

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**15-19. YÜZYILLAR ARASINDA OSMANLI'DA VE İNGİLTERE'DE AKIL
HASTALARINA TEDAVİ SUNAN İKİ HASTANENİN KARŞILAŞTIRILMASI:
EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI VE LONDRA BETHLEM
HASTANESİ**

Yüksek Lisans Tezi

HİLAL KURTÇA

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**15-19. YÜZYILLAR ARASINDA OSMANLI'DA VE İNGİLTERE'DE AKIL
HASTALARINA TEDAVİ SUNAN İKİ HASTANENİN KARŞILAŞTIRILMASI:
EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI VE LONDRA BETHLEM
HASTANESİ**

Yüksek Lisans Tezi

HİLAL KURTÇA

Danışman: Prof. Dr. ALİ ULVİ MEHMEDOĞLU

İstanbul, 2020

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Hilal Kurtça
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	: Din Psikolojisi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ali Ulvi Mehmedoğlu
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans-Temmuz 2020
Anahtar Kelimeler	: Sultan II. Bayezid Darüşşifası, Bethlem Hastanesi, akıl hastalıkları tarihi, din ve psikoloji

ÖZET

15-19. YÜZYILLAR ARASINDA OSMANLI'DA VE İNGİLTERE'DE AKIL HASTALARINA TEDAVİ SUNAN İKİ HASTANENİN KARŞILAŞTIRILMASI: EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI VE LONDRA BETHLEM HASTANESİ

Psikoloji, 19. yüzyılın sonlarında insanın duygu, düşünce ve davranışlarını deney ve gözleme dayalı bir şekilde inceleyen modern bir bilim dalı olarak kurulmuşsa da insan ruhuna dair sorgulamalar tarihin her döneminde karşılık bulmuştur. İnsan ruhu hakkındaki söylem psikoloji biliminin konusu olmadan önce ruha dair tanımlamalar, ruhsal hastalıklara karşı tutum ve uygulamalar farklı inançlara, kültürlere, zaman ve mekâna göre çeşitlilik göstermiştir. Bu sebeple 19. yüzyıl öncesinde ruh sağlığı alanında yapılan çalışmalar incelenirken birçok farklı etmenin göz önüne alınması gerekmektedir. Aynı dönemlerde var olan farklı kültürlerin uygulamalarının karşılaştırılması, insan ruhunun nasıl tanımlandığına ve ruh hastalıklarının nasıl tedavi edildiğine dair farklı bakış açılarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu sebeple din psikolojisi alanında hazırlanmış olan bu tez çalışmasında, yaklaşık olarak aynı tarihlerde akıl hastalarının tedavi edildiği Osmanlı Devleti'ndeki Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası ile İngiltere'deki Bethlem Hastanesinin 15.-19. yüzyıllar arasındaki işleyiş ve uygulamaları,

dönemin dini inanç ve öğretilerinin akıl hastalıklarının tanımına ve tedavisine etkisi göz önüne alınarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Böylece birisi Müslüman medeniyetinde diğeri ise bugünkü Batı medeniyetinin temelini oluşturan Avrupa medeniyetinde yer alan bu iki kurum üzerinden psikolojik hastalıkların farklı inançlar ve kültür etkisinde nasıl yorumlandığına ve tedavi edildiğine dair karşılaştırmalı bir perspektif ortaya konulmuştur. Bu anlamda çalışma psikoloji, tarih, psikiyatri, tıp tarihi, dini inançlar gibi farklı alanlarla ilişkili olarak multidisipliner bir araştırma örneği sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sultan II. Bayezid Darüşşifası, Bethlem Hastanesi, akıl hastalıkları tarihi, din ve psikoloji.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname : Hilal Kurtça
Field : Philosophy and Religious Sciences
Programme : Psychology of Religion
Supervisor : Professor Ali Ulvi Mehmedoğlu
Degree Awarded and Date : Master - July 2020
Keywords : Sultan II Bayezid Dar al- Shifa', Bethlem
Hospital, history of madness, psychology
and religion

ABSTRACT

COMPARING THE TREATMENT PROVIDED TO THE MENTALLY ILL IN TWO HOSPITALS FROM THE OTTOMAN EMPIRE AND BRITAIN DURING THE 15th-19th CENTURIES: EDİRNE SULTAN BAYEZİD II DAR AL-SHİFA' AND LONDON BETHLEM HOSPITAL

Psychology was founded as a modern science at the end of the 19th century to study human mind and behavior in a scientific way. However, the studies related to the human mind and spirit is much older than this exact date. Before the 19th century studies on human spirit, behaviors and treatment methods of the mental illnesses have varied according to different beliefs, cultures, civilizations, time and place. Thus, while examining the psychological studies during the history, many different factors and effects of different beliefs and cultural representations should be taken into consideration. For this purpose in this thesis, methods of Edirne Sultan II. Bayezid Dar al-Shifa' and London Bethlem Hospital during the 15th -19th centuries were examined comparatively. Thus the history, methods and practices of these two institutions founded in different cultures- one in Muslim civilization and the other in Western civilization- were compared and two

different perspectives were put forward to show how psychological diseases can be perceived and treated differently based on different beliefs and cultures. In this sense, this study presents a multidisciplinary research example related to different fields such as psychology, history, medicine and religion.

Keywords: Sultan II. Bayezid Dar al-Shifa', Bethlem Hospital, history of madness, psychology and religion.

ÖNSÖZ

Din ve psikolojinin tarihi süreçteki birlikteliğine bir örnek sunan bu tez çalışmasında, insan modern bir bilim dalı olan psikolojinin bir konusu hâline gelmeden önceki dönemlerde farklı medeniyetlerde yapılan ruh sağlığı çalışmalarına bir örnek sunmak amaçlanmıştır. Bu amaçla 15. ila 19. yüzyıllarda Osmanlı'da ve İngiltere'de akıl hastalarını tedavi eden iki hastanenin uygulamalarında din ve psikoloji ilişkisinin ne şekilde var olduğu ve akıl sağlığı alanındaki uygulamaların bu ilişkiden nasıl etkilendiği incelenmiştir.

Tez süresince destekçim olan danışmanım Sayın Prof. Dr. Ali Ulvi Mehmedoğlu'na, tezin ilk çalışmalarını birlikte yaptığımız hocam Dr.Öğr.Üyesi Sevde Düzgüner'e, tez jürimde bulunarak değerli fikirleriyle çalışmama katkı sağlayan Dr.Öğr.Üyesi Zuhal Ağilkaya Şahin'e ve Dr.Öğr.Üyesi Emine Keskiner'e; mezunu olmaktan büyük mutluluk duyduğum İstanbul Şehir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'ndeki üzerimizde sayısız emeği olan tüm kıymetli hocalarıma ve İstanbul Şehir Üniversitesi Psikoloji bölümündeki değerli hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca 2211 Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı dâhilinde bursiyeri olduğum, çalışmalarına büyük bir destek sağlayan TÜBİTAK'a teşekkürlerimi arz ederim.

Hayatımın her döneminde desteklerini yanımda hissettiğim kıymetli aileme ve dostlarıma en derin sevgi ve teşekkürlerimle.

Hilal Kurtça

Üsküdar, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
RESİMLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. Tezin Konusu ve Kapsamı.....	1
2. Tezin Amacı.....	2
3. Tezin Önemi ve Literatüre Katkısı.....	3
4. Tezin Sınırlılıkları	4
5. Tezin Yöntemi.....	4
6. Literatür Taraması.....	5
6.1 Sultan II. Bayezid Darüşşifası ile İlgili Araştırmalar.....	8
6.2 Bethlem Hastanesi ile İlgili Araştırmalar.....	14

1. BÖLÜM

EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI

1. GENEL BİLGİLER.....	20
1.1 Osmanlı'nın Tıp Anlayışı ve Darüşşifalar Hakkında Genel Bilgiler	20
1.2 Edirne Darüşşifasının Tarihçesi.....	24
1.3 Sultan II. Bayezid Darüşşifasının Mimari Özellikleri.....	34
2. Sultan II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASININ GENEL İŞLEYİŞİ	41
2.1 Darüşşifanın Çalışanları	41
2.2 Sultan II. Bayezid Darüşşifasının Finansal İşleyişi.....	52
3. SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASINDA AKIL HASTALARI VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ.....	55
3.1 Hasta Profili.....	55
3.2 Sultan II. Bayezid Darüşşifasında Hastalıkların Teşhisi ve Tedavi İçin Kullanılan Yöntemler.....	57
3.3 Sultan II. Bayezid Darüşşifasında Hasta Hakları ve Hastalara Muamele	67

2. BÖLÜM

BETHLEM HASTANESİ

1. GENEL BİLGİLER.....	73
1.1 İngiltere'nin Tıp Anlayışına dair Genel Bilgiler	73
1.2 Tarihçe.....	77
1.3 Bethlem Hastanesinin Mimari Özellikleri.....	80
2.BETHLEM HASTANESİNİN GENEL İŞLEYİŞİ.....	89
2.1 Bethlem Hastanesinin Çalışanları	89
2.2 Bethlem Hastanesinin Finansal İşleyişi.....	98
3. BETHLEM HASTANESİNDEKİ HASTALAR VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ	101
3.1 Hasta Profili	101
3.2 Hastalıkların Teşhisi ve Tedavi için Kullanılan Yöntemler	103
3.3 Hasta Hakları ve Hastalara Muamele.....	110
3.4 Bethlem ile İlgili Ek Notlar.....	120

3. BÖLÜM

SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI İLE BETHLEM HASTANESİNDEKİ UYGULAMALARIN KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRMESİ

3.1 Hastanelerin Tıp Anlayışlarının ve Din-Tıp İlişkisinin Karşılaştırılması.....	124
3.2 Hastanelerin Finansal İşleyişlerinin Karşılaştırılması	127
3.3 Hastane Çalışanlarının ve Denetim Yöntemlerinin Karşılaştırılması.....	129
3.4 Hastanelerin Mimari Özelliklerinin Karşılaştırılması	132
3.5 Hasta Profillerinin ve Hastalıkları Teşhis Yöntemlerinin Karşılaştırılması	134
3.6 Hastalara Sunulan İmkanların ve Hasta Haklarının Karşılaştırılması	136
3.7 Hastanelerde Uygulanan Tedavi Yöntemlerinin Karşılaştırılması	139
3.8 Hastanelerin Günümüzdeki Durumlarının ve Müzelerinin Değerlendirilmesi.....	142
SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA	148

RESİMLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Resim 1. Sultan II. Bayezid	25
Resim 2. Saffet Paşa'nın 1875'te dönemin sadrazamına yazdığı mektup	31
Resim 3. Dr. Mazhar Osman 1915 yılında Sultan II. Bayezid Darüşşifasında akıl hastalarını zincirlerinden çözerken	33
Resim 4. Tunca Nehri'nin kenarında II. Bayezid Külliyesinin tamamı	35
Resim 5. Darüşşifanın mimari planı	36
Resim 6. Ana kubbenin altında bulunan su havuzu ve müzikle tedavinin sunulduğu alan	38
Resim 7. Darüşşifaların fiziki yapılarının karşılaştırılması	40
Resim 8. Farklı yıllara göre darüşşifanın personel sayısı ve aldıkları ücreti gösteren tablo	43
Resim 9. Sultan II. Bayezid Külliyesi Vakfiyesinin Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan örneği	54
Resim 10. 15. ve 16. yüzyıllarda külliye gelirlerini gösteren tablo	55
Resim 11. Sağlık müzesinde müzikle tedavinin canlandırması	66
Resim 12. Sağlık Müzesinde mutfak bölümünün canlandırılması	71
Resim 13. Bethlem'in girişinde bulunan "raving and melancholy" heykelleri	79
Resim 14. 1300 yılındaki Londra şehir haritası	81
Resim 15. Moorfields binası, 1760	83
Resim 16. Moorfields binasının güzelliğini anlatan bir gazete yazısı	83
Resim 17. Southwark binası	86
Resim 18. Kraliçe Mary yeni hastaneyi açarken, Temmuz 1930	87
Resim 19. Bethlem Hastanesinin Beckhenham'daki yerleşkesinin girişi	88

Resim 20. James Monro ve John Monro	93
Resim 21. Monroların sandalyesi	94
Resim 22. Eczacı John Haslam, 1812	96
Resim 23. Doktor Thomas Monro, 1810	96
Resim 24 Bethlem Hastanesinin girişinde bulunan bağış kutusu	100
Resim 25. Bethlem Hastanesinde 19. yüzyıl öncesinde hastaları fiziksel olarak zapt etmek için kullanılan eşyalardan bazıları	106
Resim 26. Bethlem’de bir Noel balosu	109
Resim 27. 18. yüzyılın ünlü İngiliz hırsız Jack Sheppard’ın Bethlem’deki annesini ziyaretini tasvir eden bir illüstrasyon	114
Resim 28. William Norris’in 1814’te G. Arnald tarafından çizilmiş eskizi	116
Resim 29. Bethlem’de 1850’lerde tedavi gören bir hastanın iyileşmeden önceki ve sonraki hali	118
Resim 30. William Hogarth’ın 18. yüzyılda Bethlem’i tasvir ettiği çizimi	121

KISALTMALAR

Age.	Adı geçen eser
Agm.	Adı geçen makale
AİBÜY	Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
M.Ö	Milattan önce
NHS	National Health Service
No.	Numara
s.	Sayfa
ss.	Sayfa aralığı
t.y	Tarih yok
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
U.K	United Kingdom
vd.	ve diğerleri
y.y	Yayın yeri yok
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

1. Tezin Konusu ve Kapsamı

Bu tezin konusu akıl hastalarına tedavi sunan iki farklı kurum olarak, Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası ile Londra’da bulunan ve İngiltere’nin en eski akıl hastanesi kabul edilen Bethlem Hastanesinin 15.-19. yüzyıllar arasındaki işleyişinin ve uygulamalarının din ve psikoloji ilişkisi çerçevesinde incelenmesi üzerinedir. Hâlen akıl hastanesi olarak hizmet veren Bethlem Hastanesi 13. yüzyılda hastalara ve yolculara yardım etmeyi amaçlayan bir manastır olarak kurulmuş ve 15. yüzyıl itibariyle akıl hastalarına hizmet vermeye başlamıştır. Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası ise 15. yüzyılda kurulmuş, Osmanlı’da akıl hastaları üzerine yoğunlaşan müzikle tedavi gibi farklı metotları ve mimarisi ile meşhur olmuş çok yönlü bir hastanedir. 19. yüzyılın sonlarında işlevini yitiren bu kurum, günümüzde hastane olarak kullanılmamakta yalnızca bir müze olarak hizmet vermektedir. Bu tarihi bilgiler göz önüne alınarak, araştırmanın konusu iki kurumun da varlığını sürdürdüğü ortak tarihler olan 15-19. yüzyıllar arası olarak belirlenmiştir. Böylece ilgili tarihlerde birbirinden farklı inanç ve kültürü olan iki toplumda, akıl hastalıklarına ve ruh sağlığına olan bakışın dini öğretilerle ilişkisinin hastanelerin uygulamaları üzerinden karşılaştırılmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır.

Tarihte önemli bir rolü olan bu iki farklı akıl hastanesinin genel işleyişleri ve uygulamaları, hastalara konulan tanı ve uygulanan tedavi yöntemleri, hastalara karşı muameleleri ilgili dönemlerdeki din, kültür ve tıp ilişkisine bir örnek sunmaktadır. Din ve psikoloji ilişkisi açısından Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifasının uygulamaları Müslüman bir toplumdaki insan ruhu tanımı ile ilişkili olarak dönemin akıl hastalığı tasavvurunu ve tedavi metotlarını, Bethlem Hastanesinin uygulamaları ise Hristiyan inancının hâkim olduğu bir toplumdaki ruh tanımını ve hastalıkların tedavi metotlarını yansıtmaktadır. Akıl sağlığına dair tanım ve uygulamaların dini inançlar, kültür, toplum ve medeniyet gibi fenomenlerle ilişkisinin daha iyi görülmesi açısından araştırmada tek bir kurum değil iki farklı kurumun uygulama ve yöntemleri karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bu anlamda çalışmanın psikoloji, psikiyatri, tıp tarihi, din ve psikoloji

ilişkisi gibi birçok farklı alan ile ilişkili olarak özgün bir örnek ortaya koyması beklenmektedir.

Bu araştırma şu sorulara cevap aramaktadır:

- a. Farklı dini inanç ve kültürel tasavvurlar psikoloji bir bilim olarak kabul edilmeden önce insan psikolojisi üzerine yapılan çalışmaları ne ölçüde etkilemiştir?
- b. İnsan ruhuna farklı toplumlarda nasıl anlamlar yüklenmiş ve bu anlamlar akıl hastalıklarını tedavi etme sürecini nasıl şekillendirmiştir?
- c. Aynı dönemde farklı medeniyetlerde bulunan iki hastanenin hastalara karşı tavır ve tutumlarında ne tür benzerlikler ve farklılıklar olmuştur?

2. Tezin Amacı

Bu tezin amacı, psikoloji biliminin henüz oluşmadığı dönemlerde akıl hastalıklarının tanımının, hastalara muamelelerin ve hastalıkları tedavi yöntemlerinin dini öğretilerle ilişkisini belli bir dönem ve belirli kurumlar üzerinden incelemektir. Bu amaçla bu çalışmada, bugüne kadar farklı tedavi yöntemleriyle birçok farklı çalışmaya konu olmuş bir hastane olan Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası ile Avrupa'nın en eski akıl hastanesi olarak kabul edilen Londra Bethlem Hastanesi örnek olarak seçilmiştir. Yaklaşık olarak aynı tarihlerde akıl hastalarını tedavi etmek üzere çalışan bu iki kurumun işleyişinde birbirinden oldukça farklı yöntemler kullanılmıştır. İnsan ruhuna atfedilen anlamlar, zaman, mekân, kültür veya inanç gibi birçok farklı dinamiğin etkisinde şekillendiği için toplumların psikolojik hastalara bakışı ve tedavi ediş yöntemleri birbirinden oldukça farklı olmuştur. Sultan II. Bayezid Darüşşifasının ve Bethlem Hastanesinin uygulamalarında da bu farklılıkların etkisi görülmektedir.

Din psikoloji alanında yapılan bu çalışmada, birisi İslam diğeri Hristiyan kültürünün hâkim olduğu iki ayrı toplumda bulunan iki hastane özelinde akıl hastalarına dair tutum ve tedaviler araştırılmıştır. Bu çalışmayla, din ve psikolojinin tarihi süreçte nasıl bir ilişkisinin olduğunu ve bu ilişkinin akıl sağlığı alanındaki uygulama ve pratikleri ne şekilde etkilediğine dair bir örnek göstermek amaçlanmıştır.

Tezin hedefi, iki farklı kurumun çalışmalarına dair elde edilen bilgilerin sentezlenerek, ilgili dönemlerdeki psikoloji çalışmalarının dini öğretilerle ilişkisine dair karşılaştırmalı bir örnek sunabilmek, böylece özellikle psikoloji tarihi ve din-psikoloji ilişkisine dair literatüre bir katkı sağlamaktır.

3. Tezin Önemi ve Literatüre Katkısı

Bu tezde, günümüzde psikoloji biliminin çalışma alanının içerisinde kabul edilen psikolojik sağlık, akıl hastalıkları, psikolojik hastalıkların tanısı ve tedavi yöntemleri, psikolojik hastalara yaklaşımda etik kurallar gibi konuların 15. ila 19. yüzyıllar arasında ne şekilde var olduğu iki farklı hastanenin uygulamaları dâhilinde incelenmiştir. Tarihsel gelişimi anlamanın günümüzü anlamak ve daha doğru bir biçimde yorumlamak için önemli bir basamak olduğu düşüncesiyle bu tez tarihsel bir karşılaştırma çalışması olarak hazırlanmıştır. Böylece ilgili dönemlerdeki psikoloji çalışmaları iki farklı medeniyetin din, kültür ve insan tasavvuru yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. Literatürde psikoloji, psikiyatri veya tıp tarihi gibi alanlar dâhilinde yapılmış bazı tarihi çalışmalar olsa da din psikolojisi alanında hazırlanmış bu şekilde karşılaştırmalı bir teorik çalışma henüz yoktur. Bu tez çalışması ilgili alanda bu şekilde yapılan ilk çalışma olduğundan dolayı özgün bir bakış açısını yansıtmayı ve literatürde bu alandaki çalışmalara katkıda bulunması beklenmektedir.

Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası hakkında çoğunlukla Türkçe literatürde kaynaklar olmakla beraber İngilizce literatürde de az sayıda kaynak bulmak mümkündür. Türkçe kaynaklarda Bethlem Hastanesi ile doğrudan alakalı olarak Yıldız'ın yazdığı “Batı Avrupa’dan günümüze ulaşan bir kurum: Bethlem/Bedlam akıl hastanesi” isimli çalışma haricinde başka kaynağa rastlanılmamış olsa da İngilizce literatürde konuyla alakalı birçok araştırma bulunmaktadır. Bu yüzden çalışmanın Bethlem Hastanesi hakkında çok az sayıda olan Türkçe kaynaklara da katkıda bulunması beklenmektedir.

Edirne Darüşşifası hakkında bazı çalışmalar yapılmış olsa da bu çalışmaların çoğunun darüşşifada müzikle tedaviye odaklanmış olduğu gözlemlenmiştir. Bu tez ise hem karşılaştırmalı bir inceleme sunması hem de hastanelerin işleyişini din ve psikoloji ilişkisi çerçevesinde incelemesi sebebiyle benzeri çalışmalardan farklılaşmaktadır.

4. Tezin Sınırlılıkları

Bu araştırmada iki hastanenin karşılaştırmalı olarak incelemesi yapılırken zaman aralığı olarak 15 ve 19. yüzyıllar arası seçilmiştir. Bunun iki sebebi vardır. İlk olarak, bu yüzyıllar iki hastanenin de akıl hastalarına tedavi sunmaya devam ettiği ortak dönemdir. Karşılaştırmalı bir çalışmada anakronizm hatasına sebebiyet vermemek için iki hastanenin de aynı yüzyıllardaki durumu ele alınmıştır.

İnsan ruhuna dair çalışmalar 19. yüzyılın sonunda modern bir bilim olarak kurulan psikolojinin konusu olarak, deney ve gözlem ile incelenebilir bir hale gelmiştir. Bu çalışmada ise insan ruhuna dair çalışmaların psikoloji bir bilim olmadan önceki dönemlerde dönemin dini inançları ile ilişkisi incelendiği için, 19. yüzyıldan sonraki gelişmeler bu çalışmanın kapsamının dışında kalmıştır.

Tezde hastaneler belli başlıklar çerçevesinde incelenmiştir. Hastaneler, tıp anlayışları, tarihçeleri, mimarileri, finansal yönetimleri, çalışanları, hasta profilleri, hastalıkları teşhis, tedavi metotları ve hasta hakları başlıkları altında incelenmiş ve bu alanlardaki uygulamalar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu başlıkların dışında kalan bilgiler ise tezin konusunun kapsamı dışında kaldığından çalışmaya dâhil edilmemiştir.

5. Tezin Yöntemi

Tarihi bir konuyu araştıran bu çalışmada dokümantasyon yöntemi kullanılmıştır. Bitmiş olan olaylar araştırılırken kullanılan bu yöntem, araştırılan bir konu hakkında bilgiler içeren çalışmaların analizini kapsamaktadır. Bu yöntem doğrultusunda incelenen iki kurum hakkındaki tarihi kaynaklar, arşiv belgeleri, kayıtlar ve akademik çalışmalar literatür taraması sürecinde araştırılmış, elde edilen veriler düzenlenmiş ve sonuç olarak bu bilgilerin karşılaştırmalı olarak incelendiği yeni bir çalışma sunulmuştur.

Tarihsel bir konusu olan bu araştırmanın yapılabilmesi için öncelikle detaylı bir literatür taraması yapılmış, iki kurum hakkındaki tarihi belgeler, arşiv kayıtları ve akademik tüm çalışmalar bu literatür taramasının içerisinde incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda literatür taraması kısmında bahsedilen çoğunlukla psikoloji, tarih, tıp tarihi,

kültürel tarih, akıl hastalıkları tarihi gibi farklı alanlardan konuyla alakalı birçok İngilizce ve Türkçe kaynağa ulaşılmıştır. Bu kaynaklardan online olanlara ulaşmak için çoğunluklu olarak İstanbul Şehir Üniversitesinin, Marmara Üniversitesinin, tez sürecimin bir kısmında değişim öğrencisi olarak bulunduğum Birmingham Newman Üniversitesinin ve İSAM'ın desteklediği oldukça kapsamlı ulusal ve uluslararası veri tabanları kullanılmıştır. Literatür taraması sürecinde elde edilen ve kullanılan bu yazılı kaynaklar dışında ise incelenen iki kurumun da müzelerinin günümüzde hizmet veriyor olmasından faydalanılarak iki hastanenin de müzeleri ziyaret edilmiş ve bu araştırma gezilerinden elde edilen bilgiler de tez için bir kaynak olarak kullanılmıştır.

Tez için yapılan araştırmalar sürecinde iki hastanenin tarih boyunca geçirdiği dönüşüm ve uygulamaları hakkında bilgi sahibi olunabilecek birçok kaynak incelenmiştir. Bethlem Hastanesi hakkında hastaların hikayeleri, fotoğrafları, gazete yazıları, kayıt defterleri, hastaneye kaydolun ve taburcu olan hasta sayıları, istatistikler gibi birçok orijinal tarihi belge günümüze ulaşmış olduğu için araştırmada Bethlem Hastanesinin incelendiği kısmında bu tarz bilgilere daha çok yer verilmiştir. Sultan II. Bayezid Darüşşifası hakkında ise günümüze ulaşan sınırlı sayıda belge olduğu için daha çok darüşşifa hakkında genel bilgiler verebilecek olan vakıf defteri, darüşşifayı ziyaret eden gezginlerin söylemleri ve Osmanlı tıp tarihine dair genel kaynaklardan faydalanılmıştır. Bu belgeler darüşşifanın kuruluşu, işleyişi, kuralları, uygulanan tedaviler gibi konulara dair genel bir bakış sunmuştur.

6. Literatür Taraması

Bu tezin konusunu oluşturan Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası ile Londra Bethlem Hastanesi tıp tarihi ve psikoloji tarihi açısından önemi olan iki kuruluştur. Bethlem Hastanesi Avrupa'da kurulan ilk akıl hastanesi olarak kabul edildiği için Edirne Darüşşifası da özellikle akıl hastalıklarını tedavide sunduğu alternatif tedavi metotları sebebiyle tıp, psikoloji, tarih ve başka alanlarda yapılan birçok araştırmaya konu olmuştur.

Tezin konusu genel olarak Edirne Darüşşifası ve Bethlem Hastanesinin işleyişindeki farklılıklar ve bu farklılıkların din ve psikoloji ilişkisi temelinde incelenmesi

olduğu için kullanılan kaynakların çoğu bu iki hastanenin tarihine ve işleyişine dair kaynaklardan oluşmuştur. Ancak araştırmanın fikri alt yapısının oluşması için araştırma konusuyla alakalı olarak akıl hastalıkları tarihi, tıp tarihi, din ve tıp ilişkisi, sosyoloji, akıl hastalığı ve kültür ilişkisi üzerine birçok kaynaktan faydalanılmıştır. Bu alanda zikredilmesi gereken en önemli eserlerden birisi Foucault'un *Deliliğin Tarihi* isimli kült eseridir.¹ Fransız düşünür Foucault'un bu eseri, Batı toplumlarında Orta Çağ'dan 18. yüzyıla kadar delilik tasavvurunun nasıl olduğunu ve toplumsal şartlara göre deli tanımının nasıl değişimlere uğradığını göstermektedir. Bu eser Batı toplumundaki deli tasvirine odaklanmışken, Dols'un *Mecnun: Orta Çağ İslam Toplumunda Deli* kitabı ise Orta Çağ İslam toplumlarında deliliğin tarihsel bir araştırmasını yapmış ve deliliğin tanımının toplumun sosyal bağlamıyla ilişkisini ortaya koymuştur.² Bu iki eser Batı ve Osmanlı medeniyetinde akıl hastalarının tarihini toplumsal dinamiklerle ilişki içerisinde değerlendirmeleri açısından bu alanda çalışma yapacakların başvurabileceği önemli kaynaklardandır.

Porter'ın *Madness: A brief History* isimli deliliğin özet tarihi şeklinde çevrilebilecek kitabı,³ psikiyatri tarihini araştırdığı *Discovering the History of psychiatry*⁴ kitabı ve *Kan Revan İçinde: Tıbbın Kısa Tarihi* olarak çevrilen, tıp tarihini daha çok Batı merkezli bir şekilde, hastalık ve sağlık hizmetlerini toplumlar ve kültürler ile ilişkisi bağlamında ele aldığı kitabı bu alanda kaynak olabilecek eserlerdendir.⁵

Scull, *Uygarlık ve Delilik: Akıl Hastalığının Kültürel Tarihi* kitabında tarih boyunca akıl hastalığına tıbbi olmaktan ziyade dini, doğaüstü veya toplumsal açıklamalar getirildiği düşüncesinden yola çıkarak, kültürel olarak akıl hastalığının nasıl tanımlandığını ve tedavisi için nasıl yollar izlendiğini anlatmıştır.⁶ Foucault *Akıl Hastalığı ve Psikoloji* olarak çevrilen kitabında akıl hastalığının tarihsel oluşumunu ve kültür ile ilişkisini incelemiştir.⁷

¹ Michel Foucault. **Deliliğin Tarihi**. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Yayınevi, 2017.

² Michael W Dols, **Mecnun Ortaçağ İslam Toplumunda Deli**. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2003

³ Roy Porter. **Madness: A brief History**. vol. 314. Oxford: Oxford University Press, 2002

⁴ Roy Porter ve Mark Micale. **Discovering the history of psychiatry**. Oxford: Oxford University Press, 1994

⁵ Roy Porter. **Kan revan içinde: Tıbbın kısa tarihi**. çev. Gürol Koca. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.

⁶ Andrew Scull. **Uygarlık ve Delilik: Akıl Hastalığının Kültürel Tarihi**. İstanbul: YKY, 2017

⁷ Michael Foucault. **Akıl Hastalığı ve Psikoloji**. çev. Emre Bayoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2013

Tarih profesörü Richards'ın *Psikoloji Yerli Yerine Oturtmak* şeklinde Türkçeye çevirisi yapılmış olan psikoloji tarihiyle alakalı eserinde, psikolojinin doğası Batı kültürünün kültürel ve entelektüel doğası içerisinde incelenmiş ve psikolojinin birçok farklı dinamik ve disiplin içerisindeki yeri farklı ve bütüncül bir bakış açısıyla anlatılmıştır.⁸

Yabancı literatürde ve çoğunlukla Avrupa'nın tıp tarihi üzerine yazılan bu araştırmalar dışında, Türkçe literatürde de çoğunlukla Osmanlı'nın tıp tarihi ve Osmanlı'da akıl hastalarının durumunu inceleyen araştırmalar yapılmış, bu çalışmalardan bazıları bu tez çalışması için kaynak oluşturmuştur.

Ertekin tarafından yazılan *Tıbbın Öyküsü* kitabı Türkçe literatürdeki genel tıp tarihi çalışmalarından birisi olarak, ilkel komünal toplumlardan 20. yüzyıla kadar geniş bir çerçevede tıp tarihinin gelişimini incelemiştir.⁹ Tıp tarihine etki eden önemli sosyal ve bilimsel olaylara da değinilen bu kitabın “Orta Çağ Avrupası’nda Tıp ve Sağlık” ve “Osmanlı İmparatorluğu ve Tıp” konulu bölümleri bu tezin konusu ile doğrudan ilişkili olmuştur.

Babaoğlu'nun *Psikiyatri Tarihi* isimli çalışması tarih öncesi ilkel kültürlerden 21. yüzyıla kadar geçen sürede psikiyatrinin tarihini anlatmıştır.¹⁰ Bu kitapta psikiyatrideki kuramlar ve tedavi yöntemleri din, mitoloji, kültür, felsefe, sosyoloji ahlak ve inançlar gibi farklı alanlarla ilişki içerisinde anlatılmıştır. Avrupa ve İslam dünyasında tıbbın öyküsüne değinilen bu kitap, psikiyatrinin farklı alanlarla ilişkisini sunması ve aynı dönemlerde farklı toplumlarda psikiyatrinin ne şekilde varlığını devam ettirdiğini göstermesi açısından alanında öncü kaynaklardan birisidir.

Bu tez araştırmasında sıkça başvurulmuş çalışmalardan bir tanesi de Shefer-Mossensohn'un *Osmanlı Tıbbı: Tedavi ve Tıbbi Kurumlar* çalışmasıdır. Bu çalışma çeviri bir eser olup konusu tamamen Osmanlı tıbbı üzerinedir.¹¹ Çalışmada bu tezin araştırma

⁸ Graham Richards. **Psikolojiyi Yerli Yerine Oturtmak**. Çev. Süleyman Topal-Ali Yılmaz. İstanbul: Say Yayınları, 2010.

⁹ Cumhur Ertekin, **Tıbbın Öyküsü**. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019.

¹⁰ Ali Babaoğlu. **Psikiyatri Tarihi**. İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2002

¹¹ Miri Shefer-Mossensohn. **Osmanlı Tıbbı: Tedavi ve Tıbbi Kurumlar 1500-1700**. Çev. Bülent Üçpınar. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.

sınırlarına dâhil olan 15 ve 17. yüzyılların incelenmiş ve Osmanlı’da tıbbın toplum, dini inanç, kültür ve mimari anlayışı gibi farklı birçok dinamikle ilişkisinin incelenmiştir.

Editörlüğünü Yılmaz ve Yılmaz’ın yaptığı, farklı disiplinlerden birçok uzmanın katkısıyla Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış olan iki ciltlik *Osmanlılarda Sağlık Health in Ottomans* çalışması içerdiği makaleler, araştırmalar ve arşiv belgeleriyle Osmanlı medeniyetinde sağlığa dair farklı yaklaşımları içeren kapsamlı ve önemli bir çalışmadır.¹²

Bu çalışmalar dışında, Şehsuvaroğlu ve diğerlerinin *Türk Tıp Tarihi* çalışması,¹³ Yıldırım’ın *14. Yüzyıldan Cumhuriyet’e Hastalıklar, Hastaneler, Kurumlar: Sağlık Tarihi Yazıları*,¹⁴ Terzioğlu’nun *Türk İslam Hastaneleri ve Tebabetinin Avrupa’da Tıbbi Rönesansı Etkilemesinden Türk Tıbbının Batılılaşmasına*¹⁵ isimli eseri ve Uludağ’ın *Beşbuçuk Asırlık Türk Tebâbeti Tarihi*¹⁶ kitapları, özellikle Türk tıp tarihi alanında araştırma yapacak olanlar için önemli başvuru kaynaklarındandır.

6.1 Sultan II. Bayezid Darüşşifası ile İlgili Araştırmalar

Türkiye’de hazırlanmış olan doktora ve yüksek lisans tezleri arasında Sultan II. Bayezid Darüşşifası ile doğrudan alakalı olan veya içeriğinde darüşşifadan bahsedilen bazı çalışmalar mevcuttur. Şengül (2008) tarafından hazırlanan “Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası” isimli yüksek lisans tezi, içeriği tamamen darüşşifa ile alakalı olan en detaylı tez çalışmalarından birisidir.¹⁷ Sultan II. Bayezid Darüşşifasının tarihi ve genel özellikleri hakkında da bilgiler içeren bu tez, sanat tarihi alanında yazılmış bir tezdur ve darüşşifayı müzikle tedavi konusu özelinde incelemiştir.

¹² Yılmaz Coşkun ve Necdet Yılmaz. *Osmanlılarda Sağlık & Health in Ottomans*, İstanbul: Biofarma, 2006.

¹³ Bedi Şehsuvaroğlu vd. *Türk Tıp Tarihi*, İstanbul: Taş Kitapçılık, 1984.

¹⁴ Nuran Yıldırım. *14. Yüzyıldan Cumhuriyet’e Hastalıklar, Hastaneler, Kurumlar: Sağlık Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.

¹⁵ Arslan Terzioğlu. *Türk İslam Hastaneleri ve Tebabetinin Avrupa’da Tıbbi Rönesansı Etkilemesinden Türk Tıbbının Batılılaşmasına*. İstanbul: Hipokrat Basım Yayın, 1992

¹⁶ Osman Şevki Uludağ, *Beşbuçuk Asırlık Türk Tebâbeti Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991.

¹⁷ Enver Şengül. *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Yüksek Lisans Tezi*, Edirne, 2008.

Afacan (2010) “From traditionalism to modernism: mental health in the Ottoman Empire” isimli yüksek lisans tezinde Osmanlı’da ruh sağlığını gelenekselcilikten erken modern döneme karşılaştırmalı bir şekilde incelemiştir. Sosyal tıp tarihi alanına katkı sağlamak amacıyla yazılmış olan bu tezde modernleşme öncesi dönemlerdeki ve sonrasındaki ruh sağlığı uygulamaları karşılaştırılmıştır.¹⁸ Sultan II. Bayezid Darüşşifası da bu çalışmada tedavi yöntemleri ve uygulamaları incelenen darüşşifalardan birisidir.

Türkçe literatürde doğrudan Edirne Darüşşifası ile alakalı bir diğere tez olan Nişikli’nin (2019) “Yerli Turistlerin Geleneksel Tıp Uygulamalarına Yönelik Algıları: Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası” isimli yüksek lisans çalışması ise darüşşifa ile ilgili yapılan en yeni araştırmalardan birisidir.¹⁹ Turizm işletmeciliği alanında yapılmış bu çalışmada yazar Sultan II. Bayezid Darüşşifasında uygulanmış olan geleneksel tıp yöntemlerinin sağlık turizminin gelişimindeki önemini inceleyerek bu yöntemlerin Türkiye’nin sağlık turizmindeki konumuna katkıda bulunup bulunamayacağı sorusuna cevap aramıştır.

Koç (2019) tarafından hazırlanan “Türk-İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi” isimli yüksek lisans tezi ise müzik alanında hazırlanmış bir tez olarak Türk-İslam medeniyetinde müzikle tedavinin gelişimi ve uygulanışına dair bilgiler vermiştir. Tezin içerisinde Selçuklu ve Osmanlı darüşşifaları dâhilinde, Sultan II. Bayezid Darüşşifasında müzikle tedavinin nasıl uygulandığı incelenmiştir.²⁰

Güvenç’in (2016) hazırladığı “Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemindeki Şifahaneler ve Bu Şifahanelerde Uygulanan Tedavi Metodları” isimli sanat politikaları ve işletmeciliği alanında hazırlanmış olan yüksek lisans tezinde Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemindeki şifahanelerin yapılış amacı, işleyiş şekli, mimarilerinin estetik yapısının hasta insanlar üzerindeki etkisi, bu şifahanelerde uygulanan teşhis ve tedavi

¹⁸ Şeyma Afacan. From traditionalism to modernism: mental health in the Ottoman Empire. **Yüksek Lisans Tezi**, Sabancı Üniversitesi. İstanbul, 2010

¹⁹ Nalan Nişikli. Yerli Turistlerin Geleneksel Tıp Uygulamalarına Yönelik Algıları: Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı **Yüksek Lisans Tezi**. İstanbul, 2019.

²⁰ Emrah Koç. Türk-İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı **Yüksek Lisans Tezi**. Kırıkkale, 2019.

metotlarının hastalıkların iyileşmesi üzerindeki etkisi incelenmiştir.²¹ Çalışmanın içerisindeki bir alt başlıkta Sultan II. Bayezid Darüşşifası hakkında genel bilgilere ve bu darüşşifadaki tedavi yöntemlerine değinilmiştir.

Tunca (2015) tarafından İngilizce olarak hazırlanmış olan “Three Capitals, Five Hospitals: A Comparative Study of Early Ottoman and Late Byzantine Hospitals” isimli yüksek lisans tezinde erken dönem Osmanlı ve geç dönem Bizans hastaneleri arasındaki farklar ve benzerlikler, fiziksel özellikleri ve sosyal yapıları bağlamında, kültürel etkileşimleri dâhilinde incelenmiştir ve Sultan II. Bayezid Darüşşifası da bu bağlamda incelenen hastanelerden bir tanesidir.²²

Kayalık’ın (2018) “Anadolu Kültüründe Şifahaneler” isimli çalışması din psikolojisi alanında hazırlanmış olan ve darüşşifaları inceleyen bir çalışmadır.²³ Anadolu kültüründeki şifahaneleri, şifa kavramını, Osmanlı darüşşifaları ve darüşşifalarda kullanılan tedavi yöntemlerinin detaylıca incelendiği bu tez çalışmasında ana konu Sultan II. Bayezid Darüşşifası olmamakla birlikte tezin konusu ile bağlantılı olarak Edirne Darüşşifasına dair bilgiler de verilmiştir.

Aktaş (2010) “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sultan Dârüşşifâları” isimli yüksek lisans tezinde darüşşifa geleneğinin oluşumuyla ilgili genel bilgiler vermiş, darüşşifa kurucularını, külliye-darüşşifa-vakıf ilişkisini, darüşşifaların fiziki yapılarını, gelir ve giderlerini, bu kurumlarda görevli personel sayısı ve aldıkları ücretleri, söz konusu personelin niteliklerini ve darüşşifalarda sunulan sağlık hizmetlerini incelemiştir.²⁴ Bu çalışmanın konusu tezimizin zaman aralığına dâhil olan 15 ve 17. yüzyılları kapsadığı ve Edirne Darüşşifası Aktaş’ın incelediği darüşşifalardan birisi olduğu için bu çalışma başvurduğumuz temel kaynaklardan birisi olmuştur.

²¹ Emine Begüm Kanikey Güvenç. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemindeki Şifahaneler ve Bu Şifahanelerde Uygulanan Tedavi Metodları. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Politikaları ve İşletmeciliği Anabilim Dalı. **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2016.

²² Ece Tunca. "Three Capitals, Five Hospitals: A Comparative Study of Early Ottoman and Late Byzantine Hospitals." Koç Üniversitesi, **Yüksek Lisans Tezi**. İstanbul, 2015.

²³ Fatma Kayalık. “Anadolu Kültüründe Şifahaneler”. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yüksek Lisans Tezi**. Ankara, 2018.

²⁴ Seyran Aktaş. XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sultan Dârüşşifâları. **Yüksek Lisans Tezi**. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara, 2010.

Edirne Darüşşifasına dair bilgiler içeren tez çalışmaları dışında Türkçe literatürde bu konuyla alakalı yapılmış müstakil çalışmalar da mevcuttur. Ratıp Kazancıgil Sultan II. Bayezid Külliyesi ve Darüşşifası hakkında en çok çalışma yapan araştırmacılardan bir tanesidir. Kazancıgil'in "Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi Darüşşifası" isimli çalışmasında darüşşifalar hakkında kısa bir bilgi verilmiş, darüşşifa kavramı açıklanmış, darüşşifanın mimari yapısı, işlevleri, darüşşifada çalışan personeller ve aldıkları ücret, uygulanan tedavi metotları ve özellikle müzikle tedavi üzerinde durulmuştur.²⁵ Kazancıgil (1994) "Edirne'nin İlk Tıp Fakültesi Sultan II. Bayezid Külliyesi" çalışmasında ise darüşşifanın medrese bölümüne ve darüşşifadaki tıp eğitimine dair de bilgiler vermiştir.²⁶ Kazancıgil, Gökçe ve Bilar'ın *Edirne'nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi I (1361-2008)* isimli kitabında da Edirne'nin sağlık tarihi üzerinden Sultan II. Bayezid Darüşşifasına da değinilmiştir.²⁷

Türkçe literatürde Osmanlı tıp tarihi üzerine çalışmalar yapan kıymetli isimlerden bir tanesi de Prof. Dr. Nil Sarı'dır. Sarı ve Akgün'ün (2008) "Türk Tarihinde Psikiyatriye Bakış" isimli çalışmasında Türk psikiyatri tarihinin başlıca gelişmeleri, akıl hastalarına karşı tutum ve yaklaşımlar, tedavi yöntemleri ve Osmanlı'da akıl hastalıklarının tanımlanması ve sınıflandırılması konuları ele alınmıştır.²⁸ "Halk Hekimliğinde ve Osmanlı Tıp Yazmalarında Akıl ve Sinir Hastalıklarının Tedavisi" makalesinde ise Osmanlı tıp yazmalarına dayanarak o dönemlerde akıl hastalıklarının tedavisinin nasıl yapıldığına dair bilgiler verilmiştir.²⁹ Sarı (1997) *Osmanlılarda Hekim Ve Hekimlik Ahlâkı* isimli kitabında Osmanlı döneminde hekim olmak için gerekli olan mesleki ve ahlaki özellikleri detaylıca incelemiştir.³⁰ "Osmanlı Darüşşifalarına Tayin Edilecek Görevlilerde Aranılan Nitelikler" isimli makalede ise Osmanlı yazma eserlerinden ve vakıfnamelerden hareketle darüşşifalarda çalışacak olan görevlilerde ne gibi özellikler

²⁵ Ratıp Kazancıgil. Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi, t.y.

²⁶ Ratıp Kazancıgil. "Edirne'nin İlk Tıp Fakültesi Sultan II. Bayezid Külliyesi." *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 11, 1994.

²⁷ Ratıp Kazancıgil ve diğerleri. *Edirne'nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi I (1361-2008)*. Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2009.

²⁸ Nil Sarı ve Burhan Akgün. "Türk tarihinde psikiyatriye bakış." *İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi*. 62, 2008, ss. 1-24.

²⁹ Nil Sarı, "Halk hekimliğinde ve Osmanlı Tıp Yazmalarında Akıl ve Sinir Hastalıklarının Tedavisi" *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları 40, Seminer- Kongre Bildirileri Dizisi II, 1982. ss.429-443.

³⁰ Nil Akdeniz. *Osmanlılarda hekim ve hekimlik ahlâkı*. İstanbul: y.y, 1977.

arandığına dair bilgiler verilmiştir.³¹ Osmanlı’da tıp tarihi, akıl hastalıklarının sınıflandırılması ve özellikle tıp etiği alanında çalışma yapmak isteyenler için Sarı’nın çalışmaları önemli kaynaklardır.

Yıldırım tarafından düzenlenen “Sultan II. Bayezid Edirne Dârüşşifası: Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi Dârüşşifa (Hastane) Bölümü Osmanlı Tıbbı, 15-18. Yüzyıllar” projesi, Sultan II. Bayezid Darüşşifasına dair birçok farklı alanda bilgiler sunan önemli bir projedir.³² *Abdi İbrahim* tarafından desteklenen bu projede Sultan II. Bayezid’in hayatı, külliyein genel yapısı, darüşşifaya dâhil olan tıbbi birimler, darüşşifanın işleyişi, çalışanları, darüşşifadaki akıl hastalarının durumu ve uygulanan tedavi yöntemleri gibi darüşşifayla alakalı birçok konu incelenmiş ve bu bilgiler kullanılan belge ve illüstrasyonlarla desteklenmiştir. Hem Türkçe hem de İngilizce kısmı bulunan ve darüşşifanın 15 ve 18. yüzyıllarını kapsayacak şekilde hazırlanan bu katalog darüşşifayla ilgili temel bilgileri edinebilmek için temel bir kaynaktır.

Sultan II. Bayezid Darüşşifasında müzikle tedavi hakkında yüksek lisans tezi de bulunan Şengül (2015) “Edirne Sultan Bayezid II Hospital” isimli İngilizce yayınında darüşşifa kavramına, Sultan II. Bayezid Darüşşifasının kuruluşuna, mimari özelliklerine, burada uygulanan tedavi metotlarına ve özellikle müzikle tedavinin nasıl yapıldığına değinmiştir.³³ Şengül ve Ağırseven (2012) “Sultan II. Bayezid Külliyesi Tıp Medresesi ve Burada Okutulan Hekimliğe Ait Kitaplar” çalışmasında darüşşifada çalışacak olan tabiplerin de yetiştirildiği medresede tıp eğitiminin nasıl olduğuna, medresenin işleyişine ve medresede hangi tıp kitaplarının okunduğuna dair bilgiler vermişlerdir.³⁴

Heybeli (2009) uluslararası literatürde yayınlanmış olan “Sultan Bayezid II Külliyesi: One of the Earliest Medical Schools—Founded in 1488” araştırmasında darüşşifayla ilgili kısa bir bilgi vermekle birlikte asıl olarak külliyein içerisindeki tıp

³¹ Nil Sarı. Osmanlı Darüşşifalarına tayin edilecek görevlilerde aranan nitelikler. **Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları**, 1, 1995, ss. 11-54

³² Yıldırım, Nuran. Sultan II. Bayezid Edirne Dârüşşifası: Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi Dârüşşifa (Hastane) Bölümü Osmanlı Tıbbı, 15-18. Yüzyıllar Yenileme Projesi. **Abdi İbrahim**

³³ Enver Şengül, "Edirne Sultan Bayezid II Hospital" **Türk Neurosurg.** 25, 1, 2015.

³⁴ Enver Şengül ve Nehir Ağırseven. "Sultan II. Bayezid Külliyesi Tıp Medresesi ve Burada Okutulan Hekimliğe Ait Kitaplar" **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, 2, no. 1, 2012, s. 15-20.

medresesini en eski tıp okullarından birisi olarak tanıtarak, buradaki medresenin işleyici ve dersler hakkında bilgiler vermiştir.³⁵

Yılmaz (2018) “Therapeutic Place in Ottoman Architecture: The Darüşşifa of Sultan Bayezid II” isimli İngilizce çalışmasında Sultan II. Bayezid Darüşşifası’nın mimarisine odaklanmış ve mimarının psikolojik terapideki etkisi ile birlikte müzik ve mimari ilişkisini Edirne Darüşşifası özelinde incelemiştir.³⁶

Özkaya’nın (2016) “Osmanlı’nın Tıp Anlayışını ve Akıl Hastalarına Yaklaşımını Belirleyen Faktörler ile Bu Anlayışın “Mâ-Hazar”da Tezâhürü” çalışmasında Osmanlı’daki tıp anlayışı ve tıbbi kurumlar genel olarak incelenmiş, tedavide tekkeler ve darüşşifalar üzerinden ilerleyen iki farklı yöntem karşılaştırılmıştır.³⁷

Gökçe’nin “19. Yüzyılın Sonlarında, Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifasının Durumu” isimli çalışmasında, diğer çalışmalardan farklı olarak darüşşifanın kuruluşu veya tedavi yöntemleri değil darüşşifanın 19. yüzyıldan itibaren dönüştüğü hâl araştırılmıştır.³⁸ En başında her türlü hastalığı tedavi eden bir kurumun 19. yüzyılın başlarındaki Osmanlı- Rus Savaşı’ndan itibaren eski işleyişinden oldukça farklı olarak akıl hastalarının tecrit edildiği bir mekâna dönüşümü bu araştırmada tarihi belgelerin ve mektupların ışığında incelenmiştir.

Kurtuluş (2016) “Osmanlı’nın Meczûbları ve Mecnûnları: Erken Modern Dönemde Hastaneler ve Deliliğe Bakış” çalışmasında Evliya Çelebi’nin *Seyahatname* eserinde Edirne’deki darüşşifa üzerine yazdıkları temelinde Osmanlı toplumundaki akıl hastalığı tasavvuruna değinmiştir.³⁹ Ertaş ve Eğnim (2011) “Evliya Çelebi *Seyahatnamesinde Hastalıklar*” isimli makalelerinde *Seyahatname*’deki verilerle Osmanlı toplumundaki sağlık kurumlarına, hastalıklara ve tedavi yöntemlerine

³⁵ Nurettin Heybeli. "Sultan Bayezid II Külliyesi: One of the Earliest Medical Schools—Founded in 1488." **Clinical Orthopaedics and Related Research**. 467, no. 9, 2009.

³⁶ Nazende Yılmaz. Therapeutic Place in Ottoman Architecture: The Darüşşifa of Sultan Bayezid II. **The Most recent Studies in Science and Art**. vol.2., 2018.

³⁷ Şule Yüksel Özkaya. Osmanlı’nın Tıp Anlayışını ve Akıl Hastalarına Yaklaşımını Belirleyen Faktörler ile Bu Anlayışın “Mâ-Hazar”da Tezâhürü. **V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı** – II. 12-15 Mayıs 2016, Isparta. s. 305-322.

³⁸ Nilüfer Gökçe, "19. Yüz Yılın Sonlarında, Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nın Durumu." **Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History**.10, 1, 2002.

³⁹ Meriç Kurtuluş. "Osmanlı’nın Meczûbları ve Mecnûnları: Erken Modern Dönemde Hastaneler ve Deliliğe Bakış. **“Millî Folklor**. 112 , 2016, s.102

değinmişlerdir. Akıl hastalıklarının tedavisine de değinilen bu makalede Edirne'deki darüşşifadan da bahsedilmiştir.⁴⁰

6.2 Bethlem Hastanesi ile İlgili Araştırmalar

Bethlem Hastanesi ile ilgili Türkçe literatürde oldukça sınırlı sayıda kaynak vardır. Yıldız'ın (2017) “Batı Ortaçağından Günümüze Uzanan Bir Kurum: Bethlem/Bedlam Akıl Hastanesi” isimli araştırması Türkçe literatürde doğrudan Bethlem Hastanesi ile ilgili olan bulabildiğimiz tek kaynaktır. Bu çalışmada Yıldız, Bethlem Hastanesinin tarihini kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği dönüşümlerle beraber erken modern dönemdeki tıp ve din birlikteliğin bir örneği olarak incelemiştir.⁴¹ Bu çalışma Bethlem Hastanesi ile alakalı tek Türkçe araştırma olması ve hastaneyi kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği değişimleriyle ele alması sebebiyle tez için önemli kaynaklardan birisi olmuştur.

Türkçe kaynaklarda Bethlem Hastanesini bir tez çalışması olarak doğrudan konu alan bir çalışmaya rastlamamış olsak da Serdar (2015) “Geç Ortaçağlarda Batı Avrupa’da Hastaneler ve Tıp Eğitimi” isimli doktora çalışmasında, 12 ve 16. yüzyıllarda Batı Avrupa’daki hastanelerin kuruluş amaçlarını, hizmetlerini ve Avrupa’da tıp eğitiminin gelişimini anlatmıştır. İlgili yüzyıllardaki hastanelerin kuruluş ve hizmetlerindeki dini temellerin de anlatıldığı çalışmada, manastır temelli bir hastane olan Bethlem Hastanesinden de bahsedilmiştir.⁴²

Birleşik Krallık’ta Bethlem Hastanesini doğrudan konu alan veya alt başlıklarında bu konuya değinen tez çalışmaları bulunmaktadır.⁴³ Andrews’in (1991) “Bedlam Revisited: A History Of Bethlem Hospital 1634-1770” isimli doktora çalışması Bethlem Hastanesi ile ilgili yapılmış en detaylı akademik çalışmalardan birisidir.⁴⁴ Andrews bu çalışmasında 17 ve 18. yüzyıllar süresince Bethlem Hastanesinin koşulları, tedavi

⁴⁰ Mehmet Yaşar Ertaş ve Kağan Eğnim. “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Hastalıklar.” **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı 10, 2011

⁴¹ Abdullah Yıldız. “Batı Ortaçağından Günümüze Uzanan Bir Kurum: Bethlem/Bedlam Akıl Hastanesi.” **Klinik Psikiyatri Dergisi**. c. 21, 1.

⁴² Murat Serdar, Geç Ortaçağlarda Batı Avrupa’da Hastaneler ve Tıp Eğitimi. **Doktora tezi**. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2015.

⁴³ U.K’ deki doktora tezlerini içeren veri tabanı için bkz. <https://ethos.bl.uk/Home.do>

⁴⁴ Jonathan Andrews, Bethlem revisited: A History of Bethlem Hospital 1634-1770. **PhD Dissertation**: Queen Mary and Westfield College London University, 1991.

yöntemleri, hastanenin çalışanları, finansal durumu, yönetimi, tedavi oranları ve istatistikleri gibi birçok farklı bilgi vermiş ve Bethlem Hastanesi hakkında halkın dilinde oluşan efsanelerden ziyade tarihi belgelere dayanarak Bethlem Hastanesini incelemiştir. Araştırma konusunun 17 ve 18. yüzyıllar olması ve Bethlem’e dair farklı alanlarda birçok tarihi bilginin derli toplu sunulması sebebiyle bu araştırma Bethlem Hastanesine dair bilgi edinmek isteyenler için önemli kaynaklardan birisidir ve bu çalışmanın da temel kaynaklarından birisini oluşturmuştur.

İngiltere’deki üniversitelerde doğrudan Bethlem’i konu alan bir diğer çalışma ise Walke’nin (2015) hazırladığı “Repute and Remedy: Psychiatric Patients and their Treatment at Bethlem Royal Hospital, 1930-1983” isimli doktora tezidir.⁴⁵ Tezde 1930-1983 yıllarında Bethlem Hastanesindeki psikiyatrik hastaları nasıl tedavi edildiği incelenmiştir. Bu tez bizim araştırmamızın konusu olan 15-19. yüzyılların dışında kaldığı için kullanılmamış olsa da Bethlem Hastanesine dair daha yakın tarihli bir araştırma yapmak isteyen araştırmacıların kullanabileceği çalışmalardandır. İngiltere’de doktora tezi olarak asıl konusu Bethlem Hastanesi olan bu iki çalışma dışında, farklı disiplinlerde yazılmış tezler arasında Bethlem’ den bahseden başka çalışmalar da bulunmaktadır.

Arnold’un (2008) *Bedlam London and Its Mad* isimli kitabı da Bethlem üzerine detaylı okuma yapmak isteyenlerin başvurabileceği kaynaklardan birisidir.⁴⁶ Bu kitapta hastanenin kuruluşu, tarihçesi, mimarisi, hastaların tedavisi ve hastanenin günümüzdeki durumuna değinilmiştir. Kitabın “Mediaeval Madness And Medicine” isimli bölümünde, ilgili yüzyıllarda delilik tanımının ne olduğuna, dönemin delilik algısına ve bu algının hangi felsefelerden etkilenecek oluştuğuna dair detaylı bir inceleme yapılmıştır.

Arşivci ve küratör Allderidge’nin çalışmaları da Bethlem Hastanesi hakkında bilgi almak için başvurulabilecek kaynaklardandır. “Management and Mismanagement at Bedlam, 1547–1633” isimli araştırmada Bethlem’e dair genel tarihi bilgilerin yanı sıra özellikle 16 ve 17. yüzyıllardaki yönetimine değinilmiştir.⁴⁷ Aynı yazar “Historical notes

⁴⁵ Jennifer Walke, “Repute and Remedy: Psychiatric Patients and their Treatment at Bethlem Royal Hospital, 1930-1983.” **PhD Dissertation**. London School of Hygiene & Tropical Medicine, London, 2015.

⁴⁶ Catharine Arnold. **Bedlam: London and its mad**. New York: Simon and Schuster, 2008

⁴⁷ Patricia Allderidge, “Management and Mismanagement at Bedlam, 1547–1633”. **Health, Medicine and Mortality in the Sixteenth Century**. Cambridge: Cambridge University Press; 1979. s. 141–164.

on the Bethlem Royal Hospital and the Maudsley Hospital” isimli yayınında, Bethlem Hastanesinin kuruluşundan bugüne değin geçirdiği süreçlerle alakalı genel bilgiler vermiştir.⁴⁸ Bu tezde ise Allderidge’nin *The Bethlem Royal Hospital An Illustrated History* isimli kitabından oldukça yararlanılmıştır.⁴⁹ Bethlem Hastanesinin müzesi olan Bethlem Museum of the Mind gezim sırasında bulabildiğim bu kitap Bethlem’e dair olayları kronolojik bir şekilde, önemli değişimlere vurgu yaparak, hastaneye dair fotoğraf ve illüstrasyonlar kullanarak anlatmıştır. Hastanenin kuruluşundan günümüze kadarki sürecini bir arada göstermesi açısından Bethlem Hastanesi ile ilgili önemli bir kaynak olan bu kitap araştırmamız boyunca sık kullandığımız kaynaklardan birisi olmuştur.

Bethlem hakkında spesifik bir çalışma olan Stevenson’un (1996) “Robert Hooke's Bethlem” isimli makalesi Bethlem ile ilgili genel bilgiler vermekle birlikte özellikle hastanenin ikinci yerleşkesi olan Moorfields binası dönemine odaklanmıştır.⁵⁰ Çalışmada Mimar Robert Hook tarafından inşa edilen ve ihtişamı sebebiyle Bethlem tarihinde bir dönüm noktası olan bu binanın toplumdaki akıl hastalığı algısını nasıl değiştirdiğine ve Bethlem’in tarihini nasıl etkilediğine değinilmiştir.

Porter’ın (1997) “Bethlem/Bedlam: methods of madness?” isimli makalesi, doğrudan Bethlem Hastanesini konu alan ve yazarın ifadesine göre bu çok tartışılan kuruma dair tarihi gerçeklikler sunan değinen bir çalışmadır.⁵¹ Aynı yazar “Love, Sex, and Madness in Eighteenth-Century England” isimli çalışmasında da 18. yüzyıl İngiltere’inde sevdâ ve delilik ilişkisini incelemiş ve Bethlem’de de sevdâdan dolayı akıl hastalığına yakalanmış kimselerin olduğunu belirtmiştir.⁵²

McMillan (1997) “Insight into Bedlam: one hospital's history” isimli makalesinde Bethlem Hastanesinin akıl hastalarına karşı kötü muameleleriyle anılmaya başlandığı ve bunun üzerine “karmaşa, kaos gibi anlamlara gelen Bedlam lakabının kullanıldığı dönemlerle ilgili bilgiler vererek, hastaneye Bedlam lakabının verilmesine sebep olan

⁴⁸ Patricia Allderidge. “Historical notes on the Bethlem Royal Hospital and the Maudsley Hospital.” **Bulletin of the New York Academy of Medicine**. vol.47, no.12, ss.1537-1542.

⁴⁹ Patricia Allderidge, *The Bethlem Royal Hospital An Illustrated History*. The Bethlem and Maudsley NHS Trust, 1995.

⁵⁰ Christine Stevenson. “Robert Hooke's Bethlem.” **Journal of the Society of Architectural Historians**. 55, 3, 1996.

⁵¹ Roy Porter. “Bethlem/Bedlam: methods of madness?” **History Today**. October 1997.

⁵² Roy Porter, “Love, Sex, and Madness in Eighteenth-Century England.” **Social research**. 53, 2, 1986.

uygulamalar üzerinden hastanenin olumlu yöndeki dönüşümünü ve bugününü anlatmıştır.⁵³

Cross (2012) “Bedlam in mind: Seeing and reading historical images of madness” isimli çalışmasında Bethlem Hastanesinin deliliğin metaforlaşması üzerindeki etkisini; hastanenin zaman içerisinde delilik ile nasıl bağdaştırıldığını, toplumun gözündeki delilik imgesinin Bethlem ile nasıl yeniden şekillendiğini ve bu imgelerin sonucunda toplumsal ve sanatsal olarak ortaya nasıl yeni karakterler, tiyatro oyunları ve kavramlar çıktığını anlatmıştır.⁵⁴

Cross (2010) *Mediating madness: Mental distress and cultural representation* isimli önemli kitabında da akıl hastalarının nasıl tasavvur edildiğini ve bu tasavvurlardaki değişim üzerinden akıl hastalıklarına bakışı etkileyen kültürel etmenleri ve dönüşümleri incelemiştir.⁵⁵ Kitabın içerisinde Bethlem’deki hastaların resmedilişleri üzerinden hazırlanan bölüm de Bethlem Hastanesinde akıl hastalarına dair tasavvurdaki değişime bir örnek sunmaktadır.

Thielman (1998) “Reflections on the role of religion in the history of psychiatry” isimli yazısında dinin psikiyatri tarihindeki rolü üzerine değerlendirmeler yapmıştır. Bu çalışmada Bethlem Hastanesinin manastır temelli dini bir hastane iken 18. yüzyıl sonrasında modern bir hastane olma yönündeki dönüşümüne değinilmiştir.⁵⁶

Bilhartz’ın (2006) “Madness and the financial institution: Bethlem in the age of revolution and republic” isimli doktora çalışması Bethlem’i finansal bir kurum olarak değerlendiren farklı ve detaylı bir çalışmadır.⁵⁷ Çalışmada Bethlem Hastanesi ile ilgili genel bilgiler de verilmekle birlikte asıl olarak 17. yüzyılda ülkedeki politik ve ekonomik sebeplerden dolayı hastanede yaşanan sorunlara değinilmiştir. Çalışmanın ana konusu 1642 ve 1656 yıllarındaki siyasal durumun; Bethlem’in “bedlam” olarak anılması, istismarların yaşanması, ekonomik sıkıntılar yüzünden doktor ve çalışanların maaşının ödenmemesi ve hastaların ziyarete açılması gibi olumsuzlukların temel sebebi olduğu

⁵³ Ian McMillan, “Insight into Bedlam: one hospital's history.” **Journal of psychosocial nursing and mental health services.** 35, 6, 1997.

⁵⁴ Simon Cross. “Bedlam in mind: Seeing and reading historical images of madness.” **European Journal of Cultural Studies.** 15, 1, 2012.

⁵⁵ Simon Cross. **Mediating madness: Mental distress and cultural representation.** NY: Springer, 2010.

⁵⁶ Samuel B Thielman, “Reflections on the role of religion in the history of psychiatry.” **Handbook of religion and mental health.** Cambridge: Academic Press, 1998.

⁵⁷ Jessica Lee Bilhartz, “Madness and the financial institution: Bethlem in the age of revolution and republic”. **Dissertation.** A&M University, Texas, 2006.

fikrine dayanmaktadır. Çalışma hastanenin 17. yüzyıldaki finansal durumuna ve hastanedeki istismarların olası sebeplerine dair farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Andrews'ın (1990) "A respectable mad-doctor? Dr Richard Hale, FRS (1670-1728)" isimli çalışması, 17. yüzyılda Bethlem'de doktor olarak çalışan Richard Hale üzerine detaylı bir incelemedir.⁵⁸ Bu çalışmada Richard Hale üzerinden hastanede çalışan bir doktorun nasıl seçildiğine, ilgili dönemde Bethlem'de çalışmak için gerekli kriterlerin ne olduğuna ve Hale'in ne gibi çalışmaları olduğuna değinmiştir. Andrews ve diğerlerinin (1997) hazırladığı *The History of Bethlem* kitabı ise Bethlem Hastanesinin kuruluşundan bugüne tarihi gelişimi, finansal durumu, çalışanları, tedavi metotları, yerleşkeleri ve geçirdiği dönüşümler gibi birçok farklı alt başlık altında incelendiği ve Bethlem hakkındaki en detaylı çalışmalardan birisidir.⁵⁹ Bethlem Hastanesinin tarihine dair yazılmış bir diğer müstakil eser ise O'Donoghue tarafından yazılan *The Story of Bethlehem Hospital from its foundation in 1247* isimli kaynak kitaptır.⁶⁰ Bethlem Hastanesini kurulduğu 1247 yılından itibaren kronolojik olarak inceleyen bu eser hastaneye dair yapılmış en kapsamlı çalışmalardan bir tanesidir.

Earle'nin (1841), Avrupa'daki akıl hastalarına tedavi sunan 13 farklı akıl hastanesini incelediği çalışma ise Bethlem Hastanesine dair bilgiler içermekle birlikte; incelediği diğer akıl hastanelerini de temel alarak aynı dönemlerde hizmet veren bu akıl hastanelerine dair kıyaslamalı bilgi vermesi açısından önemli bir kaynaktır.⁶¹

⁵⁸ Jonathan Andrews. "A respectable mad-doctor? Dr Richard Hale, FRS (1670-1728)." **Notes and records of the Royal Society of London**. 44, 2, 1990.

⁵⁹ Jonathan Andrews, Asa Briggs, Roy Porter, Penny Tucker, and Keir Waddington. **The history of Bethlem**. London: Routledge, 1997.

⁶⁰ Edward Geoffrey O'Donoghue, **The story of Bethlehem Hospital from its foundation in 1247**. New York: Dutton, 1915.

⁶¹ Earle, Pliny. **A Visit to Thirteen Asylums for the Insane in Europe: To which are Added a Brief Notice of Similar Institutions in Transatlantic Countries and in the United States, and an Essay on the Causes, Duration, Termination and Moral Treatment of Insanity, with Copious Statistics**. Philadelphia: y.y, 1841.

Konusu, kapsamı, amacı ve kaynaklarına önceki sayfalarda değinilmiş olan bu tez, giriş ve sonuç kısımları haricinde üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında tez konusunun ne olduğuna, tezin amacına, yöntemine, sınırlılıklarına, literatüre katkısına ve tez ile ilişkili literatüre değinilmiştir. Giriş kısmında sonra gelen 1. Bölüm “Sultan II. Bayezid Darüşşifası” olarak isimlendirilmiştir. Bu bölümde Osmanlı’nın tıp anlayışından, darüşşifanın tarihçe ve mimarisinden bahsedilen “genel bilgiler” kısmına; finansal işleyişinin ve çalışanlarının incelendiği “darüşşifanın genel işleyişi” başlıklı bölüme ve son olarak hasta profilinin, hastalıkları teşhis ve tedavi metodunun ve hastalara muamele/hasta haklarının incelendiği “hastalar ve tedavi yöntemleri” isimli bölüme yer verilmiştir.

Tezin ikinci bölümü Bethlem Hastanesinin incelendiği bölümdür. Bu bölümde ileride karşılaştırılmaları yapılmak üzere Edirne Darüşşifası kısmında kullanılan temel başlıklar altında İngiltere’nin tıp anlayışı, Bethlem Hastanesi hakkında genel bilgiler, tarihçe, hastanenin işleyişi, hastanede tedavi gören hastalar ve tedavi yöntemleri konularında bilgiler verilmiştir. Bu iki bölümde karşılaştırma yapılmamış, bu bölümlerin hastaneler hakkında genel bilgiyi vermesi amaçlanmıştır.

Tezde karşılaştırma yapılan bölüm “Sultan II. Bayezid Darüşşifası ile Bethlem Hastanesindeki Uygulamaların Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi” olarak adlandırılmış olan üçüncü bölümdür. Bu bölümde hastaneler hakkında önceki bölümlerden farklı bir bilgi verilmemiş ancak önceki bilgilere dayanarak hastanelerdeki uygulamalar din ve psikoloji ilişkisi çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Üçüncü bölümden sonra gelen sonuç bölümünde ise çalışmaya dair genel bir bakış sunulmuş, araştırmadan elde edilen sonuçlar tekrar gözden geçirilmiştir.

1. BÖLÜM

EDİRNE SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI

1. GENEL BİLGİLER

1.1 Osmanlı'nın Tıp Anlayışı ve Darüşşifalar Hakkında Genel Bilgiler

Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası 15. ve 20. yüzyıllar arasında Osmanlı Devleti'nde Edirne şehrinde hizmet vermiş bir darüşşifadır. Bu darüşşifanın uygulamalarını daha iyi anlamak için öncelikle Osmanlı Devleti'nde akıl hastalıklarına yaklaşımın temel dinamiklerine ve darüşşifa konseptine değinmek gerekmektedir.

8. yüzyıl sonrasında Müslüman olmaya başlayan Türkler zaman içerisinde İslam düşüncesini ve bilim anlayışını da benimsemiş ve Hipokrat, Galen gibi eski bilginlerin Arapçaya çevrilmiş olan tıp kitapları ile İbn Sînâ, Râzi gibi önemli Müslüman alimlerin çalışmalarını temel alan bir tıp anlayışı geliştirmişlerdir. Müslümanların tıp anlayışını genel olarak “her hastalığın bir çaresi olduğu ve ilacının aranması gerektiği düşüncesi” şekillendirmiş ve Hz. Muhammed'in sağlıkla alakalı öğretilerinden oluşan “Tıbb-ı Nebevî” metodu, Müslümanlar için yol gösterici olmuştur. Tıp yazmalarında insanın yaratılmışların en şerefli olduğu belirden ayetin sıklıkla vurgulanması insanın sağlığı ve iyiliği için uğraşan tabiplerin saygı görmesine sebebiyet vermiştir. İslam toplumunda tıbbın gelişmesine ve doktorlara büyük önem verilmiş; hekim şifa verici olan Allah'ın bir vekili olarak saygı görmüş; bir din adamı veya mucizeler yaratan biri olarak görülmeksizin hekimlerin bilgileri ve gayretleri ile hastaların şifa bulmasına yardım ettiği düşünülmüştür. İslam alimlerinin çalışmalarıyla gelişen bu tıp anlayışında, akıl hastalıkları da fiziksel hastalıklar gibi bir hastalık olarak kabul edilmiş ve akıl hastalıklarına bedendeki sıvıların dengesizliğinin sebep olduğu düşünülmüştür.⁶²

Aynı dönemlerde Avrupa Skolastik düşüncenin etkisinde kalmış bir şekilde ilerlemek için bir Rönesans arayışında iken Osmanlı, dini öğretilerin çizdiği sınırlar çerçevesinde gözlem ve tecrübeyi temel alarak mistik hurafelerden uzak ve akla dayanan

⁶² Sarı ve Akgün, s.3-4.

bir tıp anlayışı ortaya koymuştur.⁶³ Dols'un ifade ettiği üzere; geleneksel İslam bilhassa deliliğin tedavisi için Hristiyanlardakine benzer bir eksorsizme (cin/şeytan çıkarma) müsaade etmemiş, bu yüzden Müslümanlar için bu tarz eylemler tıbbi tedavinin bir alternatifi olarak görülmemiştir.⁶⁴ Tıbb-ı Nebevi'den gelen inançla genel olarak inanmanın ve duanın hastaları iyileştirmede faydalı olduğu kabul edilmiş; bu kabul Müslüman coğrafyalarda dinle tıp arasında olumlu bir ilişki oluşturmuştur.⁶⁵

Eski dönemlerden bu yana Türklerde iki farklı hekimlik uygulanagelmıştır. Bunlardan birisi *Kutadgu Bilig*'de bahsi geçen ve ilaçla tedavi sunan “otacılar”; bir diğeri ise ruhi ve manevi yöntemleri kullanarak tedavi sunan “efsuncular”dır.⁶⁶ Osmanlı dönemindeki tedavi yaklaşımı da eski Türklerdeki bu geleneğe benzer şekilde ilerlemiştir. Osmanlı tıbbında hastalıkların kökenini organik kabul eden ve ilaçla tedaviye yönelen tabipler ve dini telkin yoluyla hastanın şifa bulması için çalışan tekkeler toplumdaki iki temel tedavi yöntemini oluşturmuşlardır.⁶⁷ Böylece, tekke ve zaviye gibi dini kuruluşlarda babadan oğula öğretilen geleneksel ve itikat/telkin gibi manevi yöntemlerle hastalıklara şifa aranmışken; darüşşifa ismi verilen tam teşekküllü hastanelerde, hekimlerce belirlenen tıbbi yöntemlerle fiziksel veya ruhsal hastalığı olan kimseler tedavi edilmiştir.⁶⁸

Osmanlı toplumundaki ruh ve akıl hastalarının durumu tıp tarihi literatürlerinde ilgi çeken konulardan birisi olmuştur. Tıp tarihçilerinin yaptıkları çalışmalar, Avrupa'daki uygulamalarla kıyaslandığında Müslümanların akıl hastalarına sundukları tedavilerin ve hastalara karşı toplumsal muamelenin oldukça iyi durumda olduğunu göstermiştir.⁶⁹ Kara'nın belirttiği üzere Osmanlı toplumunda akıl hastaları günlük hayatın dışarısına atılmamış; daha da önemlisi bu kimseler hayatı zenginleştirici bir unsur olarak kabul edilip toplum içerisinde kalmalarına özen gösterilmiştir. Bu kimseler kişilik veya delillikleri sebebiyle çoğu zaman şefkat merhamet ve hatta hürmetle muamele görmüşler ve diğer insanlar gibi mahallelerde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Akıl hastaları ancak

⁶³ Sabahattin Aydın, Modern Tıp Penceresinden Osmanlı Tıp Anlayışına Bakış. **Osmanlılarda Sağlık- 1**. İstanbul: Biofarma. 2006. s.28.

⁶⁴ Dols, s. 155.

⁶⁵ Age, s. 215.

⁶⁶ Sarı, “Halk hekimliğinde ve Osmanlı Tıp Yazmalarında Akıl ve Sinir Hastalıklarının Tedavisi” . s.429.

⁶⁷ Aşkın Hatunoğlu. “Türk İslam Hekimlerinin Psikoloji Biliminin Gelişimine Katkıları ve Psikolojik Hastalıklara Tedavi Yöntemleri”. **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 5, Eylül 2014, s. 261.

⁶⁸ Sarı, “Halk hekimliğinde ve Osmanlı Tıp Yazmalarında Akıl ve Sinir Hastalıklarının Tedavisi” . s.441.

⁶⁹ Ertay ve Eğnim, s.92

davranışları tahammül sınırını aştığında tedavi veya güvenlik amacıyla bimarhanelere (darüşşifalara) gönderilmişlerdir.⁷⁰ Terzioğlu'nun iddiasına göre o dönemlerde her türlü hastalığın tedavi edildiği bimarhanelerin dışında, 9. yüzyılda Bağdat civarındaki Deyrihizkıl'da yalnızca akıl hastaları ile meşgul olan bir hastanenin var olduğuna dair bulunan kanıtlar; Müslümanların, 1404'te akıl hastalarına tedavi sunmaya başlayan İngiltere'deki Bethlem veya 1409'da İspanya'da kurulan Hospital General Valencia hastanelerinden çok daha önceki zamanlarda akıl hastalıkları üzerine hastaneler kurduklarını göstermektedir.⁷¹

Türklerin kurduğu ilk darüşşifa Selçuklular döneminde kurulmuştur. Selçuklular döneminde de tıp çalışmaları önemsenmiş ve günümüze kadar devam varlığını devam ettirebilen ünlü darüşşifalar inşa edilmiştir. İlk Selçuklu darüşşifası ve medresesi Selçuklu Sultanı Alparslan'ın veziri Nizâmülmülk tarafından Nîşâbur'da kurulmuştur. Fakat bu darüşşifa günümüze kadar ulaşmamıştır. Günümüze kadar gelebilen en eski darüşşifa ise 1154 yılında Şam'da Selçuklu Atabeği Nûreddin Zengi'nin inşa ettiği darüşşifa olmuştur. Bu darüşşifa bugüne kadar ilk haliyle ulaşabilen dünyanın en eski hastanesi ve tıp okulu olarak kabul edilmektedir.⁷²

Müslümanların ortaya koyduğu tıp anlayışının 8.-13. yüzyıllar arasında zirveye çıkmasıyla Osmanlı Devleti de bu ilmi birikimden yararlanmış böylece tıp eğitimi ve uygulamaları alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır.⁷³ Osmanlı hastaneleri, cami, medrese, imaret, tabhâne, kervansaray, hamam, çarşı, çeşme ve benzerlerinden oluşan bir külliye olarak tasarlanmışlardır. Bu külliyeler şehrin içinde bulunup birçok farklı alanda hizmet vererek, sosyal bir merkez gibi halkın sosyokültürel ve tıbbi ihtiyaçlarına karşılık vermiştir.⁷⁴ Genellikle bu külliyelere dâhil olarak inşa edilen darüşşifalar ise içerisinde hastaların tedavi edildiği odaları, öğrencilerin tıp eğitimi aldığı medreseleri, cerrahi operasyonların yapıldığı alanları, hastalar için yemek pişirilen mutfakları, ilaç üretilen imalathaneleri ve bu üretimde kullanılacak bitkilerin yetiştirildiği bahçeleri barındıran

⁷⁰ Hayrettin Kara, Osmanlı'nın mahalle sakinleri: mecnunlar, deliler ve ölümler. **Osmanlılarda Sağlık- 1**. İstanbul: Biofarma. 2006. S.198.

⁷¹ Arslan Terzioğlu, "Bimâristan". **DİA**, 1992, c.6, s.165.

⁷² Aktaş, s.6

⁷³ Meriç Kurtuluş. "Osmanlı'nın Meczûbları ve Mecnûnları: Erken Modern Dönemde Hastaneler ve Deliliğe Bakış." **Millî Folklor**. 112 (2016). S.102.

⁷⁴ Terzioğlu, "Bimaristan", s.175

geniş kompleks yapılarıdır. Günümüz modern kentlerinde eczaneler, ilaçların üretildikleri yerler, hastaneler ve psikiyatri klinikleri birbirlerinden ayrı kurumlar olarak örgütlenirken, Orta Çağ'da Müslümanların hastaneleri olan darüşşifalarda bu kurumların hepsi bir arada bulunmuştur.⁷⁵

Osmanlı Devleti ilk defa darüşşifaları kuran medeniyet olmamasına rağmen kendisinden önce Müslümanlar tarafından kurulan bu sistemi geliştirmede önemli bir rol oynamıştır. Osmanlılar, Selçuklu döneminden kalmış darüşşifaları da değerlendirek, bu darüşşifaları vakıflarına uygun biçimde işletmeye devam etmişlerdir. Bu darüşşifalara ek olarak da Bursa, Edirne, Manisa, İstanbul gibi fethedilen önemli şehirlerde yeni darüşşifalar inşa edilmiştir. Osmanlılar tarafından inşa edilen ilk darüşşifa, 1399-1400 yıllarında yapılan Bursa Yıldırım Darüşşifası olmuştur. Bursa Yıldırım Darüşşifası ile kendi darüşşifa kültürünü de oluşturmaya başlayan Osmanlılar, hüküm sürdükleri yıllar boyunca birçok yeni darüşşifa inşa etmiştir. Osmanlılar döneminde inşa edilen bu darüşşifalar şunlardır.⁷⁶

- Bursa Yıldırım Darüşşifası (1399- 1400)
- İstanbul Fatih Darüşşifası (1470)
- Edirne II. Bayezid Darüşşifası (1484- 1488)
- Manisa Hafsa Sultan Darüşşifası (1539)
- İstanbul Haseki Sultan Darüşşifası (1550)
- İstanbul Süleymaniye Darüşşifası (1553- 1559)
- İstanbul-Üsküdar Toptaşı Atik Valide (Nurbânu Sultan) Darüşşifası (1582)
- İstanbul Sultanahmed Darüşşifası (1609–1916)

Darüşşifalarla ilgili bir kavram karmaşasının önüne geçmek için İslam geleneğinde hastane için kullanılan terimleri doğru anlamak gerekmektedir. Birleşik bir isim olan darüşşifa; Arapça *dâr* (ev, yer, mahal) ve *şifa* sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur. Bu anlamıyla darüşşifaların bugünkü hastanelere denk gelen bir anlamının

⁷⁵ Kurtuluş, s.102.

⁷⁶ Aktaş, s.5-6.

olduğu söylenebilir. Terim olarak ise darüşşifa, Müslümanlar tarafından pratik ve gözleme dayalı tıbbi çalışmalar yapılan ve hastalara tedavi sunulan eğitim ve sağlık kurumlarına verilen isimlerden biridir.⁷⁷ Ancak tarih boyunca darüşşifaların yerine farklı kavramlar da kullanılmıştır. Orta Asya Müslümanları darüşşifa için *dârül-merza* (hasta evi) tabirini kullanırken; Selçuklular *dârü'l-âfiye* ve darüşşifa, Osmanlılar da çoğunlukla darüşşifa kelimesine ek olarak *dârü-ssihha*, şifahane, bimarhane ve tımarhane isimlerini kullanmışlardır. Osmanlı Devleti'nde hastane kavramının kullanılması ise ilk defa 19. yüzyılda II. Mahmud'un eşi Bezmialem Valide Sultan'ın adına izafeten yapılmış olan Bezmialem Gurebayı Müslimin Hastanesi ile başlamıştır.⁷⁸ Tımarhane kavramının ise bimarhanenin halk ağzında değişime uğrayarak akıl ve ruh hastalarının tecrit edildiği yer anlamında kullanıldığına dair bazı kayıtlar bulunmaktadır.⁷⁹

Osmanlı'da 19. yüzyıla kadar hastaların tedavi edildiği kurumlar için darüşşifa, bimarhane veya şifahane gibi isimler kullanılmışken, zamanla bu kavramların yerini hastaneler almıştır. Kazancıgil'e göre hastaların tedavi edildiği yerin darüşşifa yani "şifa evi" olarak adlandırılması Osmanlı Devleti'nin ruh inceliğini gösteren bir ayrıntıdır. Bu araştırmanın konusu olan Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası ise ana anlamı değişmeksizin kaynaklarda farklı şekillerde isimlendirilmiştir. Buna göre, külliye'nin vakfiyesinde, Evliya Çelebi *Seyahatnamesinde*, Dr. Rıfat Osman Bey'in *Edime Rehnüması* adlı eserinde darüşşifa için "bimaristan" denilmişken; orijinal vakfiyenin Türkçe çevirisinde, Süheyl Ünver'in *Edirne'nin Tıp Tarihimiz Noktasından Ehemmiyeti* adlı eserinde, Hoca Sadettin Efendi'nin *Tâcüttevârih*'inde ve yine Evliya Çelebi *Seyahatnamesinin* bazı yerlerinde "dârüşşifa" olarak bahsedilmiştir.⁸⁰ Bu çalışmada da karışıklık olmaması adına darüşşifa terimi kullanılarak devam edilecektir.

1.2. Edirne Darüşşifasının Tarihçesi

Osmanlı'nın inşa ettiği üçüncü darüşşifa olan Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası hem mimari özellikleriyle hem de akıl hastalarına sunduğu tedavi yöntemleriyle diğer

⁷⁷ Aktaş, s.2.

⁷⁸ Age, s.3.

⁷⁹ Kazancıgil, *Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi*, s.41

⁸⁰ Age, s.41

darüşşifalardan farklılaşmıştır.⁸¹ Terzioğlu'na göre bu hastane Rönesans devrinde ve hatta hastane tarihinde eşi olmayan mimari bir abidedir.⁸² Vakıf sistemi ile yüzyıllar boyunca hizmet veren Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesinin darüşşifasında hastalara şifa dağıtılmış, medresesinde tıp eğitimi verilmiş, camisinde ibadet edilmiş, misafirhanesinde misafirler ağırlanmış ve aşevinde fakir fukaralar doyurulmuştur.⁸³

Resim 1. Sultan II. Bayezid⁸⁴

Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası, Fatih Sultan Mehmed'in oğlu olan, 8. Osmanlı padişahı II. Bayezid (1447-1512) tarafından yaptırılmıştır. Sultan II Bayezid, itikatlı ve sakin huylu bir padişahı olarak görev yaptığı süre boyunca ibadet ve hayır işlerine önem vermiş, ilim ve kültüre ilgisi nedeniyle birçok şair, sanatkâr ve ulemayı

⁸¹ Terzioğlu, "Bimâristan", s.175.

⁸² Enes Gül. "Darüşşifâ nâfi-i nâs-ı cihan: Osmanlı Sultan Darüşşifaları". **Osmanlılarda Sağlık- 1**. İstanbul: Biofarma. 2006. s.276.

⁸³ Cem Çopuroğlu, Sultan II. Bayezid Külliyesi ve Şerefeddin Sabuncuoğlu. **The Journal of Turkish Spinal Surgery**. 2010; 21, 2, s.200.

⁸⁴ II. *Topkapı Sarayı Müzesi Ktp.nr. H.1563, 50a*

himaye etmiştir. Amasya, Edirne ve İstanbul'da üç adet külliye yaptıran padişahın yalnızca Edirne'deki II. Bayezid Külliyesi'nde darüşşifa bulunmaktadır.⁸⁵

Darüşşifa Osmanlı'nın en önemli şehirlerinden biri olan Edirne'de inşa edilmiştir. Edirne 92 yıl boyunca imparatorluğa başkentlik yaptığı ve imparatorluğun yüzünü Batıya dönüp Avrupa'ya doğru genişlemesinde hem coğrafi hem stratejik olarak çok önemli bir konumda olduğu için Osmanlı için ayrı bir öneme sahiptir.⁸⁶ Edirne'de darüşşifa kurulmasına ise bir fetih yolculuğunda karar verilmiştir. Kili ve Akkerman fethine gidilirken; ordunun ihtiyaçların için Edirne'de kalındığı sürede Edirne halkı şehirde bir darüşşifa olmaması sebebiyle hastaların sıkıntı içinde olduğunu söylemiş ve padişah'tan bir darüşşifa yaptırmasını talep etmiştir. II. Bayezid halkın bu isteğini kabul etmiş ve darüşşifa ihtiyacı temel alınarak bir külliye kurulmasına karar verilmiştir.⁸⁷

Külliyenin 25 Mayıs 1484 tarihindeki temel atma törenine Sultan II. Bayezid bizzat katılmış ve ilk harcı kendisi koymuştur.⁸⁸ Dönemin tarihçisi Hoca Saadettin Efendi, *Tacü't Tevarih* adlı eserinde Külliye'nin kuruluş nedeni ve temel atma törenini şu ifadelerle anlatmıştır:

“Sultan II. Bayezid, 1 Mart 1484 günü kutsal savaş nedeni ile İstanbul'dan Edirne'ye hareket etmiştir. Edirne şehrini şerefliendiren padişah halka geniş lütuf ve bağışlarda bulunmuştur. Önce bu büyük şehir ve eski başkent, gelen ve gidenlerin çokluğu, büyük bir ticaret şehri oluşu nedeni ile bir hastaneye muhtaç bulunuyordu. Hak ve adaletin temsilcisi padişah, bu gönül çekici beldeye benzeri bulunmayan bir hastane yaptırmayı amaç edinmişti. Ayrıca bir cami, medrese ve imaret inşa ettirerek bu eşsiz kenti ve şirin beldeyi genişletip hayır ve yardım kurumları ile bezemeyi kendi boynuna borç saymakta idi. Bu nedendir ki yapı malzemelerinin hazırlanmasını emretti. Tunca kıyısında temel atmak için uzun incelemeler sonucunda derin hendekler kazdırdı. Bu arada yapı araç ve gereçleri ile çevre dolup taşmış bulunuyordu. Yüce padişah tanrının hoşnutluğunu kazanmak için 25 Mayıs 1484'te, uğurlu eliyle bu hayır kurumunun temelini attı ve sayısız kurbanlar kestirerek yoksulların gönlünü aldı.

⁸⁵ Yıldırım, *Sultan II. Bayezid Edirne Dârüşşifası*, s.4.

⁸⁶ Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s.83.

⁸⁷ Aktaş, s.23

⁸⁸ Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s.84.

Bundan başka kentin bilgelerine, ileri gelenlere ve şeyhlere ziyafetler çekip bol bol bağışta bulunup, kıymetli giysiler dağıtarak hepsinin gönlünü aldı ve bağışıyla sevindirdi”⁸⁹

Yapımı dört yıl süren külliye 1488 yılında tamamlanmış ve açılış töreni kentte bir bayram havasında yapılmıştır. Hoca Saadettin Efendi kitabında açılış gününü şu şekilde tasvir etmiştir:

“Bu uğurlu yıl içinde padişahın Edirne’de kurdurduğu cami, medrese ve darüşşifanın yapım işleri tamamlandığından bu görkemli cami ve ferah alanlı binaların rahmet yolu olan kapısının açıldığı parlak günde, fakirlere dağıtılan sadakanın sayılmasına zaman yetmez. Belde ileri gelenlerine ve bilgelere kurulan sofralar ve sunulan yemekler anlatılmaz zenginlikte idi. Yemek sofraları öyle döşendi ki muhallebi ve güllaç adını iştitemiş aç ve yoksullar tekrar tekrar yemekten bıktı. İmaretin sahip olduğu nimetlerin bolluğu dillere destan oldu. Nefis ve kıvamındaki reçeller hatırı sayılan yolcular için imarette her an hazır tutuldu. Bal helvaları ise orta halli yolculara sunuldu.

Şanlı medresesi ise ücret bakımından (hocalara ödenen ücret), bu güzel şehirde bulunan medreselerin en yükseği ve en değerlisi oldu. Hocaya ödenen ücret günde 60 Osmanlı akçesidir. Bütün bu yapılar bereket yapısı ve mutluluk kapısıdır. Bunun için de yapılarına ‘hurrem bina’ (gönül açıcı) tanımlaması tarih olmuştur.”⁹⁰

Darüşşifanın varlığı zaten önemli bir kent olan Edirne’nin önemini daha da artırmıştır. 15 ve 16. yüzyıllarda Edirne en parlak dönemlerini yaşamış, Avrupa’nın en önemli beş kentinden birisi olarak kabul edilmiş ve bu dönemlerde darüşşifa da oldukça meşhur olmuştur.⁹¹ Darüşşifanın hizmete açılması ile birlikte zengin, fakir, genç, yaşlı gibi ayrımlar olmaksızın tüm hastalara hizmet vermeye başlanmıştır. Bu darüşşifada yalnızca tek bir hastalığa bakılmamış, fiziksel veya ruhsal hastalığı olanların tedavisi bir arada yapılmıştır. Nitekim darüşşifanın vakfiyesinde belirtilen personel kadrosunda başhekim, iki hekim, iki cerrah, iki göz doktoru ve bir eczacı bulunması, buranın genel bir hastane olarak planlandığı iddiasını doğrulamaktadır.⁹² Bu şekilde kurulan darüşşifanın bir kısmı ise özellikle akıl hastalarının tedavisi için ayrılmıştır.⁹³ Bu kısımda

⁸⁹ Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s.85-86

⁹⁰ Age, s. 87-88.

⁹¹ Şengül, *Müzikle Tedavinin Merkezi Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s. 87.

⁹² Nilüfer Gökçe, "19. Yüz Yılın Sonlarında, Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nın Durumu." **Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History**.10, 1, 2002. s.26.

⁹³ Gökçe, s.27

akıl hastalarının iyileşmesi için kullanılan tedavi metotlarının döneminin çok ilerisinde olan yöntemler olmasından dolayı Sultan II. Bayezid Darüşşifası akıl hastalıkları tarihi alanında özel bir öneme sahip olmuştur. Ataseven'in belirttiği üzere; Avrupa'da akıl hastalarının dinen kusurlu görülüp şeytan çıkarma ayinleriyle ve zincire vurularak muamele gördüğü dönemlerde bu darüşşifada akıl hastaları musiki ve telkinle tedavi edilmiştir.⁹⁴

II. Bayezid Darüşşifası ile birlikte ruhsal hastalıkları tedavi etme yöntemlerinde yeni bir çığır açılmıştır. Darüşşifadaki ana binada ortası havuzlu ve üzeri büyük bir kubbe ile örtülü merkezi avlunun etrafında altı tane kış, altı tane yaz için tasarlanmış oda ve bir de müzik odası bulunan bina müzikle tedavi için kusursuz bir akustik yapıda planlanarak inşa edilmiştir. Bu plan sayesinde haftada üç gün verilen müzik dinletileri binanın her tarafından kolaylıkla dinlenmiştir. Bu darüşşifada akıl hastalarını tedavi için müziğin kullanılmasının yanı sıra güzel koku ve su sesinden de yararlanılmıştır. Avlunun ortasındaki şadırvandan fişkıran suların çıkardığı ses de bir tedavi yöntemi olarak kullanılmış ve su sesi ile hastalara huzurlu bir ortam sağlanmıştır.⁹⁵

Osmanlı'daki tedavi yöntemlerinin temeli Galen'in öğretileri ile başlayan ve Anadolu tıbbında da kendisine yer bulan insan vücudunda 4 temel unsurun (ahlât-ı erbaa) bulunduğu bilgisine dayanmıştır. Bu bilgiye göre insan vücudunda bulunan, sarı safra, kara safra, kan ve balgamdan oluşan 4 unsurda oluşan bir dengesizlik hali psikolojik hastalıkların sebebi olarak kabul edilmiştir. Vücuttaki bu sıvıları dengeli hale getirmek için kullanılan ilaç ve diyetler dışında, melankoli (mal-i hülya), (kara sevda), histeri, şizofreni (ateh-i kable'l miad) gibi farklı ruhsal hastalıkların tedavi süreçlerinde dinlenme, dengeli beslenme, çiçekler, müzik dinletisi, kuş sesi, su sesi gibi yöntemler de destekleyici tedaviler olarak kullanılmıştır.⁹⁶

Edirne Darüşşifası akıl hastalarına sunduğu tedavi yöntemleri kadar mimari özellikleriyle de dikkatleri üzerine çekmiştir. Genelde darüşşifalar medreseleri taklit edilerek koğuş şeklinde yapılmasına rağmen Edirne Darüşşifasında farklı bir yöntem

⁹⁴ Ataseven, s.160.

⁹⁵ Hatunoğlu, s.257-258.

⁹⁶ Age, s.259.

izlenmiş ve merkezi sistem denilen özel hastane mimarisi ortaya konmuştur. Bu plana göre hasta odaları merkezdeki avlunun etrafına toplanmış böylece bakıcı sayısı az tutularak daha fazla sayıda hastanın gözleminin yapılması mümkün kılınmıştır. Eyice, bu darüşşifayı Türk hastane mimarisinin başka bir benzeri olmayan çok değerli bir eseri olarak tanımlamıştır.⁹⁷

Osmanlı vakıf sisteminin bir parçası olarak kurulan darüşşifanın en önemli özelliklerinden birisi de hastalardan hiçbir para almaksızın hizmet vermesi olmuştur. Külliyelemin temelinde halka ücretsiz hizmet etme ilkesi olduğu için Osmanlı bünyesindeki tüm külliyelemin ücretsiz hizmet vermekle yükümlü olmuş; kervansaraylardaki konaklama, yemek ve diğer hizmetler, darüşşifalardaki tedavi, bakım ve ilaçlar, imaretlerde dağıtılan yemekler gibi bütün hizmetler her zaman ücretsiz bir halk hizmeti olarak yapılmıştır.⁹⁸ Yoksulların tedavi görmesinin asıl amaç olduğu bu darüşşifada, halktan para alınmamış, burada ölen olursa defin masraflarına kadar da karşılanmıştır.⁹⁹

Sultan II Bayezid Darüşşifası kuruluşundan kapatıldığı zamana kadar farklı işlevlerinin olduğu üç ayrı dönem geçirmiştir. Kurulduğu dönemde tam teşekküllü bir hastane olarak görev yapan darüşşifa, Evliya Çelebi'nin Edirne'ye geldiği tarih olan 1653 yılında akıl hastalıklarını tedavi etmekte yoğunlaşmış bir hastane haline gelmiştir.¹⁰⁰ 1827- 1828 Osmanlı Rus savaşının olduğu dönemlerde Edirne ilk defa Ruslar tarafından işgal edilmiş, bu işgalin akabinde Edirne'de bir Belediye Hastanesi açılınca darüşşifadaki hastalar bu hastaneye gönderilmiştir. 1866 yılında, şehrin ikinci hastanesinin açılmasıyla birlikte darüşşifa artık yalnızca akıl hastalarının terk edildiği bir tımarhane halini almıştır.¹⁰¹ 1488 ile 1827 arasında geçen ilk iki dönemde hastalara her türlü imkanlar sunulmuş ve hastaların tedavisi için denenen birçok farklı metot sayesinde darüşşifa çok meşhur bir yer haline gelmişse de Osmanlı-Rus savaşlarının başladığı dönemden sonra işler tersine dönmüş ve darüşşifanın etkisi gün geçtikçe zayıflamaya başlamıştır.

⁹⁷ Aktaş, s.40.

⁹⁸ Ramazanoğlu, s.340.

⁹⁹ Yıldırım, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar, Hastaneler, Kurumlar*. s. 272.

¹⁰⁰ Fatih Müderrisoğlu, "Edirne 2. Bayezid Külliyesi" **Vakıflar Dergisi**, Sayı 22, Ankara 1991, s.163.

¹⁰¹ Gökçe, s.27.

19. yüzyıla yaklaşırken savaşlar, depremler ve salgınlar Osmanlı Devleti’ni ve kurumlarını giderek daha zayıf hale getirmiştir. Bunun sonucunda da varlığını devlete bağlı bir şekilde devam ettiren darüşşifaların hizmetleri ihmale uğramaya başlamıştır. Howard’ın 1788 senesinde neşrettiği *Etat des Prisons, des hôpitaux et des maisons de force* adlı eserinde, “Türklerin mecnunlar için yaptığı müesseseler cidden fevkalade takdire şayan surette bina edilmiş, lakin durumu günden güne ihmal edilmiş” demesi ve Gazeteci Delasiauve’un, “Bu kadar haşmetin çökmeye uğramasına teessüf etmemek elden gelmez. Bu güzel binalar tutum ve parasızlıktan harabeye dönmüş ya büsbütün metruk bir halde kalmış yahut maksattan gayrı işe hasredilmiş” şeklindeki söylemi darüşşifaların durumunun zaman içerisinde nasıl değiştiğini göstermektedir.¹⁰²

19. yüzyılda Balkan Harbi’nin başlamasıyla girilen süreç Edirne Darüşşifasının kaderini de değiştirmiştir. Balkan Harbi ve sonrasında Edirne şehir olarak büyük bir çöküntü yaşamış; Beyazıt Külliyesi de şehrin en fazla zarar gören eserlerinden olmuştur. Beyazıt Camii ve Külliyesinin Tunca Nehri kıyısında bulunması, buradaki birçok değerli eserin 19. yüzyıl içinde nehir taşkınlarından büyük ölçüde zarar görmesine sebep olmuştur.¹⁰³

1866 yılında akıl hastalarının tecrit edildiği bir yer haline gelen Edirne Darüşşifası bu yıllardan sonra Edirne Bimarhanesi olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁰⁴ 1876 Bimarhaneler Nizamnamesi’nin görüşüldüğü günlerde, Edirne’den alınan bir haberde Edirne Bimarhanesinde 20 kadar akıl hastasının bulunduğu ve bu kişilere hakkıyla bakılmadığı, üzerlerinde birer yün kıyafet olan bu hastaların boğazlarında kalın zincirlerle sefil bir halde orada kaldıkları bildirilmiştir.¹⁰⁵

1875 yılında Sadrazam Saffet Paşa’nın Edirne ziyaretinde darüşşifa hakkında söyledikleri darüşşifanın 1800’lerin sonlarında geldiği hali göstermektedir.

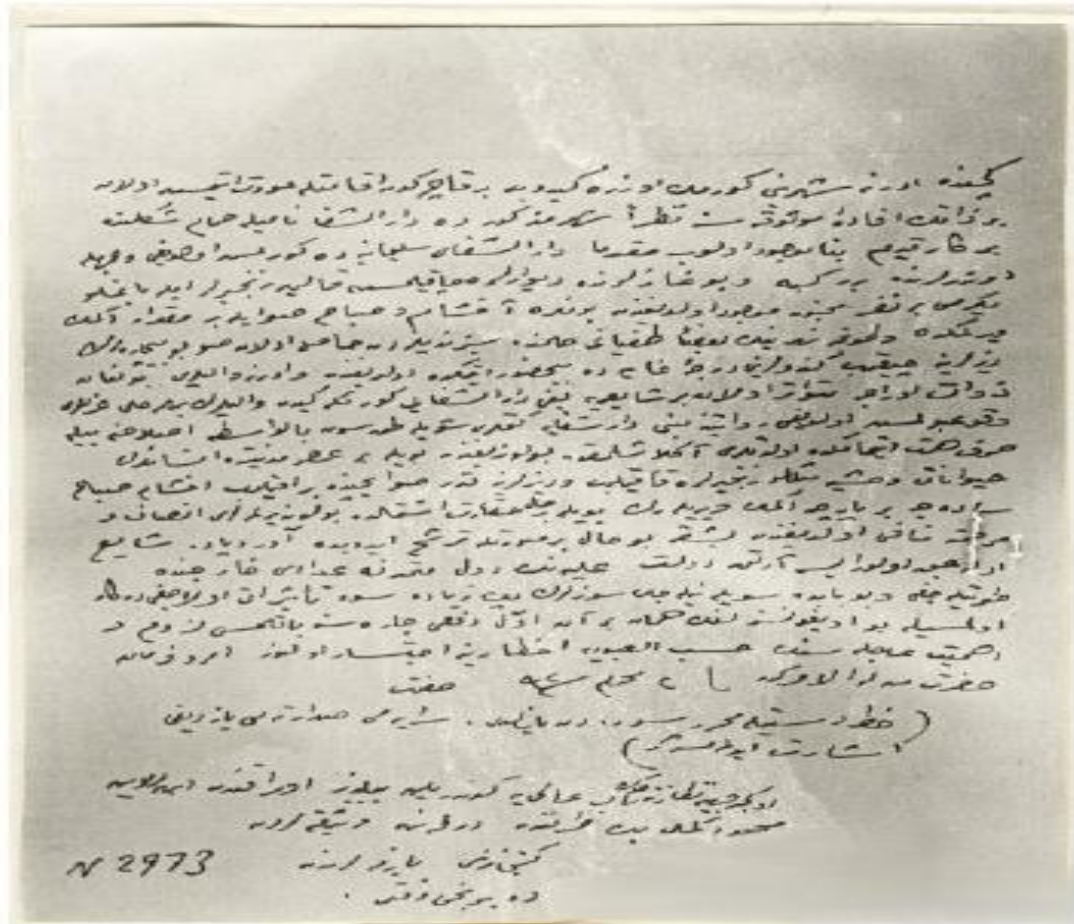
¹⁰² Sarı ve Akgün, ss.13-14.

¹⁰³ Semavi Eyice, Bayezid II Camii ve Külliyesi, **DİA**, c.6, s. 43.

¹⁰⁴ Fatih Artvinli, "Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927): Delilik, siyaset ve toplum." Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı **Doktora Tezi**, İstanbul, 2011 Artvinli, s.160.

¹⁰⁵ Age, s.62.

“Edirne şehrini görmek üzere gidip, orada birkaç gün kaldıktan sonra geri dönen güvenilir bir kişinin anlattıklarına göre: Adı geçen şehirde, dârüşşifâ adı ile bilinen, eskiden kalma, hamam şeklinde bir bina bulunmakta. Binanın içinde, Süleymaniye Dârüşşifasında görüldüğü gibi, üzerlerinde birer keçe elbise ve boğazlarından duvarlara kalın zincirlerle bağlı, on veya yirmi bir kadar akıl hastası bulunuyordu. Bu hastalara, sabah ve akşam bir az su ve ekmek verilmekte. Tunca nehrinin suları kabarak taşıdığı sular, darüşşifadan içeriye girmekte ve bu zavallıların dizlerine kadar gelerek onları rahatsız etmekte. Edirne’de görev yapan valiler, halkı arasında yayılan “Edirne Valileri eğer darüşşifayı görmeye gelirlerse, hemen görevlerinden azledilirlermiş” rivayetine inanarak darüşşifanın bu durumunu düzeltmek için en ufak bir çaba sarf etmedikleri gibi orayı ziyaret bile etmezler. Bu konuda söylenecek sözleri pek etkisi olmayacağından, hoş olmayan bu durumun düzeltilmesi için hemen acilen bir çare bulunması lüzumlu ve gereklidir...”¹⁰⁶

Resim 2. Saffet Paşa'nın 1875'te dönemin sadrazamına yazdığı mektup¹⁰⁷

¹⁰⁶ Gökçe, s.28.

¹⁰⁷ Age, s.28

Saffet Paşa'nın mektubunu yazdığı 1875 yılından sonra çıkan 1876-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Edirne, ikinci defa Rusların işgaline uğramıştır. Rusların Edirne'yi boşaltmasından sonra bir süre daha hizmet veren darüşşifa, 1883 yılında kapatılarak burada bulunan akıl hastaları İstanbul'daki Toptaşı Bimarhanesine gönderilmiştir. Ancak İstanbul'daki tüm hastanelerin kapasitesinin dolup taşması sebebiyle 10 yıl sonra 1893 yılında darüşşifa tekrar hizmete açılmıştır.¹⁰⁸ Darüşşifada 1915 yılına kadar dönem dönem farklı sayıda akıl hastası kalmıştır. Ancak 8 Mart 1909 tarih ve 1359 no.lu Edirne gazetesindeki Edhem imzası ile yayınlanan makaleden anlaşıldığı üzere bu yıllarda hastalar iyi bir hizmet alamamıştır:

“...zavallıların bulunduğu Yeni imaret halkından olduğum için kırk seneden beri, her gün adı geçen darüşşifanın önünden gelir geçerim. Akıl hastalarının durumunu, memurların, hastabakıcıların onlara nasıl davrandıklarını görmek için, ara sıra darüşşifaya girip, akıl hastalarının hallerine acır idim. Bu zavallıların, boyun ve ayaklarında yirmi otuz kiloluk demir zincirlerle binanın içine çakılmışlar; altlarında tahta bir kerevit ve üzerinde sadece bir hasır; üstlerinde eskimiş, bir elbiseden başka bir şey yok. Yiyeceklerine gelince; 60-70 dirhemlik iki adet fodla (ekmek), sabahları sade suyu az bir pirinç salınmış çorba. Bunun yanında verdikleri kadar sopa ve kırbaç...”¹⁰⁹

Edhem isimli kişinin 1909 yılında darüşşifaya dair yazdıklarından bu yıllardaki hizmetin darüşşifanın ilk yüzyıllarından oldukça farklı olduğunu ve darüşşifanın durumunun kötüye gitmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak aynı kişinin anlattığına göre İstanbul'dan Dr. Sokrat Efendi'nin darüşşifaya hekim olarak atanmasıyla burada kısa süreli bir iyileşme yaşanmıştır. Yüzyıl başına kadar yıl içerisinde ortalama 50-60 hastanın giriş çıkış yaptığı bimarhanede, devamlı kalan sayısı ise ortalama 20 olmuştur.¹¹⁰

Sultan II. Bayezid Darüşşifasındaki akıl hastalarını oradan çıkarılması ve darüşşifanın işlevini tamamen yitirmesi ise 1915 yılında, modern Türk psikiyatrisinin kurucusu olarak kabul edilen Doktor Mazhar Osman'ın Edirne Darüşşifasında zincirlenmiş olarak tecrit edilmiş beşi kadın 40 kadar akıl hastasının zincirlerini çözerek onları İstanbul Toptaşı Bimarhanesine götürmesi ile olmuştur. Mazhar Osman o dönemi şu sözlerle anlatmıştır: “1915 senesinde Edirne’de kapattığımız Sultan II. Bayezid

¹⁰⁸ Age, s. 28-29.

¹⁰⁹ Gökçe, s.32.

¹¹⁰ Artvinli, s.160.

Bimarhanesindeki iri yarı, tek gözlü, koca kuşaklı, şalvarlı, baldırı çıplak, elinde kocaman sopalı bir Pomak güllabici, şarkın eski Bimarhanelerinin son yadigarı idi”¹¹¹ Böylece vakıfnamesine göre 40 kadar hasta için 21 personelin çalıştığı ve akıl hastalarının ilaçların yanı sıra müzik, su sesi, bitkiler gibi alternatif yöntemlerle de tedavi edildiği, doktorların özel hazırlattığı menülerle beslendikleri ve Evliya Çelebi’nin "Orada öyle bir darüşşifa vardır ki; dil ile tarif edilmez, kalem ile yazılmaz"¹¹² şeklinde tasvir ettiği bu önemli darüşşifa, 1915 senesinde hastaların izole edildiği bakımsız bir yer haline gelerek tamamen kapatılmıştır.

Resim 3. Dr. Mazhar Osman 1915 yılında Sultan II. Bayezid Darüşşifasında akıl hastalarını zincirlerinden çözerken¹¹³

¹¹¹ Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s.126-127.

¹¹² <https://edirne.ktb.gov.tr/TR-90111/sultan-ii-bayezid-kulliyesi-saglik-muzesi.html> (erişim tarihi:18.04.2020)

¹¹³ Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s.127.

20. yüzyıl sonrasında büyük oranda harabeye dönmüş olan bu tarihi külliye ve darüşşifa oldukça bakımsız kalmış hatta bir dönem koyun ağılı olarak bile kullanılmıştır.¹¹⁴ 1984 yılında cami hariç külliyenin geri kalanı Trakya Üniversitesine devredilmiştir. Trakya Üniversitesi Edirne Meslek Yüksekokulu Restorasyon ve Duvar Süsleme Bölümü öğrencileri bir süre burada eğitim görmüş ve bu bölümün öğretim görevlileri ve öğrencileri burada restorasyon çalışması yapmışlardır. 1993 yılında darüşşifanın sağlık müzesi yapılmasına dair çalışmalar başlatılmış ve 23 Nisan 1997’de müze kurulmuştur.¹¹⁵ Döneminin özelliklerini başarılı bir şekilde yaşatmayı başaran bu müze, 2004 yılında Avrupa Konseyi Avrupa Müze Ödülü’nü kazanmıştır.¹¹⁶ 2000 yılında darüşşifanın asıl hastane kısmı olan ana blokta, *Ruh Hastalarını Readaptasyon Derneği* tarafından Türk Psikiyatr Tarih Bölümü, “hekimbaşı odası, hasta yatak odaları, musiki sahnesi, eczane ve laboratuvar bölümleri” dönemine uygun olacak şekilde düzenlenip, mankenlerle canlandırılarak 30 Haziran 2000 tarihinde törenle ziyaretçilerin hizmetine açılmıştır.¹¹⁷

Müzede 500 yıl öncesinin bir Osmanlı bimarhanesi canlandırılmış ve tedavide kullanılan dönemin tıbbi uygulamalarına ek olarak müziğin, su sesinin, güzel kokuların ve meşguliyetin de tedavi amaçlı kullanıldığı bu mekânlar görsel bir anlatım sayesinde günümüze taşınmıştır.¹¹⁸ Bugün yalnızca müze olarak hizmet veren kurum, özellikle Osmanlılar döneminde tıp ve akıl hastalıkları konusunda meraklı araştırmacıları ağırlamaktadır.

1.3 Sultan II. Bayezid Darüşşifasının Mimari Özellikleri

Fiziksel hastaların ve akıl hastalarının bir arada uzun yüzyıllar boyunca bir arada bulunduğu Sultan II. Bayezid Darüşşifası akıl hastalarına sunduğu farklı tedavi yöntemleri kadar mimari yapısının özellikleriyle de dikkat çekmiştir. Hastaların tedavisi için tedavi aldıkları mekân oldukça önemli bir faktör olduğundan bu bölümde

¹¹⁴ Aktaş, s.42.

¹¹⁵ Ender Bilar, **Tarih, kültür-sanat kenti Edirne**, İstanbul: Hiperyayın. s.41

¹¹⁶ Nişikli, s.52.

¹¹⁷ Gökçe, s.33.

¹¹⁸ Sefa Bulut, “Edirne- II. Bayezid Darüşşifası’nda Akıl Hastalarının Tedavisi” **Türk-İslam Tarihinde Yükseköğretim Selçuklu-Osmanlı Sınırlarında Gelenek ve Değişim**, ed. Mustafa Gençer Bolu: AİBÜY, 2015, s.104.

darüşşifanın mimarisinin tedavi için uygunluğu Osmanlı medeniyetinin mimari anlayışı çerçevesinde değerlendirilecektir.

Resim 4. Tunca Nehri'nin kenarında II. Bayezid Külliyesinin tamamı¹¹⁹

23 Mayıs 1484 günü temelleri atılan ve 1488'de tamamlanan Sultan II. Bayezid Külliyesi dâhilinde cami, iki tabhane (misafîrhane), medrese, darüşşifa (hastane), imaret, erzak depoları, hamam ve külliyei şehre bağlayan bir köprü bulunmaktadır.¹²⁰ Külliye; Tunca Nehri kıyısında etrafı duvarlarla çevrili 22.000 metrekarelik bir alan üzerine inşa edilmiştir.¹²¹ Sultan II. Bayezid Camii'nin örneklerine çok az rastlanan tabhaneli camilerden birisi olması onun önemli özelliklerinden birisi olmuştur. "Güç ve kuvvet bulma evi" anlamına gelen bu tabhanelerde uzak yoldan gelen yolcular veya hasta yakınları üç gün süreyle ücretsiz olarak konaklayıp yemek yiyebilmişlerdir. Ayrıca hastaneden taburcu olan hastalar da bu alanda dinlenme dönemlerini geçirmişlerdir.¹²² Bu

¹¹⁹ Heybeli, s.2459.

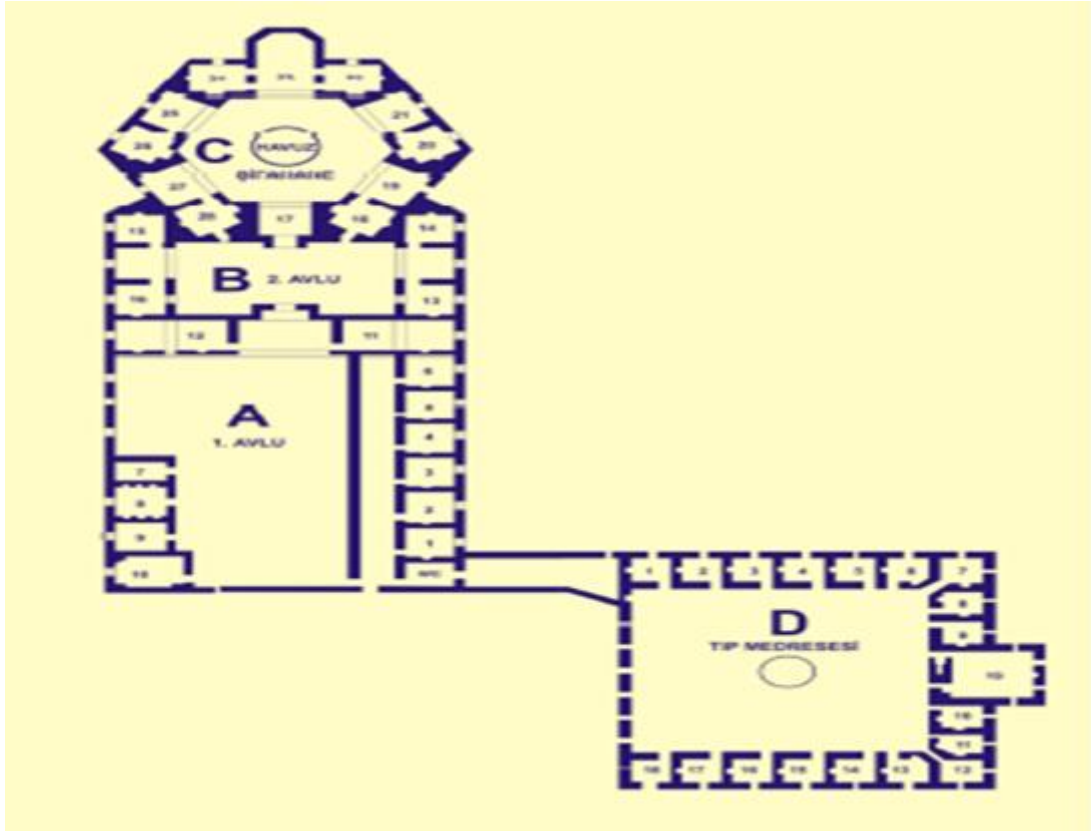
¹²⁰ Yıldırım, *Sultan II. Bayezid Edirne Dârüşşifası*, s.5

¹²¹ Aktaş, s.38-41.

¹²² Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s.99.

misafirhanelerin varlığı Edirne darüşşifasını kullanan kimseler için büyük kolaylık sağlamış aynı zamanda darüşşifanın mimarisini benzeri örneklerden farklı kılmıştır.

Kendisinden önceki darüşşifalarda böylesine ayrıntılı bir planlama olmamasına rağmen; Sultan II. Bayezid Darüşşifası birçok ayrıntı gözetilerek kuruluşundan itibaren tam teşekküllü bir hastane olarak planlanmıştır. Darüşşifanın mimarisi her biri farklı fonksiyonlar içeren üç ana bölümden oluşmaktadır.¹²³

Resim 5. Darüşşifanın mimari planı¹²⁴

Külliye dâhil olan Sultan II. Bayezid Darüşşifasının birbirine bağlı üç bölümü de farklı işlevlere sahip olmuştur. İlk avlunun sağında sıra halinde yer alan altı odada; hekimler, kehhaller (göz doktorları) ve cerrahlar tarafından başvuran hastaların ilk muayeneleri yapılmıştır. Avlunun sol tarafındaki odalar kiler, mutfak ve çamaşırhane olarak kullanılmıştır. Şifahane bölümünde ise yüksek bir kubbeyle örtülü havuzlu mermer

¹²³ Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s.136.

¹²⁴ Nişikli, s.55.

döşeli salonun etrafında altı adet kış ve beş adet yaz odası bulunmaktadır. Buradaki sofalardan biri müzikle tedavi için ayrılmıştır. Ortadaki büyük kubbenin tepesindeki fener sayesinde hem iç mekân aydınlatılıp ferahlık verilmiş hem de havalandırma sağlanarak pis kokular dışarı atılmıştır.

Müziğin akıl hastalıklarını tedavi edici bir unsur olarak kullanıldığı bu darüşşifada binanın akustiğinin çok iyi ayarlanmış olması da bu darüşşifayı farklı kılan özelliklerden birisi olmuştur.¹²⁵ Merkezi kubbenin altındaki altıgen bölmedeki merkezde su sesi ve müzik sesi kullanılmış buradaki mimariden dolayı da sesler çevredeki odalara kolaylıkla yankılanmıştır. Evliya Çelebi'nin anlatısına göre bu bölmede farklı hastalıklar için farklı musiki makamları kullanılarak hastalara için tedavi sunulmuştur.¹²⁶

Sultan II. Bayezid Darüşşifasının mimari planında hastaların tedavisini kolaylaştıracak faktörler göz önüne alınmıştır. Bu bağlamda hastanenin en önemli özelliklerinden birisi hasta odalarının havuzlu avluya açılması sayesinde az personelle açık kapılı odalardaki hastaların daima kontrol altında bulundurulabilmesidir.¹²⁷ Böylece hastane az personelle daha çok hastayla ilgilenebilmek üzerine planlanmıştır. Bu darüşşifada gözetilen merkezi planlamayı kullanan Antwerpen'deki Stuienberg Hastanesi (1855), Philadelphialı'daki Presbyterian Hastanesi (1885), Bradford Çocuk Hastanesi (1890) ve Liverpool'daki Seaford Askeri Hastanesi (1884)'nin mimari planları kendilerinden 400 yıl kadar önce Edirne'de inşa edilen II. Bayezid Darüşşifasının planına çok benzemektedir. 15. yüzyılda inşa edilen bu hastanenin havalandırma sistemi de 18.-19. yüzyıllarda inşa edilen hastanelerin seviyesindedir.¹²⁸

Edirne Darüşşifasının mimarisini özel kılan özelliklerden birisi de merkezdeki kubbenin tam altında ve zeminin tam ortasında yapılmış olan fıskiye su havuzudur. Bu darüşşifa üzerine araştırma yapan Kazancıgil gibi birçok uzman, bu havuzun amacının tedaviyi kolaylaştıran huzurlu bir ortam oluşturmak olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim Evliya Çelebi *Seyahatnamesinde*, darüşşifadaki akıl hastalarının bazılarının bu havuz

¹²⁵ Yıldırım, *Sultan II. Bayezid Edirne Dârüşşifası*, s.6.

¹²⁶ Yılmaz, s.1261.

¹²⁷ Kazancıgil, *Edirne Sultan II Bayezid Külliyesi*, s. 45.

¹²⁸ Terzioğlu, *Bimaristan*, s.176.

etrafında toplanıp akan suya bakarak kalender hülyası kabilinden sözler ettiğinden bahsetmiştir.¹²⁹

Edirne Darüşşifasının mimarisinde hastaların tedavisinin kolaylaştırılması kadar mahremiyetlerinin korunması da planlanmıştır. Altıgen alanın iç kısımlarında bulunan kış odalarında odaların kapıları hastaların birbirlerini göremeyeceği şekilde planlanmıştır.¹³⁰ Böylece yapı mimarisiyle hem mahremiyeti korumayı hem de sosyalleşmeyi mümkün kılmış, gün ışığından en uygun şekilde yararlanılmasını sağlamış ve iyi bir havalandırma imkânı sunmuştur.

Resim 6. Ana kubbenin altında bulunan su havuzu ve müzikle tedavinin sunulduğu alan¹³¹

Tunca Nehri'nin kıyısında su ve doğanın birleştiği bir manzara sunan bu mimari insan odaklı bir tasarım anlayışının ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Batı toplumlarında 20. yüzyıl sonrasında konuşulmaya başlanan insanın doğayla uyumu, gün ışığının faydaları,

¹²⁹ Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s.141-142.

¹³⁰ Heybeli, s.2459.

¹³¹ Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s.150.

mahremiyet, sosyalleşme gibi düşünceleri içeren mimari anlayış, Osmanlı'da 15. yüzyılda inşa edilen bir hastanede kullanılmıştır. Günümüzde “çevresel psikoloji” alanındaki araştırmaların sonucunda kabul edilen; mekânsal tasarımın insanların psikolojik duygularını doğrudan etkilediği, açık ve kapalı alanların, bahçelerin tasarımının insan sağlığı üzerinde etkili olduğu gibi bilgiler de bu hastane tasarlanırken göz önüne alınan faktörlerden olmuştur.¹³²

Edirne Darüşşifası 15. yüzyılda yapıldığı ilk binasında hizmet vermeye devam ettiği ve sonrasında binaya herhangi bir ekleme yapılmadığı için zaman içerisinde kapasitesinde bir değişiklik olmamıştır. Vakfiyede geçen “İmaret tımarhanesinde hastalar için 30 kıt'a döşek ve 30 kıt'a yorgan ve 64 kıt'a yasdık vardır” ifadesinden hastanenin 30 yataklı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu kapasite günümüz hastanelerine kıyasla çok az olsa da inşa edildiği 1400'lü yıllara göre oldukça yüksektir.¹³³ 30- 40 civarında seyreden hasta sayısına külliye kalan çalışanlar, ziyaretçiler ve haftada iki gün şehirden gelip ayakta muayene ve tedavi olan, gerektiğinde ilaç alan hastalar dâhil değildir. Nitekim Evliya Çelebi'ye göre, haftada iki gün darüşşifanın eczanesi halka açılmış ve halktan hasta olanlar ihtiyacına göre ilaçları ücretsiz almışlardır.¹³⁴ Hastanenin kapasitesi bu anlamda yalnızca yatılı kalan hastaları kapsamaktadır. Edirne Darüşşifası'nın mimari özelliklerinin o dönemdeki diğer darüşşifalarla kıyaslamak adına aşağıdaki tabloya bakılabilir:

¹³²Yılmaz, ss.1262-1263.

¹³³ Kazancıgil, *Sultan II Bayezid Darüşşifası*, s.46.

¹³⁴ Müderrisoğlu, s.163.

Dârüşşifâlar	Kapladığı alan	Mimari özelliği	Oda sayısı ²²⁹	Şadırvan	Ocaklık	Avlu
Fatih Dârüşşifâsı	10.500 metre karelik arazi içinde 45.5x45.5 m boyutlarında	Medrese kare planlı	23	Var	Yok	1
II. Bayezid Dârüşşifâsı	22.000 metre karelik bir alan üzerinde	Merkezi sistem denilen yeni bir hastane mimarisi	33	Var	10 tane odada var	2
Hafsa Sultan Dârüşşifâsı	28.70x20.00 m	Medrese kareye yakın dikdörtgen planlı	14	Var	Bütün odalarda var	1
Haseki Dârüşşifâsı	27.00x34.80 m	Merkezi planlı	14	Yok	12 odada var	1
Süleymaniye Dârüşşifâsı	63.500 metre karelik bir alanda	Medrese dikdörtgen planlı-bodrum katlı	25 (3'ü küçük)	Var	15 tane odada var	2
Nurbânû Dârüşşifâsı		Medrese kare planlı	14	Yok	3 tane odada var	1

Resim 7. Darüşşifaların fiziki yapılarının karşılaştırılması¹³⁵

Bu tablodan Sultan II. Bayezid Darüşşifasının dönemindeki darüşşifalardan farklı olarak yeni bir mimari tarz olan merkezi sistem planlamasına göre inşa edildiği ve oda sayısının diğer darüşşifalardan daha fazla olması sebebiyle hasta kapasitesinin de kendi dönemindeki hastanelere kıyasla daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Terzioğlu'nun bu hastanenin mimarisi hakkında yaptığı çalışmalar, bu hastanenin Mimar Hayrettin tarafından belli geometrik oranlar gözeterek planlandığını göstermiştir. Terzioğlu'na göre; akıl hastalarına özellikle Batı'da çok kötü muamele edildiği bu tarihlerde Sultan II. Bayezid darüşşifasında hastalıkların tedavisi için her şeyin düşünülmüş olması bu hastaneyi Türk psikiyatrisi ve mimari geleneğinde çok özel bir yere koymuştur.¹³⁶

¹³⁵ Aktaş, s.53.

¹³⁶ Terzioğlu, *Türk İslam Hastaneleri ve Tebabetinin Avrupa'da Tıbbi Rönesansı Etkilemesinden Türk Tıbbının Batılılaşmasına.* s.19.

2. SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASININ GENEL İŞLEYİŞİ

2.1 Darüşşifanın Çalışanları

Osmanlı darüşşifalarında kimlerin çalışacağı, bu kişilerde aranan özelliklerin neler olduğu, neye göre seçilecekleri, çalışanlarda aranan mesleki ve ahlaki özelliklerin ne olduğu ve ne kadar maaş alacakları gibi tüm bilgiler darüşşifaların vakfiyelerinde belirlenmiştir. Bu sebeple darüşşifa çalışanlarının özelliklerine dair detaylı bilgi bulunabilmektedir. Osmanlı Devleti'nin zirve dönemlerinde kurulan Fatih Darüşşifasıyla birlikte vakfiyelerde ayrıntılı bilgiler yazılmış ve bu gelenek, Sultan II. Bayezid Darüşşifasında ve sonrasında Mimar Sinan eseri olan darüşşifalarda devam ederek bu vakfiyeler belli bir ahlak anlayışını temel alan ayrıntılarla yazılmıştır. Edirne, Haseki, Süleymaniye, Atik Valide darüşşifalarında örneği görülebilecek olan bu titizlik ve ayrıntılı bilgiler içeren vakfiye geleneği Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başlamasıyla birlikte azalmıştır.¹³⁷

Darüşşifalarda çalışanların işe alımları yapacakları işe göre farklı şekillerde gerçekleştirilmiştir. İhtisas gerektirmeyen personel atamaları darüşşifanın bağlı olduğu külliye'nin başında bulunan mütevellî tarafından yapılmıştır. Tabiblik, cerrahlık gibi tıbbi ihtisas gerektiren işe alımlarda ise farklı bir yöntem kullanılmış, bu kişilerin tayinleri İstanbul'daki hekimbaşı tarafından yapılmıştır. Tıbbi personellerin darüşşifalara tayin olabilmeleri için o alanlarda uzman hekimbaşı, cerrahbaşı, *kehhalbaşı** tarafından yapılan imtihanlara girmeleri ve başarılı olmaları gerekmiştir. Buna ek olarak darüşşifalarda çalışacak olan tabipler bilgi ve becerilerini kanıtlamak için darüşşifa tabiplerince de imtihan edilmişlerdir.¹³⁸ Darüşşifalarda genel olarak işinin ehli, güvenilir, üstün değerleri olan ve tıp ilmine vâkıf olan insanların görevlendirilmelerine özen gösterilmiştir.¹³⁹

Sultan II. Bayezid Darüşşifasında da diğer darüşşifalarda olduğu gibi kimlerin çalışacağı, görevlilerde aranan özellikler ve maaş miktarları gibi tüm bilgiler külliye'nin

¹³⁷ Sarı, *Osmanlı Darüşşifalarına tayin edilecek görevlilerde aranan nitelikler*, s.13-15.

*kehhal: Göz doktoru

¹³⁸ Aktaş, s.97.

¹³⁹ Age, s.98.

vakfiyesinde belirtilmiştir. Vakfiyede burada çalışacaklarda aranan şartlar şu şekilde ifade edilmiştir:

"Vakıf sahibi sultan şöyle şart etti ki:

-Darüşşifa' da üç bilgili tabip olacak; Bir tanesi öbür ikisinin reisi (baştabip) olacak, hizmetlerde reise danışacaklar. Reis günde 30 akçe alacak, öbür ikisi 10'ar akçe alacaklar.

-İki kehhal (göz doktoru) olacak. Bunlar kendi dallarında yetenekli kişiler olacaklar. Her birine günde 7 akçe verilecek.

-Mesleklerinde yetenekli 2 cerrah atanacak. Bunların her biri günde 7 akçe alacaklar

-Güvenilir bir kâtip günde 4 akçe alacak.

-Dört adet hizmetkar:(Hastabakıcı) günde 3'er akçe alacaklar. Dertli ve hastaların hizmetlerini görecekler. Hastalara güler yüzle ve iyilikle muamele edecekler.

-Bir kişi olacak ki şurup pişirmekte, ilaç dövmekte tıbbi kanunlara göre marifetli olacak ve günde 6 akçe alacak.

-Bir vekilharç ki dürüst olacak. Otların iyisini kötüsünden, bayatını tazesinden ayırt edebilecek. İlaçların alım-satımı onun elinde olacak ve günde 4 akçe alacak.

-Bir kilerdar: Güvenilir olacak, zalim olmayacak. Günde 4 akçe alacak.

-İki aşçı olacak: Hastalara uygun yemekleri doktorun emri ile bildirdiği şekilde pişirmeyi bilecek. Her biri günde 3 akçe alacak.

-Bir ferraş: Günde 3 akçe alacak.

-Bir gassal: Günde 3 akçe alacak,

-Bir bevrap: Günde 3 akçe alacak.

-Bir hadim:(Buhurdancı): Günde 3 akçe alacak." ¹⁴⁰

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere darüşşifada toplam 21 kişi çalışmış ve bu kişilere günlük 121 akçe ödeme yapılmıştır. Çalışanların günlük ödenekleri haricinde ise darüşşifanın ekmek, gıda maddeleri, ilaçlar ve şurup gibi ihtiyaçları içinse ayrıca 200 akçe ödenek ayrılmıştır.¹⁴¹ Çeşitli dönemlerde bu personel sayısında değişiklikler olduğu bilinse de darüşşifa ilk açıldığı dönemde 21 personelle 32 hastaya hizmet vermiştir.¹⁴² Arslan Terzioğlu maksimum 50 hasta alabilecek bir hastanede 21 personelin

¹⁴⁰ Kazancıgil, Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi s.49.

¹⁴¹ Age, s.50.

¹⁴² Bulut, s.97.

bulunmasının bugünkü modern hastaneler için bile şaşırtıcı bir oran olduğunu söylemiştir.¹⁴³ Bu sayıdan anlaşıldığı üzere Edirne darüşşifasında çalışan sayısı hastalar için yetersiz kalmamıştır.

Görevi	Personel Sayısı			Ücret		
	893/1487	896/1490	913/1507	893/1487	896/1490	913/1507
Baş Tabib	1	1	1	900	900	900
Tabib	2	2	2	600	600	600
Cerrâh	2	2	2	420	420	420
Kehhâl	3	2	2	450	420	420
Edviyeci	1	1	1	180	120	180
Kâtip	1	1	1	120	120	120
Kilerdâr	1	1	1	120	120	120
Vekilharc	1	1	1	120	120	90
Kayyum	3	4	4	270	360	360
Ahçı	2	2	2	180	180	180
Ferrâş	1	1	1	90	90	90
Bevvâb	1	1	1	90	90	90
Gassâl	1	1	1	90	90	90
Buhuri	-	1	1	-	90	90
Toplam	20	21	21			

x Ücret Akçe cinsinden 30 gün hesabı ile bulunmuştur.

Resim 8. Farklı yıllara göre darüşşifanın personel sayısı ve aldıkları ücreti gösteren tablo¹⁴⁴

Sultan II. Bayezid Darüşşifasının vakfiyesinde belirtilen çalışanlardan buranın yalnızca akıl hastaları için olmayıp, tüm hastalıkların tedavi edildiği tam teşekküllü bir hastane olduğu anlaşılmaktadır.

Hastaları tedavi etme amacı güden bu kurumun en önemli çalışanları şüphesiz ki hekimler olmuştur. Osmanlı darüşşifalarında görev yapan tabipler arasında bir hiyerarşi olup, en yüksek rütbeye sahip olan birinci tabipler (tabib-i evvel) bütün darüşşifadan sorumlu kabul edilmiştir. Birinci tabipten sonra ikinci ve üçüncü tabipler gelmiş,

¹⁴³ Terzioğlu, *Ortaçağ İslam-Türk Hastaneleri ve Avrupa'ya Tesirleri*, s.138

¹⁴⁴ Müderrisoğlu, s.162.

darüşşifaya temin edilen her malzeme ve ilaçlar tabiplerin emriyle yapılmış ve dağıtılmıştır.¹⁴⁵

Bu hastanede çalışan her görevlinin ayrı bir iş tanımı olmuş ve her çalışandan gerek meslekî gerekse ahlaki olarak ilgili farklı özellikler beklenmiştir. Hekimlerin iş bilmesi kadar hastalarla ilişkilerinin nasıl olacağına dair de önemli sınırlar çizilmiştir. Genel olarak bir hekimden işinin ehli olmasının yanı sıra ahlaklı olması, hastanın hakkını gözetmesi, nazik, güler yüzlü, tatlı dilli, insanlara ikram eden ve saygı duyan bir karakterde olması beklenmiştir. Vakfiyelerde belirtildiği üzere hekimlerin sabahın erken saatinde görevine başlaması, hastaları ziyaret etmesi, nabızlarına bakması, idrarlarını kontrol etmesi ve hastalıklarını birebir takip etmesi talep edilmiştir.¹⁴⁶ Tabiplerin yapması gereken bir diğer iş ise ilaçların ve şurupların doğru bir şekilde hazırlanması olmuştur. Edirne vakfiyesinde hekimlerle ilgili yer alan; “hastalara gelen hastalıklara ve mizaçlara vâkıf, onlara uygun ilaçlar ve gıdalar hazırlamakta üstat bir hâzık*” ifadesi bunu göstermektedir.¹⁴⁷

Vakfiyelerde yazılanlara göre tabiplerde aranan ilk özellikler genellikle tecrübe, ustalık ve uzmanlık olmakla beraber tabiplerden; anatomi bilgisi, mizaç- tabiat bilgisi ve ilaçla tedavi konusunda bilgi sahibi olmaları beklenmiştir. Edirne vakfiyesinde geçen; tababete hizmetin çeşitli bakımlardan adabı olduğu ve bu adabı her yönüyle yerine getiren tabibin reis seçilebileceği ifadesi ahlâki kaidelere uymaksızın yalnızca işini yapmanın hastanede çalışabilmek için yeterli görülmediğini göstermektedir. Sarı’ya göre Osmanlı’nın hekimlik ahlakının temelinde erdemler etiği vardır. Vakfiyelerde tabiplerin erdemli olması gerektiği özellikle vurgulanmıştır ve bir tabipte koruyup kollamak, merhamet, şefkat ve yararlı olma gibi erdemlerin olması gerektiği belirtilmiştir. Yine aynı şekilde tabiplerin sorumluluğu altında olan bütün hizmetleri kendisine emanet edildiği haliyle eksiksiz ve doğru bir şekilde yerine getirmesi beklenmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Akdeniz, *Osmanlılarda hekim ve hekimlik ahlâkı*, s.125.

¹⁴⁶ Abdullah Kılıç, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler*. İstanbul: MedikalPark, 2012.s. 57.

*hâzık: bilgili, usta.

¹⁴⁷ Aktaş, s.99-100.

¹⁴⁸ Sarı, *Osmanlı Darüşşifalarına tayin edilecek görevlilerde aranan nitelikler*, s.16-26.

Özetle ifade etmek gerekirse, darüşşifalarda tabiplere büyük önem verilmiş, bu yüzden de vakfiyelerde tabiplerin hem işleriyle hem de hastalarla ilişkileriyle alakalı birçok detaya değinilmiştir. Genel olarak ise tabiplerden tıp ilmine dair eğitimlerini alarak bilgili olmaları, ilaçları bilmeleri, insanlarla ilişkilerini iyi tutup hastalarına karşı saygılı olmaları ve ahlaklı davranışlar içerisinde olmaları beklenmiştir. Vakfiyede geçen “Bu şartlara uymayan hekimin bu hizmet karşılığında almış olduğu ücret dünyada kursağında kalsın ve ona haram olsun, ahirette de en şiddetli azaba duçar olsun” ifadesinden anlaşıldığı üzere sorumluluklarını gerektiği gibi yerine getirmeyen tabipler kendi vicdanları ile sorguya bırakılmıştır.¹⁴⁹ İlahi bir cezanın ve ahiret hatırlatmasının caydırıcı bir faktör olduğu düşünülerek bu şekilde bir ifade kullanılmış olsa da çalışanların işlerini yapmaması gibi durumlarda yalnızca manevi ceza ile yetinilmemiştir. Osmanlı arşivlerinde darüşşifalarda görevden alınmaya dair de belgelerin bulunması, vakfiyelerde yazılana aykırı bir ahlaki durumla karşılaşıldığında bunun gereğinin yapıp çalışanların işlerine son verildiğini göstermektedir.¹⁵⁰

Sultan II. Bayezid Darüşşifasında çalışan hekimlerin kim olduğuyla ilgili çok fazla belgeye ulaşılamasa da kaynaklardan anlaşıldığı üzere şu kişilerin darüşşifada tabip olarak görev yaptığı bilinmektedir:

“Şifai: Şair hekim olan ve hekimlikte ün yapmış olan Şifai Arabistan ve Ortadoğu gibi gittiği yerlerde dersler almıştır. Daha sonra Edirne’ye dönüp Sultan II. Bayezid Darüşşifasında başhekim olmuştur.

Sani’i: Aldığı eğitimin ardından tıp eğitimi de almıştır. Ün yapmış hekimlerdendir. Kimya çalışmaları esnasında dişleri dökülmüştür.

Nasuhi: Edirne’de aktarlık ve hekimlik yapmıştır. Şair hekimdir.

Atai: Edirne’de yetişmiş şair hekimdir. Temel eğitimini aldıktan sonra tıp eğitimi almıştır. Hekim Sinanoğlu da denmektedir.

Hekim Hasan Bin Kasım: Sultan II. Bayezid Darüşşifası’nın ilk hekimlerinden ve birinci hekimdir.

Ahi Çelebi: II. Bayezid, I. Selim gibi padişahların dönemlerinde padişahların özel hekimliğini yapmış, Kanuni Sultan Süleyman döneminde de bir süre görev yaptıktan sonra Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifasına

¹⁴⁹ Kılıç, s.57.

¹⁵⁰ Sarı, Osmanlı Darüşşifalarına tayin edilecek görevlilerde aranan nitelikler, s.28.

başhekim olmuştur. Asıl adı Muhammed İbni Kemal olup tıp alanında önemli eserleri de bulunmaktadır.

Destari: *Hekimliğinin yanı sıra şair olup Edirne Darüşşifasında başhekim iken vefat etmiştir.*

Sinan Efendi: *Edirne Darüşşifasında başhekim olduktan sonra Fatih Darüşşifasına atanmıştır.*

Süleymanefendi: *Edirne Darüşşifasında hekim iken Fatih Darüşşifası'na tayin edilmiştir.*

Haydar Efendi: *İstanbul Haseki Darüşşifasında tabib-i evvel iken Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifasına tayin edilmiştir.*

Ahmet Bin Hüseyin (Kahvecizade): *Edirnelidir, Edirne Darüşşifasında baştabip olarak görev yapmıştır. Tıp alanında eserleri bulunmaktadır.*

Fani (Attar): *Edirneli şair ve hekimdir, IV. Murat döneminde yaşamıştır. Farisi'nin tıbbi risalesini dilimize çevirmiştir.*

Mehmet Bin Ahmet Bin İbrahim: *Hindistan'a gidip 10 yıl Hint Hükümdarının yanında kaldıktan sonra Kamusü'l- Etibba adlı tıp kitabını dilimize çevirmiştir, Edirnelidir.*

Lari Abdülhamid Çelebi: *Sultan II. Bayezid ve Fatih Sultan Mehmet'in özel hekimliğini yapmıştır. Cerrah Safari: Edirneli şair hekimdir. Döneminin tanınmış cerrahlarından.*

Hekim Çelebi: *Sultan II. Bayezid Darüşşifası'nda 1610 yılında çalıştığı bilinmektedir.*¹⁵¹

Darüşşifada hastaların günlük kontrollerini ve tedavilerini yapan tabipler dışında cerrahi operasyonları gerçekleştirmek için iki adet cerrah çalışmıştır. Tabiplik darüşşifa çalışanları arasında en üst mertebe iken cerrahlar tabiplerden sonra gelen meslek grubu olarak kabul edilmiştir. Tabibler hastayla doğrudan ilişki içerisinde olduğundan dolayı tabiplerde aranan birçok ahlâki özelliğe vurgu yapılmışsa da cerrahlarda aranan özellikler genellikle tecrübe, maharet ve ustalık olmuştur. II. Bayezid vakfiyesinde cerrahın özelliklerinden bahsederken “cerrahi mesleğinden anlar” denilmesi de cerrahlardan ilk beklentinin mesleki yetkinlik olduğunu göstermektedir.¹⁵²

¹⁵¹ Nişikli, ss. 60-61.

¹⁵² Aktaş, s.101-102.

Her türlü hastalığın tedavisinin yapıldığı Sultan II. Bayezid Darüşşifasında çalışan önemli cerrahlardan biri de dönemin kadın cerrahlarından Küpeli Saliha Hatun olmuştur. Küpeli Saliha Hatun cerrahlığı eşi Deniz bin Gazi'den öğrenmiş ve eşinin vefatından sonra cerrah olarak çalışmaya başlamıştır. Küpeli Saliha Hatun'un 17. yüzyılda darüşşifada fitik ameliyatları yaptığı bilinmektedir. Küpeli Saliha Hatun, 17. yüzyılda kadınların yetenekleri doğrultusunda Osmanlı'da çalışma özgürlükleri olduğunu göstermesi açısından önemli bir örnek olmuştur.¹⁵³ Osmanlı'da 17. yüzyılda bir kadın cerrah darüşşifada çalışabiliyorken, Britanya'da Elizabeth Garrett yasal boşluklardan yararlanarak 1865 yılında Eczacılar Derneğinden diploma alarak Britanya'nın ilk kadın doktoru unvanını kazanmıştır.¹⁵⁴

Tabip ve cerrahların dışında darüşşifalarda çalışan bir diğer sağlık personeli de eczacılardır. Darüşşifaların vakfiyelerinden anlaşıldığı üzere ilaçları hazırlamak için *eczâcı*, *aşşâb*,* *edviye-kûb*, *eşribe-kûb* isimli görevliler atanmıştır. *Edviye-kûb*: Katı ilaçları döven, bu ilaçları hazırlamak için kol kuvvetinden yararlanan kişilerdir. II. Bayezid vakfiyesinde; "İlaçları dövüp hazırlayan ve şurupları yapan bir kimse edviyyeci" diyerek edviye-kûbun aynı zamanda sıvı ilaçları ve şurupları hazırlayan kişi olan *eşribe-kûb* olarak da çalışacağı belirtilmiştir.¹⁵⁵

Sultan II. Bayezid Darüşşifasının önemli bir diğer çalışanı ise kapıcılarıdır. Edirne Darüşşifasının Süleymaniye Darüşşifasının (1559) vakfiyelerinde diğer darüşşifalardan farklı olarak akıl hastalarından ve onlarla ilgili koşullardan ayrıca söz edilmiştir. Edirne Darüşşifasının vakfiyesinde *bevâb* (kapıcı ve koruyucu) hakkında "...iş adabını gözeterek tam bir himaye ile zamanında gözetip zapt ederek saldırgan genç delilere sebat edip, her bakımdan onları dikkatli kollayıp, sorumluluğunda olan hizmeti en yaraşır şekilde yapıp..." ifadesi bulunmaktadır.¹⁵⁶ Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Edirne Darüşşifası ve Süleymaniye Darüşşifası'nın kuruluş amaçları arasında akıl hastalarına tedavi sunmak en başından beri vardır. Bu yüzden buralarda çalışacak olan kapıcının da

¹⁵³Hakan Akıncı, "Architectural Design of the Architectural Design of the Complex of Sultan Bayezid II-Health Museum." *UNIMUSEUM*. 1, no. 1, 2018. S.35

*aşşâb: bitkiler üzerinden ilmi incelemeler yapan alim.

¹⁵⁴Porter, *Kan Revan İçinde*, s.64

¹⁵⁵ Aktaş, ss.104-105.

¹⁵⁶ Artvinli, s.11.

akıl hastalarını koruması, onlara karşı sabır göstermesi, dikkatli olması ve gerektiğinde güvenliği sağlaması gerekmektedir.

Darüşşifanın en önemli çalışanlarından birisi de *kayyum* denilen görevli, hasta bakıcı kimselerdir. Hasta bakıcılar çoğunlukla hastalarla birebir iletişim içinde oldukları için bu kişilerde aranan özelliklerde ahlak unsurları ön plana çıkmıştır. Edirne vakfiyesinde hasta bakıcılarla ilgili “tabi olarak yapması gereken işlerden herhangi bir şekilde çekinmeyecek, sorumluluğunda olan işleri en iyi şekilde iman ile ve doğru olarak yerine getirip, kusur işlemeyecektir” ifadesi yer almaktadır. Aynı zamanda *kayyumlar*; hastaları yalnız bırakmayan, onlara güler yüzle ve tatlı sözle mülakatta bulunan kimseler olarak tanıtılmışlardır. *Kayyumlar*la ilgili metinlerden anlaşıldığı üzere darüşşifada çalışacak *kayyumlar* seçilirken hastaya hizmet, zarar vermeme ve ihmal etmeme ilkeleri göz önünde bulundurulmuştur.¹⁵⁷

Vakfiyelerden anlaşıldığı üzere hasta bakıcıların hastaların her türlü işlerine bakmaları, her zaman onları gözetimde tutmaları, gün içerisinde yanlarından ayrılmamaları, geceleri ise ikişer ikişer nöbet tutarak yine hastalarla ilgilenmeleri şart koşulmuştur. Buradan anlaşıldığı üzere darüşşifalarda hasta bakıcılar yalnızca gündüzleri çalışmamış, geceleri de nöbet sistemi ile hastalarla ilgilenmeye devam etmişlerdir.¹⁵⁸

Bir başka darüşşifa çalışanı da hastaların yemeklerini yapan *tabbahlar*dır. *Tabbahlar*, tabiplerin hastalar için uygun gördüğü tariflere göre yemeklerin yapılmasından sorumlu tutulmuşlardır. Edirne vakfiyesinde *tabbahların* tabiplerin emrine göre uygun yemekleri pişirmeleri istenmiştir.¹⁵⁹ Bu darüşşifada hastahane aşçıları külliye aşçılarından ayrı tutularak hastaların külliyedeki diğer insanlar için çıkan yemekler yerine tedavileri için özel hazırlanan yemeklerden yemeleri sağlanmıştır.¹⁶⁰

Darüşşifada çalışan tıp uzmanları dışında hastalar için orada ve darüşşifanın devamlılığını sağlayan birçok başka çalışan vardır. Bunlardan *vekîl-i harc*, darüşşifa için gerekli olan malzemeleri satın almakla görevli olan kişidir. Bu kişi dindar, korumacı,

¹⁵⁷ Nil Sarı, *Osmanlı Darüşşifalarına tayin edilecek görevlilerde aranan nitelikler*. ss.42-44.

¹⁵⁸ Aktaş, ss.109-110.

¹⁵⁹ Age, ss.105-106.

¹⁶⁰ Kazancıgil, s.50.

alınacak malzemenin en iyisini alıp *kilerdâra* teslim eden ve ihanetten kaçınması gereken birisi olarak tanımlanmıştır. II. Bayezid vakfiyesinde *vekil-i harç* için; “Emanet ve diyânetle mevsûf istikamet ve sıyânetle melûf alışverişten anlar bir kimse imârette vekîl-i harç” ifadeleri kullanılmıştır. *Vekil-i harç*ın getirdiği malzemeleri teslim ettiği ve kilerdeki malzemelerden sorumlu olan kişi de *kilerdârdır*. II. Bayezid vakfiyesinde *kilerdârın* hıyanetten kaçınan, mahzende olan malzemeyi korumaya riayet eden emin bir kimse olması gerektiği yazılmıştır. Darüşşifayı silip süpürmek, etrafı temizlemek ve çöpleri toplamakla sorumlu olan *ferrâşın* işini itina ile yapması gerektiği belirtilmiştir. Darüşşifasının kapısında durup ziyaretçi kontrolü yapması, güvenliği sağlaması ve sağlıklı, uygun olmayan yiyecek ve içeceklerin içeri girmesini engellemesi için de *bevvâb* olarak isimlendirilen bir kapıcı çalıştırılmıştır.¹⁶¹

Bu kişiler dışında *nâzır* darüşşifadaki idari personel ile bütün idari işlerden sorumlu tutulmuş, *kâtip* harcamaların kaydını tutmuş; *hâdim* (hizmetli) suçuluk yapmış ve darüşşifada bulunan, elbise ve aletleri korumuş; *buhurî* (buhurcu-tütsücü) hastaları psikolojik olarak rahatlatmak için sabah akşam buhur yakmış, *câmeşuy* (çamaşırcı) ise hastaların kıyafetlerini yıkamıştır.¹⁶²

21 personelin çalıştığı ve vakfiyesinde bu çalışanlara dair birçok şartın belirlenmiş olduğu Sultan II. Bayezid Darüşşifasında çalışanların disiplinini sağlamak için belirli kurallar konulmuştur. Vakfiyede darüşşifada çalışanların uyması gereken kurallara ve uymadıkları takdirde maruz kalacakları cezalara değinilmiştir. Bu kural ve cezalar şu şekildedir:

“- *Kılarıcı, ambarcı, vekilharç, câbiler ve diğerleri gerektiğinde mütevellî şeyhe hesap verecekler.*

- *Kâtip, vakfın yıllık gelir ve gider hesaplarını tutmakla zorunludur.*

-*Hoca, öziürsüz olarak derse girmezse vazifeden aldığı para ona haram olsun. Çünkü hizmetsiz ücret almıştır. (Manevi ceza)*

-*Hizmet etmeyene ücret verilmeyecek. Eğer mütevellî böylelerine ücret verirse ona ödetilecek.*

¹⁶¹ Aktaş, s.107-102.

¹⁶² Yıldırım, Nuran. *Sultan II. Bayezid Edirne Dârüşşifası*, s.8.

- Bozguncu ve hainler azledilirler. (İsten çıkartılırlar.)

- İşlerinde savsaklık edenlere önce şeyh ve mütevellî nasihat edecek (uyarıcı eğitim) uslanmazsa kakıyacaktırlar.*”¹⁶³

Vakfiyede belirtilen bu cezalara ek olarak bu konuyla alakalı olarak işini iyi yapmayanların ve ihtiyacı olmadığı halde ücretsiz ilaç alanların lanetlendiği ek bir belge de yazılmıştır. *Lânetnâme*** alt kademedeki üstte doğru zincirleme devam eden manevi türde bir ceza sistemi öngörülmüş ve o dönem için en büyük manevi ceza sayılan “haram olsun” ifadesi kullanılmıştır. Bilinen kayıtlardan bu konuda dava konusu olacak herhangi bir şikâyetin olmaması, manevi cezaların o dönemki çalışanlar üzerinde önleyici bir etkisinin olduğunu düşündürmektedir.¹⁶⁴

Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi dâhilinde hastaların tedavi edildiği darüşşifa dışında bir de tıp alanında öğrencilerin yetiştirildiği tıp medresesi bulunmaktadır. Külliye'nin açıldığı 15. yüzyıldan beri Sultan II. Bayezid Darüşşifasında öğrenciler de bulunmuş ve medresede öğrendikleri teorik bilgileri buradaki hastalar üzerinde pratikte uygulayarak uzmanlaşma fırsatı elde etmişlerdir.

Osmanlı’da külliyelerin içerisinde eğitim görülen medreselerin olması Osmanlı’nın tıp anlayışı ile doğrudan ilişkili olmuştur. *Fütüvvetnâmelere**** göre bir hekimde; iffet (ahlaklılık, namusluluk), tövbe, cömertlik, şecaat (yürekli, yiğitlik), tevazu (alçak gönüllülük), emniyet (güvenilirlik), hikmet (bilgelik), doğruluk, hidayet, adalet ve vefa gibi ahlaki özelliklerin bulunması gerekmektedir. Hikmet sahibi olmak, ruhun belli bir olgunluğa ulaşmasıyla mümkün olduğu için hekimler sadece kendi meslekî alanlarıyla değil başka alanlarla da ilgilenmişlerdir. Bu sebeple de Osmanlı’da hekim yalnızca tıp ilmini bilen birisi olarak değil âlim bir kişi olarak tanımlanmıştır. Bu âlim hekimler gerek ilmî gerekse ahlâki bilgilerini usta-çırak ilişkisi içerisinde, darüşşifaların

*kakımak: azarlamak anlamına gelen eski Türkçe bir kelime

***Lânetnâme*: lanetlenen şeylerin yazıldığı eserler

¹⁶³ Kazancıgil, s.64.

¹⁶⁴ Müderrisoğlu, s.163.

****Fütüvvetnâme*: Fütüvvet inancının, gelenek ve esaslarının işlendiği eserler

bugünkü anlamda tıp fakültesi eğitimi veren bölümü olan medrese bölümlerindeki öğrencilere aktarmışlardır.¹⁶⁵

Sultan II. Bayezid tıp medresesi, Bursa Yıldırım Darüşşifası (1399) ve İstanbul Fatih Sultan Mehmed Darüşşifasından (1470) sonra Osmanlı'da darüşşifaya bağlı olarak tıp eğitiminin verildiği üçüncü kurum olmuştur. Tıp eğitimi alanında Osmanlı'da önemli bir yeri olan bu medresede öğrenciler alanında uzman hocalardan eğitim alıp darüşşifada staj yapma imkânı elde etmişlerdir. Öğrencilerin yemek ihtiyacı hastanede ücretsiz olarak karşılanmış buna ek olarak da günlük ihtiyaçları için yevmiye verilmiştir.¹⁶⁶ 1652 yılında külliyei gezen Evliya Çelebi buradaki tıp medresesine dair şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Medreset-ül- Etibba ve odalarında talebeler vardır ki; her biri daima Eflatun, Sokrates, Filbos, Aristotales, Galen, Pisagor gibi âlimlerden bahseden olgun tabiplerdir. Her biri bir fenne yönelip hekimlik ilminde kıymetli kitaplara itibar ederek ademoğullarının derdine deva bulmaya çalışırlar.”*¹⁶⁷

Medresenin kadrosunda bir *müderris* (profesör), bir *muid* (müderris yardımcısı), bir *hafız-ı kütup* (Kütüphaneci), iki hizmetli ve on sekiz öğrenci bulunmuştur. Bu öğrencilerin bütün ihtiyaçları karşılanmış ve ek olarak günde 2'şer akçe burs almışlardır. 1516 yılının masraf defterinde külliyenin genel giderleri arasında, yetenekli kişiler ve başarılı öğrencilere Nevruz bayramında verilmek üzere 5.000 akçe ödül konulduğu görülmüştür.¹⁶⁸ Medrese, derece bakımından önceleri 50'li iken sonra 60'lı ve daha sonra da 60 üstü olmuştur. Yani İstanbul-Ayasofya Medresesi ile aynı dereceyi taşımaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere medrese, döneminin en önemli eğitim merkezlerinden birisi olarak kabul edilmiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Haluk Songur ve Tuba Saygın. "Şifahaneden Hastaneye: Sağlık Kuruluşlarının Değişimine Genel Bir Bakış. "Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 19, 2014, ss.202.203.

¹⁶⁶ Heybeli, s. 2460.

¹⁶⁷ Enver Şengül ve Nehir Ağırseven. "Sultan II. Bayezid Külliyesi Tıp Medresesi ve Burada Okutulan Hekimliğe Ait Kitaplar." Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 2, no. 1, 2012, s.15.

¹⁶⁸ Age, s.16.

¹⁶⁹ Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s.109.

2.2 Sultan II. Bayezid Darüşşifasının Finansal İşleyişi

Sultan II. Bayezid Darüşşifasının finansal dayanağının ne olduğunu ve giderlerinin nasıl karşılandığını anlamak için öncelikle Osmanlı'da vakıf sisteminin ne olduğuna değinmek gerekmektedir. Çünkü bu yapı bir vakıf dâhilinde kurulmuş olup, gelir-gider düzeni henüz külliye yapım aşamasındayken hazırlanan vakıfnamede belirlenmiştir.

Vakıf, "bir hizmetin yerine getirilmesi amacıyla, bir kimsenin belli koşullar ve resmi yollarla parasını ya da mülkünü bağışlaması ve bu yolla bağışlanan mal, mülk, para; bu amaçla oluşturulan kuruluş" anlamına gelmektedir.¹⁷⁰ Vakıf sistemindeki mülklerin faydası halka tahsis edilmiş, vakfedilen mülkler Allah'ın mülkü olarak kabul edilerek özel mülke geçirilmesi yasaklanmıştır.¹⁷¹ Vakıf sistemi İslamiyet'in önemli bir öğretisi olan yardımlaşma ve sadaka geleneği temelinde oluşmuştur. "İnsan ölünce şu üç şeyden başka amel sona erer: Devam eden sadaka (hayır), faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlad"¹⁷² hadisinde bahsedilen "devam eden sadaka" anlayışı vakıf sisteminin temel mantığını oluşturmuş, insanlar mallarını vakfa adamaktan çekinmemiştir. Böylece vakıflara bağlı kuruluşlardan biri olan darüşşifalarda maddi sıkıntı yaşanmamış, işleyişlerinin devamlılığı sağlanabilmiştir.¹⁷³ Kamu yararına yapılan ve herkesin faydalanması amaçlanan okul, cami, hamam, hastane gibi varlıklarını korunmaları ve hizmetlerini devam ettirebilmeleri vakıflar sayesinde olmuştur.¹⁷⁴

Osmanlı Devleti'nde darüşşifalar genelde padişahlar, padişahların anneleri (valide sultanlar) veya padişahların hanımları tarafından kurulmuştur. Büyük kompleksler olan külliyelerin inşasını geliri yüksek olan padişah ve valide sultanlar gibi önemli kişiler üstlenmiştir. Osmanlı toplumunda külliyelerin büyüklüğü ve yeri, onu inşa ettiren kişinin toplumdaki statüsünü ve hayırseverliğini gösteren bir unsur olarak kabul edilmiştir. Vakıf

¹⁷⁰ Ahmet Acıduman, "Darüşşifalar Bağlamında Kitabeler, Vakıf Kayıtları ve Tıp Tarihi Açısından Önemleri-Anadolu Selçuklu Darüşşifaları Özelinde." **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**. 63, no. 01 (2010), s.10.

¹⁷¹ Enver Şengül ve Ender Bilar. **Darüşşifa. Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Sağlık Müzesi**. Edime, 2007, s.40.

¹⁷² Müslim, Vasiyyet 14; Ebu Davud, Vasaya, 14; Nesai, Tirmizi, Ahkam 36; Nesai, Vasaya, 8

¹⁷³ Songur ve Saygın, s.203.

¹⁷⁴ Acıduman, s.10.

kurmak gibi hayır işlerinde bulunmak ise padişahlar ve özellikle padişahların ailesinden olan kadınlar için önemli hayır işlerinden biri olmuştur.¹⁷⁵

Vakfın kurucusu tarafından hazırlanan ve vakfa bağlı kuruluşun çalışma şeklini, yönetimini, amaç ve hizmetlerini, gelir-giderlerini, kuruluştaki çalışacak olanlarda aranan özellikleri, çalışanların ücretlerini açıklayan yazılı belgelere de vakfiye (vakıfname) denmiştir.¹⁷⁶ Vakfın nasıl işleyeceğine dair detaylı birçok bilginin bulunabileceği bu vakfiyeler sayesinde bugün Osmanlılarda sağlık anlayışı, tıp etiği, kurumsal kimlik, hastanelerin teşkilat yapısı, çalışanları, hastalara verilen hizmet, tabip-hasta ilişkisi gibi birçok önemli tarihi bilgiye ulaşmak mümkün olmaktadır.¹⁷⁷ Bu yüzden vakfiyeler Osmanlı toplumundaki külliyelele dair bilgi almak isteyenler ve özellikle tıp tarihi, tıp etiği gibi alanlarda çalışan araştırmacıların başvurması gereken birincil kaynaklardan kabul edilmektedir.

Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesinin günümüze kadar ulaşan bir tanesi Arapça olmak üzere üç adet vakfiyesi vardır. Vakfiyeler çoğunlukla vakıf kurulmadan önce yazılsa da bazen vakıf kurulduktan sonra değişen koşullara göre eklemeler yapıp düzenlendikleri de olmuştur. II. Bayezid Külliyesinin farklı vakfiyeleri olsa da bu vakfiyelerin amacı değişmemiş, ancak tarihleri veya içeriklerindeki bazı maddeler farklılık göstermiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Aktaş, s.14-15.

¹⁷⁶ Acıduman, s.10.

¹⁷⁷ Yılmaz ve Yılmaz, s.42.

¹⁷⁸ Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s.90.

Resim 9. Sultan II. Bayezid Külliyesi Vakfiyesinin Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan örneği¹⁷⁹

Sultan II. Bayezid Külliyesi için İstanbul ve Edirne'deki bazı dükkân, hamam, bahçe ile; Edirne, Filibe, Dimetoka, Kızılağaç, Yenice- Karasu, Yanbolu, Yenice-Zağra, Ahyolu, İnoz gibi çeşitli yerlerdeki 90 köy vakfedilmiştir.¹⁸⁰ Vakıf gelirlerini oluşturan kasaba, köy ve cemaatler 14 kaza içine dağılmıştır. Bunların dışında, İstanbul şehir merkezinden de 111.092 akçelik hamam ve dükkân geliri vakfa tahsis edilmiştir.¹⁸¹ Külliyenin varlığını sürdürebilmesi için II. Bayezid, Rumeli sancak ve kazalarından yüksek gelirli kasaba, köy ve cemaatlerin gelirlerini vakfetmiştir. 1489'da 574.789 akçe olan vakfın yıllık geliri, 1594'te 1.791.333 akçeye, 1617'de ise 2.141.696 akçeye yükselmiştir. Bu oranlardan anlaşıldığı üzere 127 yılda vakıf gelirlerinde yaklaşık %273 oranında bir artış olmuştur.¹⁸² Buradan 15 ve 16 ve 17. yüzyıllarda külliyenin gelirlerinin artarak devam ettiği ve finansal bir sıkıntı yaşamadığı anlaşılmaktadır.

¹⁷⁹ Yılmaz ve Yılmaz, s.48-49.

¹⁸⁰ Aktaş, s.64.

¹⁸¹ Alaaddin Aköz ve Doğan Yörük. "H. 1002/M. 1594 Tarihli Bir Vakıf Defterine Göre Edirne'deki Sultan II. Bâyezîd Câmii ve İmâreti Evkâfı." *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* ,16 2004, s. 162.

¹⁸² Aköz ve Yörük, s. 156.

<u>Tarih</u>	<u>Toplam Gelir</u>
892/1486 ²⁵⁸	551.421 akçe
895/1490 ²⁵⁹	574.789 akçe
898/1493 ²⁷⁰	782.930 akçe
XVI. asır birinci yarısı ²⁷¹	1.552.131 akçe

Resim 10. 15. ve 16. yüzyıllarda külliye'nin gelirlerini gösteren tablo.¹⁸³ Bu tablodan anlaşıldığı üzere külliye'nin geliri 1486 yıllarından 16. yüzyılın ilk yarısına kadar düzenli olarak artış göstermiştir.

II. Bayezid Darüşşifasında 1490 yılında 21 kişi çalışıyor iken; 1614 yılında bu sayı 28'e çıkmış, 1617'de 27'ye düşmüştür. Darüşşifada çalışan personel 1490 yılında günlük toplam 123 yıllık 44.280 akçe; 1666 yılında günlük 145 yıllık 52.200 akçe almıştır.¹⁸⁴ Bu rakamlar 15 ve 17 yüzyıllar arasında darüşşifada çalışan personel sayısında çok büyük bir değişimin olmadığını ve çalışanların ücretlerini düzenli bir şekilde alabildiğini göstermektedir. Darüşşifanın hastaların tecrit edildiği bakımsız bir yer haline gelip çalışanlarının kalmamasından dolayı darüşşifanın finansal anlamdaki yeterliliğinin 19. yüzyıl itibariyle bozulduğu anlaşılmaktadır.

3. SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASINDA AKIL HASTALARI VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ

3.1 Hasta Profili

Bu araştırmada her ne kadar Sultan II. Bayezid Darüşşifasında akıl hastalarının durumu üzerine durulsa da darüşşifanın 1490 yılına ait vakfiyede belirtildiği üzere şifahane kentin hastane ihtiyacına yönelik farklı branşlarda hekimlerin hizmet verdiği bir hastane olarak kurulmuştur. Bu yüzden bu darüşşifanın içerisinde her türlü hastalıktan mustarip insanlar tedavi edilmiştir. Bu durum 18. yüzyıl sonlarından itibaren değişmeye

¹⁸³ Aktaş, s.67.

¹⁸⁴ Age, s.69.

başlamıştır. 18.yüzyıl ve yoğun olarak 19. yüzyıl itibariyle darüşşifa akıl hastalarının tedavi ve tecrit edildiği bir yer haline gelmiştir.¹⁸⁵

Darüşşifanın vakfiyesinde bulunan “ister küçük ister büyük, isterse hastalığı kötü olsun, dindar fakirleri tedavi için tabipler görevlendirilmiştir” ifadesinden dolayı Sultan II. Bayezid Darüşşifasının yalnızca Müslüman olan hastaların tedavi edildiği bir merkez olduğu düşünülmektedir. Bu iddiayla alakalı olarak Sarı; bu dönemde Müslüman olmayan cemaatlerin sağlık ve sosyal yardım kuruluşlarının oldukça gelişmiş olduğunu ve bu kişilerin ihtiyaç halinde devlet desteği de alabildiklerini söylemiştir.¹⁸⁶ Bu yüzden Edirne darüşşifasında yalnızca Müslüman hastaların tedavisinin yapılması diğer inançlardan kişiler için bir dezavantajlı bir duruma sebebiyet vermemiştir.

Osmanlı döneminde akıl hastalarının bakımı için genel uygulanan yöntem onların evde bakılması olmuştur. Delileri kollamak, onlara sahip çıkmak öncelikle toplumun değil ailenin bir işi olarak kabul edilmiştir. Akıl hastalığı belirtilerinden olabilecek uykusuzluk, şiddet, obsesyon, gerçekdışı korkular, halüsinasyonlar, hezeyanlar gibi belirtiler öncelikle aileler tarafından gözlemlenmiş ve bu şekildeki hastalar ilk etapta genellikle bu gibi hastalıkların tedavisi ile meşgul olduğu bilinen hocalar, imamlar, şeyhler gibi dini görevlilere gösterilmiş veya civar yerlerde bulunan tekke veya benzeri mekanlarda tutulmuşlardır.¹⁸⁷

Shefer-Mossensohn’un iddia ettiği üzere, hastalara bakım sağlamada aileler genellikle birinci merci olmuş, ancak aile yokluğunda veya imkansızlıklar durumunda hastanelere başvurulmuştur. Bu yüzden hastanede yatanların ya ailelerinin olmadığı ya da uzaktan gelmiş bir yabancı olduğu/kimsesiz olduğu düşünülmüştür. Nitekim hastaların çoğunun gezginler, tüccarlar veya yabancılardan oluştuğu bilgisi de darüşşifanın hasta profilinin genellikle erkek ve kimsesi olmayan hastalardan oluştuğunu göstermektedir.¹⁸⁸ Kontrol edilemeyecek derecedeki akıl hastaları ve salgın hastalıklı kimseler dışındaki hastalar darüşşifalara gelmeyip ailelerinin yanında bakıldığından darüşşifalarda kimsesiz

¹⁸⁵ Safiye Altıntaş, *Hatırlatılan Geçmiş: II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi ve Hatırlattıkları. Toplumsal Tarih*. 246, Haziran, 2014. s.24.

¹⁸⁶ Sarı, *Osmanlı Darüşşifalarına tayin edilecek görevlilerde aranan nitelikler*, s. 25-26.

¹⁸⁷ Artvinli, s.162.

¹⁸⁸ Nina Ergin, "Healing by Design? An Experiential Approach to Early Modern Ottoman Hospital Architecture." *Turkish Historical Review*. 6, no. 1, 2015. s.21

ve muhtaç kimselerin bakımı ile ilgilenilmiş, bu yönüyle de bu merkezler günümüzdeki hastanelerden farklılık göstermiştir.¹⁸⁹

3.2 Sultan II. Bayezid Darüşşifasında Hastalıkların Teşhisi ve Tedavi İçin Kullanılan Yöntemler

Bir önceki bölümde belirtildiği üzere Osmanlı toplumunda akıl hastalarının bakımı için aslolan uygulama, topluma zarar vermedikleri müddetçe hastaların aileleri tarafından bakılması olmuş, darüşşifalarda ise saldırganlık gösteren veya bakacak kimsesi olmayan düşkün kimseler kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde bir hastanın bimarhaneye yatırılmasına karar vermek için ise hukuki yolların gözetilmesi esas alınmış ve kısmen tecrit altına alınacak hastalar için kadıdan *hüccet** alınması zorunlu tutulmuştur. Bu noktada özgür iradelerini önleyen hastalığa sahip olan veya irade zaafı olan insanlar adına kararı kadı vermiştir. Aydın'a göre Osmanlı'nın uyguladığı bu yöntem günümüz klinik uygulamalarında kullanılan "bilgilendirilmiş onay" uygulamasına benzemektedir.¹⁹⁰

Bimarhanelerde kalacak hastaların kararının kadılar tarafından verildiği dönem 19. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. İçeriğinin çoğunluğu 1838'de Fransa'da akıl hastalarıyla ilgili olan kanunun çevirisinden oluşan 1876 Bimarhaneler Nizamnamesi ile Osmanlı Devleti'nde akıl hastalarının bimarhanelere giriş-çıkışları ile bimarhanelerin idare esasları resmi olarak belirlenmiştir. Hastaların bimarhanelere kabulünün ne şartlarda olacağını anlatan bu nizamname sonrasında "devlete ait ya da özel bimarhaneler, resmî belge olmadıkça mecnun kabul edemeyecek, bimarhaneye konulması istenilen kişi ile bunu talep eden kişinin ismi, ünvanı, işi, memleketi, ikametgâhı açıkça belirtilecek, istek sahibinin mecnun ile ilişkisinin derecesi açıklanacaktır..." gibi kurallar getirilmiştir.¹⁹¹ Edirne Darüşşifası 1866 sonrasında işlevini büyük oranda yitirdiği için bu nizamnameyi temel alarak hasta kabulü yapılmadığı tahmin edilmektedir.

Osmanlı'da akıl hastalarının tedavisi için iki farklı yöntem kullanılmıştır. Bu tedavilerden bir tanesi şeyhler tarafından tekkelerde kullanılan yöntemleri, diğeri ise

¹⁸⁹ Kılıç, s.44

*hüccet: şer'i mahkemelerde düzenlenen hukukî belgelere verilen isim.

¹⁹⁰ Aydın, s.36.

¹⁹¹ Fatih Artvinli, "Psikiyatri Etiği ve Akıl Hastalarına Davranışa Tarihsel Bir Yaklaşım: Ondokuzuncu Yüzyıldan Bir Vaka Analizi. "Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History. 20, no. 1, 2012, s.4.

darüşşifalarda tabipler tarafından sunulan tedavi yöntemleri olmuştur. İki yöntem de temel olarak akıl hastalarını tedavi etmeyi amaçlasa da metotları birbirinden oldukça farklıdır. Tabipler darüşşifalarda ilaçla tedavi sunarken, şeyhler tekkelerde telkinle tedavi yolunu seçmişlerdir. Ocak ve tekkelerde şeyhler gönüllere hitap eden sohbetlerle kişiyi tefekküre yönlendirerek günümüzdeki kişisel terapi ya da grup terapisi yöntemlerine benzer bir şekilde akıl hastalarının tedavilerine destek vermişlerdir.¹⁹²

Saldırgan ve sorun çıkaran akıl hastalarının gittiği en meşhur tekke Karacaahmet makamı olmuştur. Sorun çıkaran deliler sakinleşmeleri için bütün bir geceyi ayakları birbirine menteşeli iki tomruğun deliklerine sokulup, tomruğa çekilmiş olarak Karacaahmet ailesinin mezarlarının da bulunduğu tekkenin bir köşesinde tek başına geçirmişlerdir. Bu uygulama yalnızca bir örnek oluştursa da Karacaahmet dışındaki diğer türbelerde de akıl hastaları şok, perhiz, telkin gibi yöntemlerle tedavi edilmeye çalışılmıştır.¹⁹³ Bugün melankoli olarak tanımlanabilecek olan mal-i hülya hastalığında tekkelerde hastaların şifası için perhiz, müşhil, şifalı sular ve şeyh tarafından telkin gibi alternatif tedavi yolları izlenmiştir. Tekkelerde bu şekilde yapılan tedavi yöntemlerinden farklı olarak darüşşifalarda bu tarz hastalıklar için tıp yazmalarında yapılan tanımlamalara dayanarak, kan aldırma, şurup, macun, bitkiler, hap gibi yöntemler kullanılarak tedavi sunulmuştur.¹⁹⁴

Osmanlı'nın tıp anlayışında her hastalığın bir çaresi olduğu ve ilacının aranması gerektiği düşüncesi hâkim olmuştur. Hz. Peygamberin hastalığa çare aramayıp tevekkül etmeye kalkışanlara karşı çıktığını anlatan rivayetler, insanın yaratılanların en şerefli olduğu inancı ve Allah'ın yarattığı her türlü derdin şifasını da yaratmış olduğu söylemi Osmanlı'nın tıp anlayışını etkilemiştir. Dini inanç her ne kadar tıp anlayışını ve etiğini şekillendirse de tabip hiçbir zaman din adamı olarak görülmemiş ve kendisinden mucizevi tedaviler uygulaması beklenmemiştir. Aksine hekimler, şifa verici olan Allah'ın vekili olarak değerlendirilmiş; şayet Allah'ın yardımı olmazsa hekim ne kadar bilgili ve gayretli olsa da hastanın şifa bulamayacağına inanılmıştır.

¹⁹² Özkaya, ss.313-314.

¹⁹³ Sarı, "Halk hekimliğinde ve Osmanlı Tıp Yazmalarında Akıl ve Sinir Hastalıklarının Tedavisi", ss. 430-432.

¹⁹⁴ Age, s.439.

Darüşşifalarda akıl hastalarının tedavisindeki temel ilkelerden bir tanesi de akıl hastalarının toplumdan ve diğer fiziksel hastalardan ayrılmadan tedavi edilmeleri olmuştur. Osmanlı'nın hastalarını bu şekilde tedavi etmesi, Osmanlı'nın akıl hastalıklarına karşı yaklaşımının –Batı Orta Çağ düşüncesinde olanın aksine- ötekileştirici olmadığını göstermektedir. Kurtuluş'un çalışmasında belirttiği üzere, akıl hastalarının ve fiziksel hastalığı olan kişilerin bir arada tedavi olmaları ve bimarhanelerin modern psikiyatri kliniklerinden farklı olarak şehirden uzakta değil, şehir içindeki külliyelerin bir parçası olması Osmanlı toplumunda akıl hastalarının diğer hastalardan ve toplumdan tedriç edilmediğine örnektir.¹⁹⁵ Osmanlı hastanelerinin mimari yapısı da bu zihin yapısına göre şekillenmiş ve hastaneler; cami, medrese, imaret, tabhane, kervansaray, hamam, çarşı, çeşme gibi yapılardan meydana gelen külliyelerin bir parçası olarak, halkın ve hastaların her türlü ihtiyacının karşılandığı merkezler olarak inşa edilmişlerdir. Hastanelerin bu şekilde inşa edilmiş olması hem buralarda sağlanan hizmetleri kolaylaştırmış hem de hastaların toplumdan izole edilmesinin önüne geçilmesini sağlamıştır.¹⁹⁶

19. yüzyıl öncesinde Osmanlı hekimlerinin akıl hastalıklarını nasıl tedavi ettiklerine dair Osmanlı tıp yazmaları ve arşivlerinden elde edilen bilgilere göre beslenmeye çok önem verilmiş, besin maddeleri ilaç tedavisinin ilk basamağı olarak kabul edilmiş ve hastaların perhizle tedavisi öncelenmiştir. Örneğin, sevdavi mizaç kuru olduğundan bu hastalıktan şikâyeti olan kimseye kuruyan dimağını rutubetlendirecek nemlendirici yiyecekler tavsiye edilmiştir. Genel tedavi ilkesi hastalığa sebep olduğu var sayılan unsurun/hıltın vücuttan atılması üzerine olmuştur. Mesela hastalığın sebebi fazla sevdâ ise önce sevdâ hıltını olgunlaştırıcı, dolayısıyla atılımını kolaylaştırıcı bileşimlerle tedavi yapılmıştır.¹⁹⁷

Hıltların vücuttan atılmasına “*istifrağ*”, yani boşaltma adı verilmiştir. Bu işlem; kusturma, lavman, kan alma, hacamat ve terleme gibi yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmiş ve bu süreçte çeşitli hap, macun, şerbet, toz vs. şeklinde genellikle

¹⁹⁵ Kurtuluş, s.100

¹⁹⁶ Özkaya, s.315.

¹⁹⁷ Sarı ve Akgün, s.11.

bitkilerden elde edilen bileşimler kullanılmıştır. Bunlar yanında afyon, lüffah ve nilüfer suyu gibi hastayı sakinleştiren, uyutan ya da uyuşturan ilaçlar da kullanılmıştır.¹⁹⁸

Osmanlı’da akıl hastaları için ilaçlar hazırlanırken antik uygarlıklardan öğrenilmiş yöntemler kullanılmıştır. Mineraller toz haline getirilip suda bekletilerek temizlenmiş; tıbbi bitkilerin ve bazı meyvelerin suyu sıkılmış, yağları çıkarılmıştır. Birçok ilacın içerisine gül, menekşe, sümbül, zambak, şebboy gibi kokulu çiçeklerin yağları ilave edilmiştir. İlaçlar, darüşşifanın içerisinde ilk başlarda “Şuruphane” sonradan ise “Meâcin Kârhanesi” (Macunlar İmalathanesi) adı verilen bir odada üretilmiştir. Şuruphanedeki ilaçlar *edviye-kûb* ve *şerbetî* isimli görevliler tarafından tabiplerin emrettiği şekilde hazırlanmış ve burada yapılan ilaçlar haftada iki gün dışarıdan gelen yoksul hastalara da ücretsiz bir şekilde verilmiştir.¹⁹⁹ Evliya Çelebi darüşşifada ilaçların dağıtımına dair 17. yüzyılda şunları yazmıştır:

“Haftada iki gün macun işliğı açık olur. Edirne şehrinde ne kadar hastalık sahibi kimse var ise darüşşifaya gelip nice bin çeşit derman macunları dağıtılır. Diğer tohumlu ilaçlar hesap dışıdır. Besbase, kebabe, kakule, zencefil, emlec ve kebbat perverdelerinin dağıtıldığı aslâ hesaba gelmez, ama şifâhanenin kapısının üst eşiğı üzerine vakfedici şartı öyle yazmış ki; “Sağlıklı olan adam bu anılan ilaçlardan bir kırat şey alırsa hasta olup Firavn ve Kârûn laneti üzerine ola”²⁰⁰

Buradan anlaşıldığı üzere, ilaçlar ihtiyacı olanlar için ücretsiz dağıtılmış ve bu konuda hile yapmayı düşünen kişiler uyarılmıştır.

Akıl hastalıklarının Osmanlı’da nasıl tasnif edildiği ile ilgili bilgi sahibi olmak için tıp yazmalarına bakmak gerekmektedir. 15. ve 18. yüzyıllara ait Türkçe tıp yazmalarında akıl ve sinir hastalıklarının baş hastalıkları kısmında ele alındığı görülmektedir. Bu yazmalarda hastalıklar “*esbâb*” (sebepler), “*alâmat*” (belirtiler) ve “*ilâc*” (tedavi) adı altında üç ayrı bölümde incelenmiştir. Sebep kısmından çok tedavi kısmına dair uzun açıklamaların olduğu bu yazmalarda hastalıkların kökeni ve tedavisi vücuttaki 4 unsur düşüncesine yani fiziksel sebeplere dayandırılmıştır. Örneğin mâl-i hülyanın sebebi, dönemin hıltlar nazariyesi doğrultusunda ele alındığından, bu hastalık

¹⁹⁸ Age, s.12.

¹⁹⁹ Yıldırım, Sultan II. Bayezid Edirne Dârüşşifası, s. 14-18.

²⁰⁰ Çağınlar, s.315.

dimağda veya bütün bedende “kara sevda”nın artması olarak değerlendirilmiştir. Sevda “ruh-ı nefsanî”yi bozduğundan dolayı bu organik bozukluğun psişik belirtilere sebep olduğu, yani aslen fiziksel bir sorun olan vücuttaki dengelerin bozulmasının sonucunda insanda psişik sorunların ortaya çıktığı düşünölmüştür. Diğer akıl hastalıkları da aynı şekilde hıtlar teorisi esas alınarak incelenmiştir. Belirtileri benzeyen hastalıklar aynı başlık içinde ele alınsa da histeri (ihtinak-ı rahm), anksiyete (yürek oynaması), obezite (çok iştahlı olma) ve anoreksiya nevroza (iştah kaybı) gibi bazı psikosomatik hastalıklar ile madde bağımlılıklarından alkolikler, opium bağımlıları (afyonkeşler ve berşe müptelâ olanlar) ve tütün bağımlıları farklı bahisler içinde anlatılmıştır.²⁰¹

Osmanlı’da akıl hastalıkları çeşitli isimler altında sınıflanmış ve bu sınıflandırma doğrultusunda hastalar darüşşifalarda tedavi altına alınmışlardır. 15.-18. yüzyıllardaki el yazmalarından anlaşıldığı üzere Osmanlı’da akıl hastalıkları şu şekilde sınıflanmıştır:

“Sersam: Menenjit ve beyin iltihaplanması. Subari denilen sersam tipi ise en kötüsü olarak kabul edilir ve belirtileri delilik ve endişedir. Soğuk sersam olarak bilinen türün belirtileri ise, unutkanlık, baş ağrısı ve kuvvetli uykusuzluktur.

Seher Subatı: Bir tür uyusukluk ve akli başında olmama hali. Uykuya yenilmiş, bilinci kaybetme ve derin uyuma isteği.

Ahze: Motor davranışların ve bütün duyguların aniden durması. Oturmak ya da dikilmek gibi bir duruş pozisyonunda kaskatı kesilme hali.

Mal-i hülya: Birçok değişik hastalığı içinde bulunduran rahatsızlık durumu. Osmanlıca’daki isimleri merakî, kutrup ve aşk. Ana belirtileri endişe, takıntı ve kederlilik olduğu kabul edilir.

Aşk: Sevginin aşırı hastalıklı hali, karasevda.

Unutsağuluk: Unutkanlık anlamına geliyor. Bu hastalığa yakalananlar gördükleri ve işittikleri her şeyi büyük bir netlikle yakalar, ama hemen sonra unutuverirler.

Eblehlik: Ahmaklık ya da gaflet olarak biliniyor. İnsanların küçük çocuk ya da yaşlılar gibi davranma hali.

Süban: Kafatasının içinde toplanan su.

²⁰¹ Sarı ve Akgün, s.10.

Devvar: Hasta, dünyanın kendi başının etrafında döndüğünü zanneder.

Kâbus: Uyku sırasında ortaya çıkan korku hali. Karabasan.

Sar'a: Kontrol dışı aşırı kasılmalar ve şuur kaybı. Epilepsi.

Sekte: Aniden oluşan bir kasılma türü. Organların işlevsiz kalma hali.

Lakve: Yüz felci.

Hadr: Uyuşukluk hali.

Ra'se: El ve başın istem dışı titremesi.

Falic: Kasların normal hareketini yapmaması.

Teşennüc: Bir tür adale kasılması. Ense çekilmesi olarak da bilinir.

Levi: Çok yemek ve içmekten oluşan hareketsizlik hali.

Suda ve Şakika: Baş ağrısı, migren.”²⁰²

Edirne Darüşşifası Osmanlı darüşşifalarında farklı tedavi yöntemleri konusunda en çok öne çıkan merkezlerden birisi olmuştur. Çünkü bu darüşşifa, tıbbi tedavilerin yanı sıra özellikle akıl hastaları için kullandıkları alternatif tedavi yöntemleri sebebiyle tıp tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Birçok araştırmanın konusu olan Sultan II. Bayezid Darüşşifası hakkında Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde de önemli bilgiler yer almaktadır. Burada yer alan bilgilere göre darüşşifada havuzu, odaları, yatakları ve bahçesiyle ruh ve akıl hastaları için her detay düşünülmüş ve tıbbi tedavilerin yanı sıra su sesi, doğa, çiçekler ve müzik de bir tedavi yolu olarak kullanılmıştır. Darüşşifadaki hastalara, mizaçlarına uygun müzikler hastalıklarına uygun makamlar eşliğinde dinlettirilmiştir. Bunun yanı sıra hastalara Kur'an tilaveti, ney, su ve kuş sesleri dinletilmiş; hastalar darüşşifanın çiçekli bahçesinde çeşitli sanatsal uğraşlarla meşgul edilmiştir. Evliya Çelebi son derece ferah ve aydınlık odalarda, ceviz karyolalarda, temiz çarşaflarla bakımı devam eden hastaların kısa sürede iyileştiğinden bahsetmiştir.²⁰³

Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifasında akıl hastalarını tedavisine destek için kullanılan yöntemlerden en bilineni müzikle tedavi yöntemi olmuştur. Sultan II. Bayezid

²⁰² Şengül, Kültür tarihi içinde müzikle tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid darüşşifası, s.115-116.

²⁰³ Özkaya, s. 315.

Darüşşifası hastalıkların Türk- İslam tıp tarihinde müzikle tedavisinin uygulandığı en önemli yerlerden birisi olmuş, buradaki müzikle tedavi uygulamaları birçok araştırmaya konu olmuştur. Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası müziğin sistematik bir şekilde kullanılması, mimarisinde müzik sahnesinin düşünülerek ortam akustiğinin de buna göre planlanması gibi sebeplerle müzikle tedavi konusunda bir zirve olarak kabul edilmektedir.²⁰⁴

Her ne kadar Sultan II. Bayezid Darüşşifası müzikle tedavinin en meşhur örneği olarak bilinse de müzikle tedavi ilk olarak bu merkezde başlamamıştır. 2500 yıldır kullanılan bir yöntem olan müzikle tedaviyi birçok medeniyet kullanmıştır.²⁰⁵ Türkler müzikle tedavinin esaslarını Araplar ve Acemlerden almış olsa da bu tedavi tarzı Türk tabipleri sayesinde gelişmiştir. Öyle ki o dönemlerde müzikten anlamayan bir tabibin tıpta bilgin ve mesleğinde yetenekli olamayıp hastalığı teşhis için yeterli bilginlikte olamayacağı düşünülmüştür.²⁰⁶

Müzik; canlandırıcı, rahatlatıcı ve yatıştırıcı doğası sebebiyle bir terapi unsuru olarak görülmüş ve Râzî, Fârâbî, İbn Sînâ gibi büyük Müslüman alimler tarafından da desteklenen bu terapi modeli Anadolu Selçuklu ve Osmanlı alimleri tarafından geliştirilmiş ve 18. yüzyıla kadar ve başarılı bir şekilde uygulanmıştır.²⁰⁷ Edirne Darüşşifasının dışında; Osmanlı darüşşifalarından 1399 yılında Bursa’da kurulan Yıldırım Bayezit Darüşşifası ve 1470’te İstanbul’da kurulan Fatih Darüşşifasında da hastalıkların tedavisi için müzik kullanılmıştır. Yine Fatih döneminde 1478 yılında kurulan Topkapı Sarayı’nın Enderun Hastanesinde çocuk hastaların müzikle tedavi edildiği İstanbul’u ziyaret eden Tavernier’in Topkapı Sarayı’na ait eserinden anlaşılmaktadır.²⁰⁸

Osmanlı şair hekimlerinden 1693 yılında öldüğü bilinen Şuuri Hasan Efendi, *T’adil-ül Emzice* adlı eserinde musikinin tıpla olan ilgisini şöyle anlatmıştır: “Musiki

²⁰⁴ Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s.117.

²⁰⁵ Hatunoğlu, s.259.

²⁰⁶ Uludağ, ss.136-138.

²⁰⁷ Mehmet Han Ergüven ve Aysel Yılmaz. "Türk Wellness Felsefesinin Oluşturulması ve Darüşşifa Konseptinin Yeniden Değerlendirilmesi: II. Bayezid Darüşşifası Örneği." *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7, no. 1, s.34.

²⁰⁸ Kazancıgil ve diğerleri. *Edirne’nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi I*, s.52.

ilminin, diğerk ilimlerde olduğu gibi tıp ilmiyle de ilişkisi olduğu aşıkardır. Nabzın vuruşları makamların usullerine göredir. Nabız hareketlerinin her biri bir makama ve nağmeye uymaktadır.”²⁰⁹

Türk müziğı makamlarının ruha olan etkileri Fârâbî’ye göre şu şekilde sınıflandırılmıştır;

*“Rast makamı: İnsana sefa verir (Neşe ve huzur verir).
Rehavi makamı: İnsana beka (sonsuzluk) fikri verir.
Kuçek makamı: İnsana hüziin ve elem verir.
Büzürk makamı: İnsana korku verir.
İsfahan makamı: İnsana hareket kabiliyeti, güven hissi verir.
Neva makamı: İnsana lezzet ve ferahlık verir.
Uşşak makamı: İnsana gülme hissi verir.
Zirgüle makamı: İnsana uyku verir.
Saba makamı: İnsana cesaret kuvvet verir.
Buselik makamı: İnsana kuvvet, moral verir.
Hüseyni makamı: İnsana sükûnet, rahatlık verir.
Hicaz makamı: İnsana alçak gönüllülük verir”²¹⁰*

Hastalara musiki dinletmenin de belirli kuralları olmuştur. Eserler belirli zaman diliminde çalındığında etkisinin arttığı düşünölmüştür. Buna göre;

*“Rehavi makamı: Şafaktan önce
Hüseyni makamı: Tan ağarınca
Rast makamı: Kuşluk vakti
Zirgüle makamı: Öğle vakti
Hicaz makamı: Namaz arasında
Irak makamı: İkinci vakti
İsfahan makamı: Gün batarken
Neva makamı: Akşam vakti
Büzürk makamı: Yatsı vakti*

²⁰⁹ Kazancıgil, s.57.

²¹⁰ Hatunoğlu, s.260.

*Zirefkend makamı: Uyku vakti” çalınmıştır.*²¹¹

Evliya Çelebi *Seyahatnamesinde* Edirne’yi ziyaret ettiği 1652 yılında darüşşifada hastaları iyileştirmek için müzikle tedavi yapıldığını yazmıştır. Müzik dinletisi için haftada üç kere darüşşifada bulunan on kişilik gruptan üç kişi şarkı söylemiş diğerleri ise ney, santur, çenk, keman, miskal ve uddan oluşan müzik aletlerini çalmışlardır. Müzik terapisi esnasında; neva, rast, dügâh, segâh, çargâh, suzinak, zengule ve buselik gibi Türk müziğinin değişik makamları çalınmış ve bu müzik tedavisi yalnızca akıl hastalarına mahsus olmayıp tüm hastalara uygulanmıştır.²¹²

Belgelere göre darüşşifada fasıl ve mehter olmak üzere iki farklı çeşit müzik dinletileri yapılmıştır.²¹³ Evliya Çelebi darüşşifadaki hastaların buradaki saz sesinden hoşlanıp rahatladıklarını gözlemlemiştir.²¹⁴

Geleneksel Osmanlı hekimliğinin son temsilcilerinden 18. yüzyıl sonlarında yaşayan hekim ve müzikolog Hekimbaşı Gevrekzade Hafız Hasan Bin Ahmed’in *Emraz-ı Ruhaniyeyi Nagamat-ı Musikiye-i Tedavi* adlı risalesinde müziğin kökeni, müzikle tedavinin özellikleri, makamlar ve makamların tedavi ettiği hastalıklar, makamların milliyet, meslek ve zamanla olan ilişkisi ve akıl hastalarının müzikle tedavisi konularına ayrıntılı olarak değinmiştir. Gevrekzade bu eserinde eski Türklerde akıl hastalarının müzikle tedavilerine büyük değer verildiğini ve uygulanan bu tedavi ile olumlu sonuçlar alındığını söylemiş; müzikle tedavinin özellikle durgun, hayata küskün ve çevreye karşı ilgisiz (depresyon belirtileri gösteren) hastalar üzerinde etkisinin olduğunu belirtmiştir.²¹⁵

²¹¹ Hatunoğlu, s. 260.

²¹² Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s.155.

²¹³ Yılmaz, s.1260.

²¹⁴ Yıldırım, *Sultan II. Bayezid Edirne Dârüşşifası*, s.23.

²¹⁵ Bulut, s.102-103.

Resim 11. Sağlık müzesinde müzikle tedavinin canlandırması ²¹⁶

Sultan II. Bayezid Darü'sşifasında tıbbi tedavi ve müzik tedavisine ek olarak su sesi de akıl hastalarının tedavi süreçlerini desteklemek için kullanılmıştır. Şifahanenin kapalı kısmındaki kubbenin tam altında bulunan fiskiyeli havuz tedavi için kullanılmış ve burada su sesi ile huzurlu bir ortam oluşturulmuştur. Darü'sşifanın uygun yapıdaki akustığı de su sesinin kolayca yayılmasına yardımcı olmuş ve böylece hastaların iyileşme süreci hızlandırılmıştır.²¹⁷

Müzik ve suyun yanı sıra, 16.-17. yüzyıllarda Edirne Darü'sşifasında güzel koku da bir tedavi unsuru olarak kullanılmıştır. Türk doktor/tıp tarihçisi Kazancıgil, güzel kokunun tedavi ediciliği hakkında “Makamlar nasıl sesin ayrı tonlardaki armonisiyse, değişik kokular da güzel kokunun ayrı ayrı tonlarda oluşturdukları armonidir. İnsan ruhu kendi yapısına uygun düşen güzel koku ve güzel sesler karşısında rahatlar, haz duyar ve

²¹⁶ <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/kisiye-ozgu-tedavinin-ilk-yontemleri-edirne-darussifasinda-uygulandi-378227.html> (erişim tarihi: 11.04.2020)

²¹⁷ Ergüven ve Yılmaz, s.35.

rahatlayıp huzura kavuşur” demiştir.²¹⁸ Güzel kokunun hastalar için ferahlık verici olduğu düşünüldüğü için darüşşifada çalışan *buhurîler* (kokucu-tütsücü) sabahları ve akşamları buhur yakıp darüşşifanın güzel kokmasını sağlamışlardır. Evliya Çelebi darüşşifada kokuların nasıl kullanıldığına dair şu satırları yazmıştır:

*“Bahar mevsiminde çiçek kısmından sim ü zerrin, nebati, deveboynu, müşk-i rûmî, yasemen, gül-i nesrin, şebboy, karanfil, reyhan, lale, menekşe, erguvan, şakâyık, nergis, sünbül, buhur-ı Meryem ve zaafraan gibi çiçekleri hastalara verip güzel kokularından şifa bulurlar. Deli biraderlere bu çiçekleri verince kimini yerler kimini yerlere atarlar. Biraz akıllıları ise koklarlar. Ve bazı deli biraderler pencerelerden dışarıda olan meyveli ağaçlara ve çeşit çeşit sulu meyvelere bakıp” Ah ha ha hil hop pih poha pih poh” deyip çemenzâr seyrini ederler.”*²¹⁹

Türkler, doğanın insanlar üzerindeki yararlı etkisini bildiklerinden dolayı doğayla iç içe yaşamış ve yaşamlarını bahçe ile bütünleştirmişlerdir. Çiçekleri yalnız güzel görünüşleri ve kokuları için kullanmamış, sağlıklı yaşamak ve ilaç yapımında kullanmak için de çiçek yetiştirmişlerdir.²²⁰ Sultan II. Bayezid Darüşşifasında çiçeklerin kokusu kadar kendilerinden de yararlanılmıştır. Özellikle de insan psikolojisini saflaştırdığı ve yücelttiği düşünüldüğü için gül çiçeği tedavilerde çokça kullanılmıştır. Bimarhanelerde *güllabici* olarak isimlendirilen çalışanlar ruhsal rahatsızlığı olan hastalara günde iki defa gül suyu serpmekle görevlendirilmişlerdir. Yine aynı şekilde hastaların kişisel temizlikleri yapılmış, tıraşları edilmiş ve gül yağıyla ovulmuşlardır.²²¹

3.3 Sultan II. Bayezid Darüşşifasında Hasta Hakları ve Hastalara Muamele

Sultan II. Bayezid Darüşşifasında kalan akıl hastalarına nasıl muamele edildiği, bu kişilerin haklarının ne olduğu, mahremiyetlerinin gözetip gözetilmediği ve onlara nasıl bir ortam sunulduğu gibi soruların cevabı için başta külliye'nin vakfiyesine, sonrasında ise o dönemlerde darüşşifayı gezen kişilerin notlarına ve tarihçilerin ortaya koyduğu belgelere başvurmak gerekmektedir.

²¹⁸ Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s.159.

²¹⁹ Zekiye Çağmırlar, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Yer Alan Tedavi Yöntemlerinin Halk Kültürü Açısından İncelenmesi" *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi. Cilt 10, sayı 20* (2017). s.314.

²²⁰ Bulut, s.92.

²²¹ Hatunoğlu, s.260

Darüşşifadaki hasta-hekim ilişkisine dair konulan kurallar ve hekimler işe alınırken hastalara muamelelerinin nasıl olması gerektiği hakkında çizilen ahlaki sınırlar, Sultan II. Bayezid Darüşşifasının kuruluşundan itibaren hasta haklarının göz önüne alındığına dair önemli bir gösterge olmuştur. Darüşşifanın vakfiyesinde tabiplerle ilgili geçen ifadede tabiplerden sorumlulukları altındaki hizmetleri kendilerine emanet edildiği gibi eksiksiz olarak imanla ve doğrulukla yerine getirmeleri beklendiği söylenmiştir.²²² Genel olarak darüşşifa vakfiyelerine bakıldığında da tabipler ve hastalar arasındaki iyi iletişime ve etik değerlerin korunmasına çok önem verildiği görülmektedir. Haseki (1550) ve Atik Valide (1582) Darüşşifalarının vakfiyelerinde tabiplerin hastalarla iletişiminde nazik, güler yüzlü, şefkatli, merhametli, bir baba gibi koruyucu olması gerektiğinin söylenmesi bu duruma bir örnektir.²²³ Haseki Vakfiyesinde tabibin nasıl olması gerektiğini anlatan satırlar Osmanlı darüşşifalarında tabip-hasta ilişkisinin etik sınırlarını göstermesi açısından önemli bir örnektir. Haseki Vakfiyesinde işe alınacak tabiplerle ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

“selim kalpli, kerim ahlâklı, güzel huylu, endişeden uzak, iyi iş yapar, ince kalpli, uysal, akraba ve ecânib hakkında hayır diler nasihati, tatlı dilli, hoş sözlü, güler yüzlü, makbûl huylu olmalıdır. Hastalardan her birine candan dost gibi refet ile nazar eder, onları asık surat ile karşılamaz. Onlara az da olsa vahşet ve nefret uyandıracak söz söylemez, zira sözde bulunan sert bir kelime bazen hastaya en büyük dertten daha ağır gelir. Belki hastalara en lâtif ibarelerle söz söyler, onlara en güzel şekilde hitap eder, sual ve cevapta onlarla en şefkatli yolu tutar, zira sarf olunan nice sözler vardır ki, onlar hastanın nezdinde cennet kevserinden, zülâl ve selsebilden daha tatlıdır. Hastanın tatlı söze ihtiyacı daha çoktur. Hastalara şefkat ve riâyet kanatlarını indirip döver, onların üzerine inâyet ve himaye kemerlerini gerer”²²⁴

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, her vakfiyede farklı cümlelerle ifade edilmiş olsa da Osmanlı'nın hastalara karşı iyi muamele edilmesini önemseyen bir tıp anlayışı benimsediği görülmektedir

Akıl hastalarına dair muamelenin sınırları yalnızca doktorla ilgili değil hastanedeki hastalarla birebir iletişimi olan tüm çalışanlar için benzeri şekilde çizilmiştir.

²²² Sarı, *Osmanlı Darüşşifalarına tayin edilecek görevlilerde aranan nitelikler*, s.26

²²³ Sarı ve Akgün, s.8.

²²⁴ Aktaş, ss.100-101.

Edirne Darüşşifasının vakfiyesinde darüşşifada çalışacak olan kapıcıyla ilgili geçen “... genç delilere sebat edip, her bakımdan onları dikkatli kollayıp, sorumluluğunda olan hizmeti en yaraşır şekilde yapıp...”²²⁵ ibaresinden anlaşılacağı üzere, kapıcıdan da yalnızca bekçilik etmesi beklenmemiş, bu görevini yaparken sabırla, dikkatle ve işine kıymet vererek yapması beklenmiştir. Tüm bu ifadeler akıl hastalarına birer insan olarak kıymet verildiğini ve korunmalarının öncelendiğini göstermektedir. Darüşşifa vakfiyesinden anlaşıldığı üzere görevi hastalarla gece-gündüz ilgilenmek olan ve hastalarla en çok vakit geçiren hastabakıcıların çalışkan, ahlaklı, güler yüzlü, sözleriyle hastayı rahatlatan kişiler olması şart koşulmuştur.²²⁶ Bu örnek de hasta haklarına henüz 15. yüzyılda yazılan vakfiyede dahi yer verildiğini ve çalışanların hastaları gözetecek, koruyacak ve saygı duyacak kimselerden seçildiğini göstermektedir.

Darüşşifanın mimari özelliklerinin incelendiği kısımda belirtildiği üzere bu darüşşifada, hastaların birbirini görmeden konaklayacağı şekilde tasarlanan odalar sayesinde hasta mahremiyeti korunmuş, aynı zamanda havadar ve ışık alan mimarisiyle de hastalar için sağlıklı bir ortam sunulmuştur. Çevresel olarak hastaların iyileşmesini kolaylaştıracak şekilde tasarlanan bu darüşşifada akıl hastaları toplumdan ve diğer hastalardan ötekileştirilmeden tedavi edilmiştir.

Hastaların kaldığı bir ortamın temizliği onların sağlığı için çok önemli olduğundan, Sultan II. Bayezid darüşşifasında hastaların gerek bedensel temizliğine gerekse kaldıkları odaların temizliğine oldukça önem verilmiştir. Bu amaçla darüşşifada hastaların çamaşırlarını yıkayan *câmeşûylar*, idrar kaplarını temizleyen *abrîzîler*, tıraşlarını yapan *dellâklar* ve genel bakımını yapan hasta bakıcılar çalışmıştır.²²⁷

Osmanlı tıp anlayışında hastaların tedavisi için iyi beslenme ve temizliğin de çok önemli olduğu düşünülmüştür. Mukbilzâde Mü'min bu anlayışı şu sözlerle ifade etmiştir: “Tedavi edenler maraz sahibinin keyifli, latif, temiz evlerde oturmalarına çalışmalılar ki hastanın gönlü açılıp ferah olsun.”²²⁸ Bu anlayışın bir tezahürü olarak Osmanlı’da darüşşifalar hastaların kendilerini daha iyi hissetmeleri ve tedavi süreçlerinin

²²⁵ Sarı ve Akgün, s.8.

²²⁶ Age, s.9

²²⁷ Aktaş, s.117.

²²⁸ Sarı ve Akgün, s.12.

desteklenmesi için düzenli olarak temizlenmiş, hastaların kişisel bakımları da bu iş için ayrıca görevlendirilmiş çalışanlar tarafından aksatılmadan yapılmıştır.

Osmanlılarda hastalıklar kir ve düzensizlik, sağlık ise temizlik ve düzenle bağdaştırıldığı için hastanelerin çevresinin güzel ve temiz olmasına çok özen gösterilmiştir. Temizlik yapılan ve süpürülen darüşşifaların bahçeleri hastalar için bir terapi alanı gibi tasarlanmış ve duvarlara ek olarak çiçekler ve bahçeler de hastanelerin bahçesinde bir bariyer gibi kullanılmıştır.²²⁹ Darüşşifanın bahçesinde yasemin, gül, şebboy, karanfil, erguvan, sümbül gibi kokulu çiçekler yetiştirilmiş, bahar aylarında bu çiçekler, güzel kokunun sakinleştirici ve iyileştirici etkisi düşünülerek hastalara verilmiştir. Yine bahar zamanında hastanedeki saldırgan olan hastaların dahi bahçede dolaşmalarına izin verilmiştir. Akıl hastalarının hapsedilmediği bu darüşşifada hastaların aileleri ve dostları akıl hastalığı olanları diledikleri gibi ziyaret edebilmişlerdir. Meriç Kurtuluş'un belirttiği üzere bu sistem, 20. yüzyılda psikiyatri kliniklerinin şehir dışına, yani merkezden çevreye taşınarak toplumsal hayattan tecrit edildiği anlayıştan oldukça farklıdır.²³⁰

Sultan II. Bayezid Darüşşifasında hastalara yapılan muamelenin en güzel örneklerinden birisi de hastalara sunulan yemek imkanları olmuştur. Darüşşifada verilen tıbbi tedavi kadar hastaların bakım ve beslenmelerine de dikkat edilmiştir. Darüşşifaların muhasebe kayıtları hastaların sağlıklı bir şekilde beslenmeleri gözetilerek mutfak alışverişi yapıldığını göstermektedir. Bu kayıtlara göre darüşşifalara; şeker, bal, ekmek, ceviz, tatlı ve acı badem, zeytinyağı, kaz yağı susam yağı, şalgam tohumu yağı, pekmez, tatlı ve ekşi nar, incir, erik, dut, limon, elma, üzüm, karpuz, sirke, safran, et, kuzu eti, tavuk, sığırdili, buğday unu, nohut, arpa, sarımsak, soğan, tuz, yumurta, yoğurt, süt, gül suyu, karabiber, afyon, defne, nilüfer, zakkum, rezene, menekşe, papatya gibi malzemeler alınmıştır.²³¹

²²⁹ Afacan, s.48.

²³⁰ Kurtuluş, s.106.

²³¹ Aktaş, s.117.

Resim 12. Sağlık Müzesinde mutfak bölümünün canlandırılması ²³²

Evliya Çelebi 17. yüzyılda bu darüşşifayı gezdiğinde yaptığı gözlemleri şu cümlelerle anlatmıştır: “Gece ve gündüz üç kere, ister divane, ister hasta olsun mutfaktan her hastanın derdine göre nefis yemekler verilir. Keklik, turaç, sülün, güvercin, üveyik, kaz ördek ve bülbüle varıncaya kadar bütüin kuşları, avcıların mütevelliyeye getirip hekimlerin arzu ve isteği üzere pişirilerek hastalara verilir.” ²³³ Evliya Çelebi bu darüşşifanın mutfağını pişirilen zengin yemek çeşitleri nedeniyle saray mutfağına, Keykavus’un mutfağına (*matbâh-ı Keykâvûs*) benzetmiştir. ²³⁴

Sultan II. Bayezid darüşşifasında hastaların hastalıklarına göre beslenmesine ayrı özen gösterilmiştir. İki tane aşçının görev yaptığı darüşşifada hastane aşçıları imaret

²³² <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kisiye-ozgu-tedavinin-ilk-orneklere-osmanlida-uygulandi/1220489> (erişim tarihi: 14.4.2020)

²³³ Kazancıgil, s.62.

²³⁴ Kurtuluş, s.104.

aşçılarından ayrı tutulmuş; hastalar, külliye'deki diğer kişilerden farklı olarak tabiplerin tariflerine göre hazırlanan özel yemeklerden yemişlerdir.²³⁵

Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere Sultan II. Bayezid Darüşşifasında 15 ve 19. yüzyıllar arasında hastaların hakları gözetilmiş; çalışanlar için hasta haklarını önceleyecek kurallar belirlenmiş, hastalar için temiz ve yaşanabilir bir ortam sunulmuş ve hastaların beslenmesine, bakım ve temizliğine oldukça dikkat edilmiştir.

²³⁵ Kazancıgil, s.50.

2. BÖLÜM

BETHLEM HASTANESİ

1. GENEL BİLGİLER

1.1 İngiltere'nin Tıp Anlayışına dair Genel Bilgiler

Bethlem Hastanesi (Bethlem Royal Hospital), İngiltere'de 13. yüzyılda kurulmuş ve 18. yüzyıla kadar o bölgede akıl hastanesi olarak hizmet veren tek resmi kurum olmuştur.²³⁶ Bu denli uzun bir tarihi süreçte rol alan ve Avrupa'da kurulan ilk akıl hastanesi olarak kabul edilen hastane bu yönüyle Avrupa tıp tarihi ve Avrupa'da akıl hastalıkları tarihi ile ilgili başlı başına önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir.

Bethlem Hastanesini ve onun etkilerini anlamak için Orta Çağ Avrupa'sında hastanelerin gelişimine değinmek faydalı olacaktır. O dönemlerde Avrupa'da tıp ilmini, hastaneleri ve din faktörünü birbirinden ayırmak mümkün değildir. Çünkü hasta, özürlü ve deli insanların sağlığını iyileştirmek için uzman kurumlar olarak inşa edilen hastanelerin kökleri her ne kadar Geç Antikçağa kadar uzansa da Hristiyanlık inancı ile birlikte manastırlar, hastaların ve delilerin tedavisi için en çok kullanılan yerlerden olmuştur.²³⁷ Bu yüzden bu dönemlerde fiziksel veya ruhsal herhangi bir hastalığın tedavisi konuşulduğunda dini kurumlardan ve öğretilerden bağımsız bir yorum yapmak mümkün olmamaktadır.

Orta Çağ'da Batı Avrupa'da Hristiyanlık geniş ölçüde yayılmış ve din görevlileri din haricinde birçok toplumsal görev edinmişlerdir. Bu görevlerden birisi de şifa arayan hastalara yardım etmek olmuştur. Din adamları bu görevlerini tapınaklardaki özel alanlarda veya hastane benzeri yerlerde yerine getirmişlerdir. Orta çağ İngiltere'sinde ise hasta bakımı uzun bir süre manastırlarda yapılmıştır. Kıtadaki büyük hastaneleri örnek alan her bir manastır, yakın çevredeki hastaların tedavisiyle ilgilenmiştir.²³⁸ Böylece İngiltere'de uzunca bir zaman hastalıkların tedavisi dini bir kurum olan manastırda yapılmış, böylece tıp ve din ilişkisi bir arada devam etmiştir.

²³⁶Yıldız, s.92.

²³⁷Serdar, s.32.

²³⁸Age, s.55.

Akıl hastalıklarının tedavisi için ise farklı yerlerde ve kurumlarda da olsa çoğunlukla dini temelli tedaviler yapılmıştır. Mesela bazı akıl hastaları azizlerin kabirlerine veya mezarlarına yakınları tarafından sürtülerek onların kabirlerinden fayda beklemiştir. Bunun bir örneğini 13. yüzyılda Canterbury’de görmek mümkündür. Akıl hastası bir kişi, arkadaşları tarafından St. Thomas’ın türbesinin etrafından yerde sürüklenerek St. Thomas’ın ruhundan şifa beklemiştir. Bu gibi uygulamaların haricinde 1247 yılında Londra’da kurulan Bethlehem’li St. Mary Hastanesi de zihinsel hastalıklara sahip olanların sığınma yeri olmuştur.²³⁹ Orta Çağ’daki dini kurumların hemen hemen hepsi hastane işlevi görmüşse de Bethlem 400 yıl boyunca yalnızca akıl hastanesi olarak hizmet vermesi ve bu alandaki ilk örnek olması sebebiyle diğer kurumlardan ayrılmıştır.²⁴⁰ Bethlem’den sonra akıl hastalarına özel hastaneler ise ancak 17. yy. sonrasında kurulmuştur.²⁴¹

Bethlem Hastanesinde akıl hastalarının tedavisine dair genel bilgiler verilmeden önce ilgili tarihlerde İngiltere’de akıl hastalığına yaklaşımı etkileyen faktörlere değinmek hastanedeki uygulamaları daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır. Arnold’a göre Bethlem Hastanesinde genel olarak 19. yüzyıla kadar devam eden ve bugün bakıldığında “barbarca” olarak yorumlanabilen; hastaları kelepçeleme, karanlık ve soğuk yerlerde bırakma, izolasyon, fiziksel istismar gibi uygulamaların yaşanmasında ve delilerin “soğuk ve sıcaktan etkilenmeyen yarı insan-yarı yaratık” gibi düşünülmesi üç farklı yorumun etkisinde şekillenmiştir. Akıl hastalarına yapılan bu muamelelerin açıklanması için, tarih öncesi dönem, Kitab-ı Mukaddes (*bible*) ve Antik Yunan felsefelerinden tevarüs edilen düşüncelerin anlaşılması gerekmektedir. Bunlardan ilki olan tarih öncesi dönemlerde delilik, büyü ve sihirle ilişkilendirilmiş ve din, tıp ve büyü arasında keskin ayrımlar yapılmamıştır. Hastaların tedavisiyle de genellikle rahip-doktorlar ilgilenmiştir. Antik Yunan’da ise delilik ilahi bir çile olarak görülmüştür. Atinalı filozof Euripides’in (ö. MÖ 406) “ Tanrı kimi yok etmek isterse önce onu deli yapar” şeklindeki deyişi bu dönemde akıl hastalarına dair tasavvura bir örnektir. Yunan çevresinde de benzeri şekilde fikirlerin yayıldığı bu dönemde; aklî veya fiziksel engelli doğanların kendilerine veya devlete hiçbir katkı sağlayamayacağı düşünülerek terk edilmesi yasal bir zorunluluk

²³⁹Serdar, s.67.

²⁴⁰Stevenson, s.254.

²⁴¹Age, s. 270.

olarak görülmüş, Tanrı'dan sebepli bir hastalık olarak görülen epilepsi hastaları ise büyücü hekimler, dini şifacılar veya şarlatanlar tarafından hiç de tıbbi olmayan yöntemlerle tedaviye maruz bırakılmıştır. Bunun dışında Antik Yunan'da kendilerinden sonra yüzyıllar boyunca kullanılmaya devam edilen hastalık tanı teknikleri geliştirilmiştir. İnsanların sağlığının kara safra, sarı safra, kan ve balgamda oluşan 4 unsurun dengesi ile mümkün olduğu düşüncesi Antik Yunan döneminde başlayarak uzun süre zihinsel ve fiziksel hastalıkların teşhisi için temel bir bilgi olarak kabul edilmiştir. Yahudilik Tektanrıcılığı ise deliliği -fiziksel hastalıklarda da olduğu gibi- Tanrı'dan gelen bir ceza olarak yorumlamıştır. Tevrat'ın kitaplarından biri olan *Tesniye*'de delilik, Tanrı'nın kendisine itaat etmeyenlere verdiği bir lanet olarak tanımlanmıştır. Hristiyan Kilisesi'nin hakimiyetinin altında akıl ve beden din adamlarının yetki alanında görülmüş, bunun sonucunda da akıl hastalıkları ve diğer hastalıklar iyilik ve kötülük kavramları etrafında tanımlanmıştır. Bu düşüncenin bir uzantısı olarak deliliğe kötü ruhların sebep olduğu ve dayakla, soğuk suya yatırma veya şeytan çıkarma gibi yöntemlerle bu ruhların çıkarılabileceği fikri benimsenmiştir.²⁴²

Arnold'un ifade ettiği bu üç etmenin dışında, 15. yüzyılda başlayan “cadı avları” tüm Avrupa'da olduğu gibi, İngiltere'deki akıl hastalarına yaklaşımı da etkilemiştir. 15. yüzyılda iki Katolik rahip olan Heinrich Kramer ve Jacob Sprenger tarafından yazılan *Malleus Maleficarum (Cadı Çekici)* kitabından sonra, toplum normlarının dışına çıkan kişiler için toplum daha tehlikeli bir hal almış, özellikle de kadınlar yaratılışlarından ötürü, daha kibirli olmak, yalana yatkın olmak gibi suçlarla yargılanmış ve türlü işkencelerle öldürülmüştür. 16. ve 17. yüzyılları da kapsayan bu dönemler, “tuhaf” davranışlar sergileyen herkes için toplumun daha tehlikeli olduğu zamanlar haline gelmiştir.²⁴³ Kilisenin etkisi altında, ruhun Tanrı'nın bir tecellisi, uzantısı olduğu öğretisinin bir sonucu olarak ruhun hasta ve yanlış olamayacağı fikri etkisinde ortaya çıkan bu kitapta, bugün bilinen hemen hemen bütün psikiyatrik hastalıkların belirtileri bedene girmiş olan şeytanın eseri ve cadılık olarak yorumlanmıştır. Bu yorumlamanın bir sonucu olarak şeytanın çıkarılması için her türlü işkencenin yapılmasına ve en sonunda hastaların ateşle yakılmasına izin verilmiştir. 18. yüzyılın sonlarına kadar devam eden ve

²⁴² Arnold, ss. 22-24.

²⁴³ Niall McCrae and Peter Nolan. **The story of nursing in british mental hospitals: Echoes from the corridors.** Routledge, 2016. s.2

Orta Avrupa, İskandinavya ve hatta İngiltere’de yayılan bu uygulamalar sonucunda kilise kayıtlarına göre toplamda elli milyondan fazla insan öldürülmüş ve bu kişilerin çoğunluğunu psikotik hastalar ve epileptikler oluşturmuştur.²⁴⁴ Deliliğin tıp ile bağlantılı bir şekilde anlaşılması ve akıl hastalarına yaklaşımda iyileşmeler ise toplumun büyücülük histerisinden kurtulup, kilisenin dini yorumlarının etkisinin azalması ile mümkün olmuştur.²⁴⁵

Bethlem Hastanesi incelenirken öncelikle hastane ile ilgili bir isim karmaşasına açıklık getirmek gerekmektedir. Hastaneye dair kaynaklara bakıldığında Bethlehem, Bethlem ve Bedlam gibi farklı isimlerin kullanıldığı görülmektedir. “Bethlehem”, Hz. İsa’nın doğum yeri kabul edilen Beytüllahim kasabasının İngilizce adıdır.²⁴⁶ Bethlem Hastanesinin ismi de Hz. İsa’nın doğum yeri olarak kabul edilen Bethlehem’den gelmekte ve hastanenin kökeni o bölgede bulunan bir manastıra dayanmaktadır. Bethlehem kelime anlamı olarak İbranice’de “sığınak” veya “beslenilen ev” gibi anlamlara gelmektedir ve bu ismi taşıyan manastır bugün hâlâ Kudüs’e 15 mil uzaklıkta varlığını sürdürmektedir. “Bethlem” ise Bethlehem kelimesinin kısaltılmış halidir.²⁴⁷ “Bethlehem” den kısaltılmış olan bu kelime hastanenin erken zamanlarından beri kullanılmaya başlanmıştır.²⁴⁸ Bugün de “Bethlem” ismi kullanılmaktadır ve hastanenin adı günümüzde “Bethlem Royal Hospital” olarak geçmektedir. Bu yüzden bu araştırmada “Bethlem Hastanesi” ismi kullanılacaktır.

Hastane için kullanılan bu iki isim dışında Bethlem kelimesi gündelik dilde “bedlam” kelimesinin oluşmasına ve kullanılmasına sebep olmuştur. Karmaşa, curcuna ve kaos gibi anları tanımlamak için kullanılan “bedlam” kelimesi, bu akıl hastanesinin sebep olduğu akıl hastası imajının toplumun dilini dâhi etkilediğini göstermektedir. Hastanedeki kaos ortamının etkisiyle üretilmiş olan bu kavram 16. yüzyıl sonrasında gündelik dilin bir parçası olacak kadar yaygınlaşmıştır.²⁴⁹ Bedlam kelimesi hastanede kötü uygulamaların devam ettiği ve hastanenin halkın ziyaretine açık olduğu dönemlerde

²⁴⁴ Babaoğlu, s.80-82.

²⁴⁵ McCrae and Nolan. s.2

²⁴⁶ Yıldız, s. 91.

²⁴⁷ Arnold, s.13.

²⁴⁸ Allderidge. "Historical notes on the Bethlem Royal Hospital and the Maudsley Hospital." s.1537.

²⁴⁹ Bilhartz, s.1.

meşhur olmuş ve gündelik dile yerleşmişse de hastanenin uygulamalarının düzelmesiyle birlikte bu kelime de zamanla kullanılmamaya başlanmıştır.

1.2 Tarihçe

Bethlem Hastanesi, 1247 yılında Şerif Simon Fitzmary tarafından Londra'nın Bishopsgate bölgesinde öncelikli olarak kendi dini topluluklarındaki kadın ve erkeklere hizmet etmek amacıyla olan bir kilise olarak kurulmuştur.²⁵⁰ Hastane aslen bir kilise olarak kurulduğu için Orta Çağ ve erken modern dönem tıp kavrayışı ile dinsel öğelerin iç içe geçişine dair önemli bir örnek sunmaktadır.²⁵¹ Bu kilisenin ne zaman hastane fonksiyonu edindiği tam olarak bilinmese de bu konudaki ilk kayıtlı referans 1329 tarihli'dir.²⁵² Ancak bu hastaların akıl hastası olduğuna dair bir bilgi yoktur. Akıl hastalarıyla ilgili olarak ilk kayıt ise 1403 yılındaki 6 tane akıl hastasının kilisede olduğunu belirten kayıttır ve bu tarihten itibaren kurum günümüze kadar kesintisiz bir şekilde akıl hastalarına ev sahipliği yapmıştır.²⁵³ Bethlem'den önce Avrupa'da Müslümanların Granada'da kurduğu bir akıl hastanesinden bahsedilmekteyse de hakkında çok fazla bilgi olmadığı için Bethlem Avrupa'nın ilk akıl hastanesi olarak kabul edilmiştir.²⁵⁴ Bethlem Hastanesi ile ilgili yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biri olan *The History of Bethlem* kitabının yazarlarından Tucker'a göre Bethlem Hastanesinin 1400'den öncesinde diğer dini kurumlar gibi hasta ve ölmekte olan insanlara bakım verdiği bilinmektedir. Ancak bu bilgidен daha fazlasını söyleyebilmek için elimizde bir belge yoktur. Hastanenin ancak 1400'lü tarihlerden sonra bir akıl hastanesi rolü üstlendiği bilinmektedir.²⁵⁵ Tucker'ın verdiği bu bilgi 1403'te kaydı yapılan ilk 6 akıl hastası ile hastanenin bir akıl hastanesi fonksiyonunu kazandığı iddiasını desteklemektedir.

Bethlem Hastanesinin manastır özelliğinden ayrı bir akıl hastanesi haline gelmesi ise 16.yüzyılı bulmuştur. Kral VIII. Henry döneminde (1509-1547) gerçekleştirilen ve

²⁵⁰ **Memoranda, References and Documents relating to the royal hospitals of the city of London.** London: y.y, 1863, s.5

²⁵¹ Yıldız, s.89.

²⁵² **A little bit of bedlam. Bedlam: Custody, Care and Cure, 1247-1997.** An exhibition at the Museum of London, until March 15, 1998, s.1.

²⁵³ Aldridge, "Historical notes on the Bethlem Royal Hospital and the Maudsley Hospital", s.1538.

²⁵⁴ "The Old "Bethlem" And the New: Seven Hundredth Anniversary of Foundation". **The British Medical Journal**, Vol. 1, No. 4512, 1947, s.935.

²⁵⁵ Andrew Scull, "Bethlem Demystified? Jonathan Andrews, Asa Briggs, Roy Porter, Penny Tucker and Keir Waddington, The history of Bethlem, London and New York, Routledge, 1997." **Medical History**. 43, 2, 1999, s.248.

manastırların da etkilendiği reform döneminde dini içerikli işlevi azalmaya başlayan Bethlem Hastanesi, 1547 yılında yönetiminin kiliseden alınıp Londra Şehir Konseyine verilmesiyle resmi bir akıl hastanesi olarak kabul edilmeye başlanmıştır.²⁵⁶ Bu değişim yönetimin kiliseden çıkmasıyla hastanenin sekülerleşmesi yönünde ilk adım olması sebebiyle oldukça önemlidir. 16. yüzyıl öncesinde hâlen dini bir kimliği olan ve manastırın etkilerinin devam ettiği kurum; bu yüzyıldaki dini reform hareketleri süresince Evanjelistler ile Muhafazakârlar arasında önemli bir tartışma sebebi olmuştur. 16. yüzyılın ortalarından itibaren hastane yönetiminin belediye meclisi heyetine devredilmesi sonucunda Bethlem’in dini temelli yönetimi değişmeye başlamıştır. Bu değişimin etkileri uzun yıllar devam etmiş; 1852’de Doktor Charles Hood’un atanmasıyla hastane artık modern tıp dünyasının önemli bir parçası olmuştur.²⁵⁷ Hastanenin amacı, uygulamaları, yöntemi ve fonksiyonları bu değişimlerle beraber yeniden şekillenmiştir.

Bethlem tarihindeki önemli bir diğer nokta ise 1676 yılında hastanenin ilk kurulduğu Bishopsgate bölgesinden taşınması olmuştur. Çünkü Bethlem Hastanesi bugün kazandığı ününü büyük oranda 1676 yılında taşınılan Moorfields’daki yapıya borçludur. Bishopsgate’teki ilk kurulduğu manastır binasının bir yangın sonrası kullanılamaz hale gelmesinden sonra mimar Robert Hooke tarafından inşa edilen Moorfields binası ilk başta ihtişamıyla çok ilgi çekmiş, bu dönemde de hastane halkın eğlence amaçlı ziyaretine açılmıştır. Öyle ki, Bethlem Akıl Hastanesi Londra Kulesindeki aslanlar ve Bartholomew Fuarından sonra 1800’lere kadar Londra’nın en çok ilgi çeken üç ziyaret yerinden birisi olmuştur.²⁵⁸ Bina, o dönemki Londra’nın önemli sembollerinden birisi haline gelmiş ve turistlerin içerisinde gezmesinin kolaylaşması için rehber kitapçıklar dahi basılmıştır. Caius Gabriel Cibber tarafından yapılan ve 1676 yılında hastanenin girişine konulan “raving and melancholy” olarak bilinen heykeller de yine bu dönemde yapılmıştır. Bu heykellerin hastane girişine konması ile buranın bir çeşit “deliler evi” olduğu fikri artık iyice popülerlik kazanmıştır.²⁵⁹ Bethlem’ in tarihinde önemli yer tutan ve bugün hâlâ tartışılabilen akıl hastalarının bir eğlence unsuru olarak kabul edilip ziyarete açılması ve

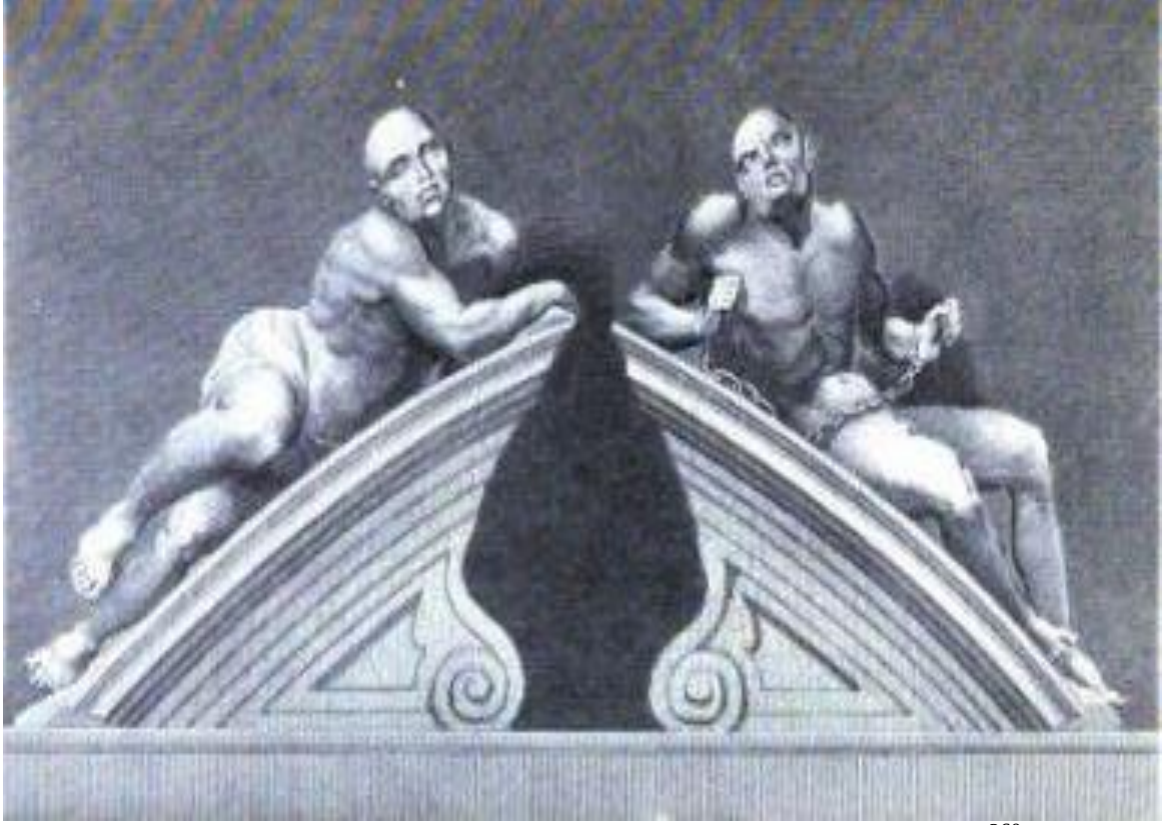
²⁵⁶ Cormack and Semple. “The Hospitals of London. No. III”. **London Journal of Medicine**, Vol. 3, No. 27 (Mar., 1851), s.271.

²⁵⁷ Yıldız, s.92. (yazar doktorun ismini Robert Hooke yazmıştır ancak ilk atanan doktorun ismi Charles Hood olduğu için bu şekilde düzeltilmiştir)

²⁵⁸ Cross. “Bedlam in mind: Seeing and reading historical images of madness” s.9

²⁵⁹ Age, s.8.

bugün oldukça kabul edilemez görülen birçok uygulama da bu dönemden sonra yaşanmıştır. Bishopsgate dönemi ile ilgili çok fazla bilgiye sahip olunmadığı için Moorfields dönemi sonrası Bethlem’ in tarihi açısından büyük öneme sahiptir.

Resim 13. Bethlem’ in girişinde bulunan “raving and melancholy” heykelleri²⁶⁰

Bethlem’ in yönetimi bugüne kadar 3 kere değişmiştir. İlk olarak manastıra bağlı olan hastanesinin yönetimi, 1547’de Kral 8. Henry ile birlikte belediye meclisi heyetine devredilmiş; 1948 yılı itibarıyla da Birleşik Krallık’ın ulusal sağlık hizmeti olan National Health Service’e geçmiş ve Maudsey Hastanesiyle birleşmiştir.²⁶¹ Hastane günümüzde de NHS’e bağlı olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu şekilde bir yönetim değişimini yalnızca Bethlem Hastanesi yaşamamıştır. Manastırlar ve dini kurumlar tarihi süreçte birer hastane işlevi görmüş olsa da 16. yüzyıldan itibaren hastaneler seküler sistemin bir parçası haline gelmeye başlamış ve böylece dini kurumlardan bağımsızlaşmışlardır.

²⁶⁰<http://www.bbc.com/culture/story/20161213-how-bedlam-became-a-palace-for-lunatics> (erişim tarihi 28.02.2020)

²⁶¹ Jonathan Andrews, Bethlem revisited: A history of Bethlem hospital 1634-1770. **PhD Dissertation:** Queen Mary and Westfield College London University, London, 1991, s.1.

Bethlem Hastanesi de 15. yüzyıldan itibaren akıl hastalarına bir sığınak olmuşsa da akıl hastalıklarına gerçek anlamda bakımın sağlandığı akıl hastanelerinin varlığı aslen 18.yüzyıl itibariyle başlamıştır.²⁶²

1.3 Bethlem Hastanesinin Mimari Özellikleri

Bethlem Hastanesi kuruluşundan bu yana dört farklı yerde hizmet vermiş, bugünse hâlen 1930 yılında taşınılan Beckenham'daki yerleşkesinde hizmet vermeye devam etmektedir. Akıl hastalarına yatılı tedavi sunan bir kurumun mimari özellikleri hastaların tedavisi için de önem arz ettiği için, bu bölümde Bethlem Hastanesinin binaları hastaları etkileyebilecek yönleri ve mimari özellikleriyle incelenecek; sonrasında ise bu özellikler aynı dönemlerde akıl hastaları için de hizmet veren Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifasının mimari özellikleriyle karşılaştırılacaktır. 1930 yılında geçilen son yerleşke ise bu araştırmada belirlenen tarihi sınırların dışında olduğundan detaylı olarak incelenmeyecektir.

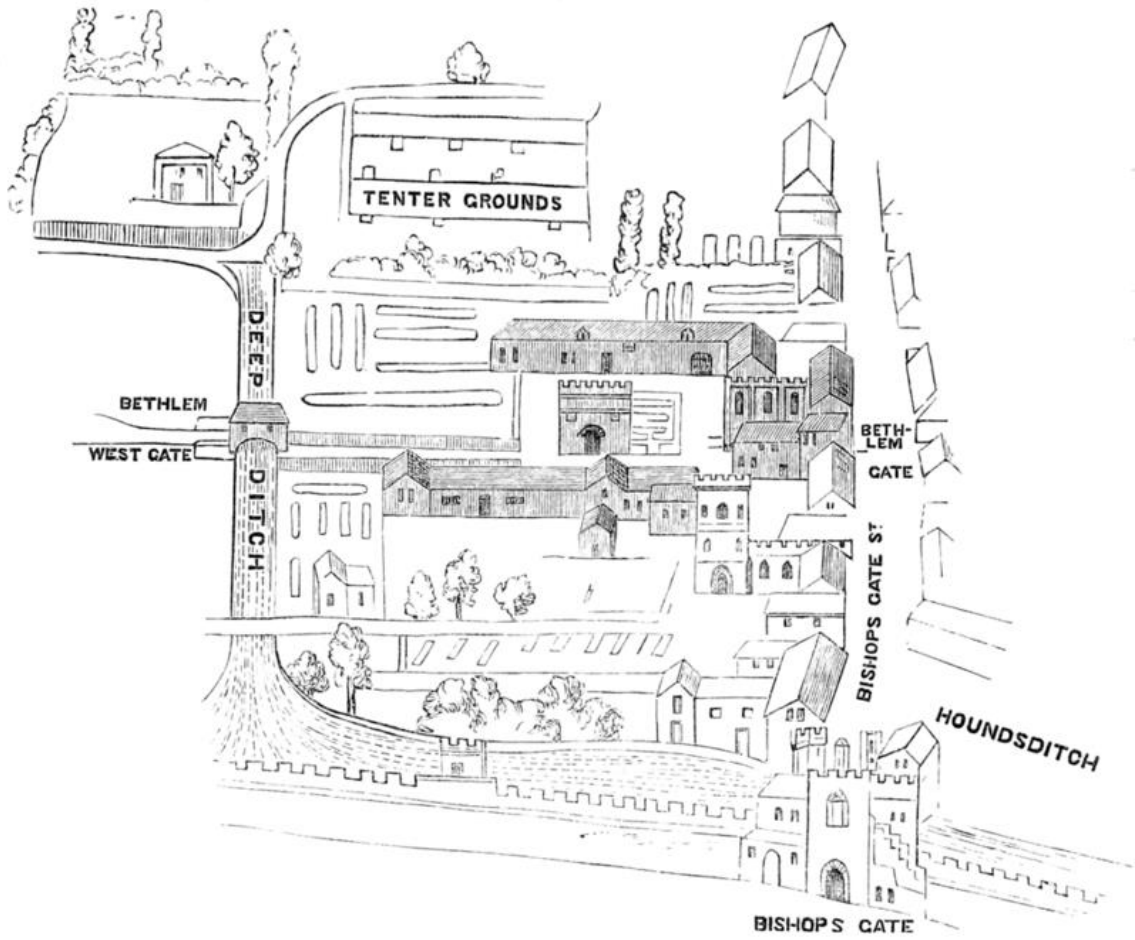
Bishopsgate

Tarihçe kısmında detaylıca anlatıldığı üzere Bethlem Hastanesi ilk olarak 1247 yılında ve bir kilise işlevinde o günkü Londra'nın merkezden uzak bir bölgesi olan Bishopsgate'de kurulmuştur. Bu binaya dair çok fazla bilgi olmasa da elde edilen bilgiler ışığında buradaki yerleşkenin bir sonraki bina olan Moorfields binasına kıyasla oldukça küçük olduğu ve çevredeki yapılardan çok da farklı olmadığı bilinmektedir.

Bu bina ilk başlarda kiliseye gelen ziyaretçileri ve bağış yapanları ağırlamak ve yolculara kalacak yer sunmak gibi amaçlarla kullanılmıştır. 1403 yılındaki 6 erkek hasta ile ilgili olan kayıttan, binanın 15. yüzyıldan itibaren bir hastane işlevi görmeye başladığı bilinmektedir. Yine aynı dönem için, 4 çift kelepçe, 11 zincir, 6 tane kilidin de hastanede olduğuna dair kayıtlar olsa da bu eşyaların akıl hastaları için olup olmadığına dair özel bir not bulunamamıştır. Yönetimin kilise etkisinde devam ettiği bu dönemlerde hastaneyi yönetmek için doktor olma zorunluluğu da aranmamıştır.²⁶³

²⁶² Thielman, s.12.

²⁶³ Porter. "Bethlem/Bedlam: methods of madness? s.41.

Resim 14. 1300 yılındaki Londra şehir haritası. Bethlem, “St. Mary Hospital” olarak haritanın kuzeyinde Bishopsgate bölgesinin hemen yukarısında bulunabilir.²⁶⁴

Bethlem Hastanesinin ilk yıllarda kaç hasta kapasiteli olduğu tam olarak bilinmese de Bishopsgate’deki yapının küçük olduğu bilinmektedir. İlk olarak 1404 yılında 6 akıl hastasını barındıran kurumun 16 yüzyılda 20 hastaya barınma ve hizmet sunma kapasitesinde olduğu belirtilmiştir. Bethlem Hastanesi 1598 yılında 11’i kadın 9’u erkek 20 hastayı; 1624 yılında ise toplamda 34 hastayı barındırmıştır.²⁶⁵ Genel olarak ise binanın kapasitesinin 50-60 kişiden fazlasının barınması için yeterli olmadığı bilinmektedir.²⁶⁶ Ekonomik zorlukların da yaşandığı 1644 yılının Haziran ayında ise Bethlem tehlikeli olabilecek derecede kalabalıklaşmış; bu dönemde iyileştiği öne sürülerek taburcu olan hastaların gerçekten muayene edilip edilmediği bile şüpheli bir hal

²⁶⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Bethlem_Royal_Hospital# (erişim tarihi: 12.02.2020)

²⁶⁵ Carol Thomas Neely " Documents in Madness": Reading Madness and Gender in Shakespeare's Tragedies and Early Modern Culture." *Shakespeare Quarterly*. 42, 3, 1991, s.316.

²⁶⁶ Yıldız, s.90.

almıştır. Çünkü hastaneden gönderilen hastaların birçoğu hastalık belirtileri göstererek kısa zamanda hastaneye tekrar başvurmuştur.²⁶⁷

1674 yılında Bethlem'in yöneticileri binanın oldukça eski, zayıf ve harap halde olması ve hastanenin kapasitesinin 50-60 kişiden fazlası için yetersiz olması sebebiyle hastanenin başka bir yere taşınmasına karar vermiştir. Böylece bugün Finsbury Circus'un bulunduğu alandaki Moorfields binasına Nisan 1674 ile Temmuz 1676 arasında taşınılmış²⁶⁸ ve bu binanın yapımı için 17.000 pound harcanmıştır.²⁶⁹ Bishopsgate'de eski Bethlem Hastanesinin olduğu yerde bugün, Londra'nın merkezî metro duraklarından biri olan "Liverpool Street Station" bulunmaktadır.²⁷⁰

Moorfields Binası

Bishopsgate'deki binanın yetersizliği sebebiyle 1676 yılında taşınılan ve ilk başta 150 kişilik kapasiteyle inşa edilen Moorfields binasının kapasitesi sonrasında 250 kişiye kadar genişletilmiştir. Bu binanın mimarı Robert Hook binayı Fransız tarzında saray gibi ihtişamlı bir şekilde dizayn etmiş ve bu dönemde yapı mimarisiyle çok fazla ilgi toplamıştır.²⁷¹ Hatta bu yeni bina o kadar ihtişamlı olmuştur ki güzelliği Fransa'daki Versay Sarayı ile kıyaslanmış ve burası için "akıl hastalarının sarayı" (a palace for lunatics) gibi ifadeler kullanılmıştır.²⁷²

²⁶⁷Bilhartz, s. 77.

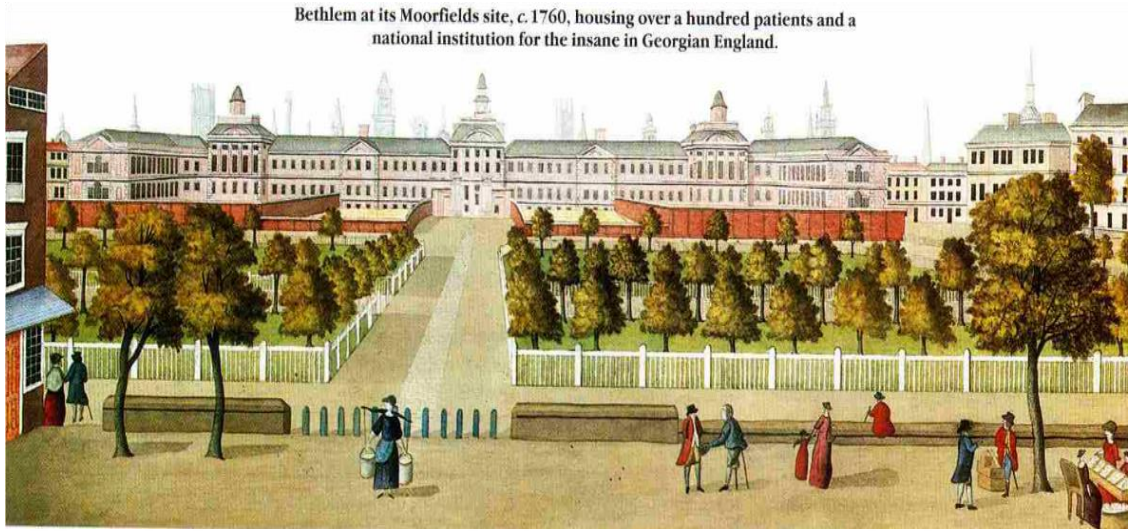
²⁶⁸ <http://www.bbc.com/culture/story/20161213-how-bedlam-became-a-palace-for-lunatics> (erişim tarihi: 09.05.2019)

²⁶⁹Porter, "Bethlem/Bedlam: methods of madness?", s.42.

²⁷⁰ Allderidge, *Management and Mismanagement at Bedlam*, 1547–1633, s. 144.

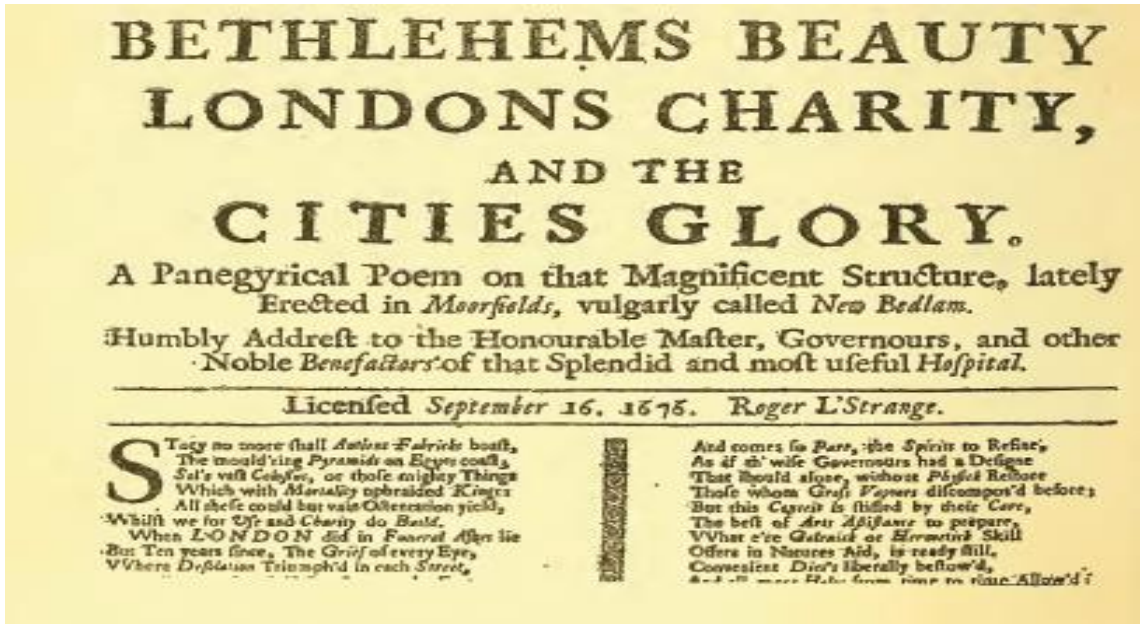
²⁷¹Allderidge, *Historical notes on the Bethlem Royal Hospital and the Maudsley Hospital*, s.1538.

²⁷² <http://www.bbc.com/culture/story/20161213-how-bedlam-became-a-palace-for-lunatics> (erişim tarihi: 09.05.2019)

Resim 15. 1760, Moorfields binası²⁷³

Moorfields binasının ihtişamı, açılıştan sonra uzun süre konuşulmuş ve hakkında birçok şey yazılmıştır. Aşağıda Bethlem' in güzelliğini anlatan 1676 tarihli bir gazete yazısı bu yeni binanın toplum üzerindeki etkilerini göstermesi açısından güzel bir örnektir.²⁷⁴

Resim 16. Moorfields binasının güzelliğini anlatan bir gazete yazısı

²⁷³ Porter. Bethlem/Bedlam: methods of madness, s.42.

²⁷⁴ O'Donoghue, s.210.

Mimar Robert Hook tarafından inşa edilen bu bina güzelliğiyle halkı olduğu kadar sanatçıları da etkilemiş, hakkında şiirler bile yazılmıştır.

“So Brave, so Neat, so Sweet it does appear,

*Makes one Half-Madd to be a Lodger there”*²⁷⁵ dizelerinde binanın güzelliğinin halkın akıl sağlığı için tehlikeli olduğu ve sağlıklı bir insanın bile bu binayı gördükten sonra yarım akıllı olabileceği söylenmiştir. Bethlem Hastanesi Moorfields’taki ihtişamlı yapısıyla güzelliğin evi olarak tanımlanmaya başlanmıştır.²⁷⁶ Ancak hastanenin halka açılması, Bethlem’in “bedlam” olarak anılmaya başlanması gibi talihsiz olayların bu ihtişamlı bina döneminde yaşanması hastane işleyişinin farklı bir yüzünü göstermektedir.

Maksimum 60 kişilik olan Bishopsgate binasından sonra Moorfields binası ilk başlarda 120 kişilik inşa edilmiştir. Buradaki hastaların hepsinin 12 ay boyunca hastaneden ücretsiz yararlanma hakkı olmuştur. 12 ayı tamamladıktan sonra iyileşme göstermeyen hastalar ise hastaneden gönderilmiştir. Sonrasında ise Moorfields binasında bir yenileme çalışması yapılmış, tedavi edilemeyeceği düşünülen hastalar için eklenen iki yeni cephe ile birlikte hastanenin kapasitesi 250 kişiye çıkarılmıştır.²⁷⁷ Yeni cepheler eklenmesine rağmen Moorfields binası da zaman içerisinde yetersiz kalmış ve talepleri karşılayamaz hale gelmiştir. 1812 yılında normal hastaların konakladığı 120 kişi kapasiteli bölümde 198 hastanın olduğu kaydedilmiştir.²⁷⁸

Moorfields binası mimarisinin güzelliğiyle herkesi etkilemesine ve Bethlem Hastanesinin tarihi açısından bir dönüm noktası olmasına rağmen bu bina uzun yıllar kullanılamamıştır. Daha binadaki 100. yıl bile dolmadan binanın en temel mimari sağlamlık özelliklerinden bile yoksun olduğu ortaya çıkmış, tuğlaların çok kötü, direklerin çok kısa ve tavanın çok ağır olması gibi birçok mimari eksiklikten dolayı yeni bir yer arayışına gidilmiştir. Böylece 1812’de yapımına başlanan ve 1815’te tamamlanan,

²⁷⁵ Stevenson, s.257.

²⁷⁶ Yıldız, s.93.

²⁷⁷ Lionel Denny. “The royal hospitals of the City of London.” *Annals of The Royal College of Surgeons of England*. 52, 2, 1973, s.96

²⁷⁸ Cormack and Semple, s.271.

günümüzde Imperial War Museum olarak kullanılan Southwark'taki binaya taşınmıştır. Moorfields binası ise yapılan açık artırmalar sonucunda satılmıştır.²⁷⁹

Southwark

Moorfields binasının tahmin edilenden çok daha erken bir şekilde eskimesi sonucunda 1815 yılında taşınan Southwark'taki St. George binasının yapımı 100.000 pounda mal olmuş ve bu miktarın çoğu da birçok farklı şirketten gelen nispeten daha az miktardaki bağışların yanı sıra parlamentonun sunduğu yardımlar tarafından karşılanmıştır.²⁸⁰

Hastane temel olarak iki kanattan oluşmuştur. Her kanatta 4 galeri ve bu galerilere ek olarak yaşlı ve biçare hastalar için bir revir yapılmıştır. Her galeride 23 yatak odası, bir bakıcı odası, yemek odası ve saldırgan hastaların hapsedildiği fazladan bir oda vardır.²⁸¹ Southwark'taki bu bina kapasite olarak önceki binalardan çok daha fazla hastanın konaklayabilmesi düşünülerek inşa edilse de 1845 yılında burayı genişletmek için iki ek bina daha yapılmıştır. Çünkü hastane şehir içindeki bir hastaneye oranla her ne kadar büyük bir yapı olsa da, kalabalık hasta nüfusu için yetersiz kalmıştır. 1840 yılında hastanede çoğu kendi koğuşunda kalan ve dışarıda yapabilecekleri herhangi bir aktivitesi olmayan 429 hasta barındığı kaydedilmiştir.²⁸² Yapılan yeni düzenlemenin sonucunda Bethlem Hastanesi 450 hastanın konaklayabileceği bir hastane haline gelmiştir. Dönem dönem farklılıklar gözlense de bu yıllarda Bethlem' deki hasta sayısı genellikle 400 civarında seyretmiştir. Örneğin; kayıtlara göre 1850 yılında Southwark binasında 135'i erkek, 209'u kadın 344 hasta kaydı bulunmaktadır.²⁸³

²⁷⁹Allderidge, *Historical notes on the Bethlem Royal Hospital and the MaudsleyHospital*, s.1540.

²⁸⁰ John Haslam, and Bethlem Royal Hospital (London, England). *Sketches in Bedlam; Or Characteristic Traits of Insanity: As Displayed in the Cases of One Hundred and Forty Patients of Both Sexes, Now, Or Recently, Confined in New Bethlem, Including Margaret Nicholson, James Hatfield, Patrick Walsh, Bannister Truelock, and Many Other Extraordinary Maniacs, who Have Been Transferred from Old Bethlem. To the Above are Added, a Succinct History of the Establishment, Its Rules, Regulations, Forms of Admission, Treatment of Patients, &c. &c.* London: Sherwood, Jones, and Company Paternoster-Row, 1823.s. xiv.

²⁸¹Haslam, s. xviii.

²⁸² Earle, s.65.

²⁸³Cormack and Semple, s. 271- 272.

Resim 17. Southwark binası²⁸⁴

Southwark'taki binada kadın ve erkek hastalar ayrı bölmelerde ve genellikle tek kişilik olan hücrelerde kalmışlardır.²⁸⁵ Yatay şeklindeki mimari yapısı ve tek kişilik odalardan oluşan koğuş sistemi ve gündüzleri için olan refakatçi odalarıyla, Bethlem diğer akıl hastanelerinin kendisini örnek aldığı bir hastane haline gelmiştir.²⁸⁶ Ancak hasta kapasitesinin yetersiz olması ve şehrin çok merkezinde bulunması sebebiyle bu bina da zaman içerisinde kullanışsız hale gelmiş ve bunun üzerine Bethlem Hastanesi dördüncü sefer taşınmıştır. Southwark binası ise günümüzde Londra'nın önemli turistik yerlerinden biri olan "Imperial War Museum" olarak kullanılmaya devam edilmektedir.

²⁸⁴ <http://www.bbc.com/culture/story/20161213-how-bedlam-became-a-palace-for-lunatics> (erişim tarihi: 09.05.2019)

²⁸⁵ Susan Piddock, **A Space of their Own: The Archaeology of nineteenth-century lunatic asylums in South Australia and Tasmania**. New York: Springer, 2007, s.78.

²⁸⁶ Piddock, s.97.

Beckenham, Monks Orchard

1926 yılında idare meclisi mahkemesinin Bethlem Hastanesinin daha büyük ve kırsal bir yere taşınmasına karar vermesi üzerine Beckenham bölgesinde, Monks Orchard yolu üzerindeki arazi üzerine karar verilmiş ve hastane binaları hoş bir ormanlık alanı olan 200 dönümlük bu araziye inşa edilmiştir. Bina, Kraliçe'nin de katılımıyla 9 Temmuz 1930 gününde yapılan bir törenle açılmıştır.²⁸⁷

Resim 18. Kraliçe Mary yeni hastaneyi açarken, Temmuz 1930²⁸⁸.

Açılış zamanı basından; “bedlam” isminin anılmaması ve eski/talihsiz şeylerden bahsedilmemesi talep edilmişse de açılışı yazan bir gazeteciye göre bu yeni psikiyatri merkezi artık tüm bu olumsuz şeyleri aşmış, modern psikiyatri alanında her imkana sahip olan ve hastalara karşı insancıl muameleleriyle Bethlem’in her daim ilerleme gösteren bir kurum olduğunu kanıtlamaktadır. Geçmişle arasındaki bu farkı göstermesi ve olumlu gelişmeleri yansıtması için “bedlam” dönemlerinin anılmasında bir sorun yoktur.²⁸⁹ Sonuç olarak, 1930 sonrasında son yerleşkesine geçilmesiyle birlikte Bethlem’i “bedlam”

²⁸⁷ “The New Bethlem Hospital. Opening by Her Majesty The Queen” *The British Medical Journal*, vol. 2, No. 3627, (Jul. 12, 1930), s. 74.

²⁸⁸ Allderidge, *The Bethlem Royal Hospital: An Illustrated Hospital*, s.14.

²⁸⁹ “The New Bethlem Hospital. Opening by Her Majesty The Queen” s. 75.

yapan yaşanmışlıklar geride kalmış ve bu hastane psikiyatri alanında öncü bir hastane haline gelerek hem toplumun hem de tıp dünyasının gözünde önemli bir yer edinmiştir.

Resim 19. Bethlem Hastanesinin Beckenham'daki yerleşkesinin girişi ve Bethlem Müzesi binası²⁹⁰

Bethlem Hastanesinin bugünkü yerleşkesinde psikiyatri alanında klinik hizmet veren binalar dışında bir de hastanenin tarihini anlatan ve zaman zaman farklı etkinlik ve sergilere ev sahipliği yapan; ilgili ziyaretçileri ağırlayan “Bethlem Museum of the Mind” isimli müzesi de bulunmaktadır.

²⁹⁰<https://www.building.co.uk/focus/bethlem-hospital-altered-states/5074153.article> (erişim tarihi: 13.02.2020)

2.BETHLEM HASTANESİNİN GENEL İŞLEYİŞİ

2.1 Bethlem Hastanesinin Çalışanları

İlk zamanlarda Bethlem’de tedavi gören hastalarla ilgilenenler “basketman” (sepet taşıyan kişiler) olarak isimlendirilmiştir. Bu görevliler ellerindeki sepetlere zengin insanlardan topladıkları yemekleri sepetlere koyup Bethlem’deki fakirlere ve hastalara getirdikleri için bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Bethlem’e ilk resmi bakıcı ataması ise 1619 yılında yapılmıştır. 1815 yılında, “basketman” veya “hizmetçi” yerine daha resmi bir terim olan “keeper” yani bakıcı terimi kullanılmaya başlanmış olsa da bu çalışanların bazılarının okuma yazma bile bilmediği kaydedilmiştir. 1870 yılında ise St. Bartholomews Hastanesinden gelen stajyer hemşireler Bethlem’de çalışmaya başlamıştır.²⁹¹ Böylece, ilk başlarda gönüllü olarak yardım eden ve yemek taşıyan kimselerle başlayan hastabakıcılık işleri zaman içerisinde alanında çok uzman olmayan bakıcı ve hizmetçilerle devam etmiş; 1800’lü yılların sonunda ise profesyonel hemşirelerin atanmasıyla Bethlem’de hasta bakıcılığı uzmanlar tarafından yapılmaya başlanmıştır.

Bakıcıların temel görevi eczacılar tarafından hazırlanan ilaçları hastalara vermek veya belirli periyotlarla hastaları kontrol etmek olmuştur. Ancak çoğunlukla maaşlarını alamayan çalışanlar görevlerini olması gerektiği gibi yerine getirmemişlerdir. Kendilerine verilen yetersiz maaştan dolayı Bethlem’ de çalışanlar tarafından hırsızlık ve yolsuzluk çok uzun zaman devam etmiştir.²⁹² Örneğin; işi bağış kutusundaki paraları bakıcılar arasında eşit bölüştürmek olan kapı görevlisi oradaki paraları çalarken yakalanmıştır. Ancak bilinen birçok yolsuzluğa rağmen mahkeme Bethlem’de çalışan neredeyse kimseyi işten çıkarmamıştır.²⁹³ Maddi yetersizliklerin yanı sıra bakıcılar işe alınırken yalnızca evli veya çocuklu olmamaları gözetilmiş ve aile kurmalarına izin verilmemiştir. Aksi halde hükümet bakıcıların ailelerini finansal anlamda bir engel olarak gördüğü için yalnızca bekar kişiler işe alınmıştır.²⁹⁴

²⁹¹ Mcmillan, s.31.

²⁹² Bilhartz, s.45

²⁹³ Age, s.46-47.

²⁹⁴ Age, s.44

Bethlem Hastanesinin yönetiminin kilise etkisinden uzaklaşmasıyla hastanenin çalışan kadrosunda da benzeri bir dönüşüm yaşanmıştır. Bethlem Hastanesine dair yapılan ilk hekim kaydı, 15. yüzyılda şifacı bir rahip olarak görev yapan John Arundell'e aittir. Hem bir hekim hem de o zamanlar zihinsel bir hastalığı olan 5. Henry'nin günah çıkardığı rahip olan Arundell 5. Henry'nin iyileşmesi yolundaki hizmetlerinin bir karşılığı olarak Bethlem'e başhekim olarak atanmıştır. Genel olarak kendisinin bir tabipten çok papaz olarak çalıştığı kayıtlara geçmiştir.²⁹⁵

Bethlem'deki hekimler kendi alanlarına göre kendilerinden daha üst rütbede çalışan kişiler tarafından seçilmişlerdir. Bethlem'e bu şekilde atanan ilk doktor; buraya gelmeden önce birçok farklı hizmette bulunmuş ve Londra'da oldukça saygı gören bir doktor olan Othewell Meverall olmuştur. Meverall, atandığı 1634 yılından öldüğü 1648 yılına kadar Bethlem'de çalışmıştır. Ondan sonra atanan doktor ise Oxford'da eğitim görmüş Doktor Thomas Nurse olmuştur. Ancak bu iki doktorun iyi eğitim almış olması Bethlem'deki hastaların ihtiyaçlarını gerektiği gibi karşıladıkları anlamına gelmemiştir. Doktorlar bakıcılara kıyasla her ne kadar yüksek maaşla çalışsalar da aldıkları maaş kendileri için yeterli gelmemiştir. Maddi memnuniyetsizlik doktorların mecbur olmadıkça hastaneye uğramamasına ve işlerinin başında durmamalarına sebep olmuştur.²⁹⁶ Bu yüzden hastanenin doktor kadrosu dolu görünse de doktorlar işe düzenli gelmediği için bu kadro genellikle göstermelik kalmıştır.

Hastaların tedavisi genellikle Bethlem'de aynı anda bulunan bir cerrah ve eczacı tarafından yapılmış ancak bu kişiler de neredeyse hiç ödeme alamamışlardır. Mesela 1644 yılında Bethlem'de cerrah olan John Meredith bir yıla yakın bir zaman ödeme alamamış ancak doktor ve eczacılardan oluşan bir komite hükümeti ücretinin çok olmadığını ikna edince ödemesini alabilmiştir. 1656 yılında Meredith'in dul kalan eşi onun ödemelerini almaya geldiğindeyse oldukça uğraşmış, uzunca bir çabanın ardından hakkı olan miktardan ancak azını alabilmiştir. Aynı zamanda 1645 yılında eczacı olan Mr. Yardley'in de ödemesini oldukça zor aldığı belirtilmiştir. Hükümetin ödemeleri bu kadar

²⁹⁵ "The Old "Bethlem" And the New: Seven Hundredth Anniversary of Foundation", s.935.

²⁹⁶ Bilhartz, s.41.

az ve zor bir şekilde yapması çalışanların zorunda olmadıkça hastaların tedavisi ile ilgilenmemesine ve işlerini aksatmasına sebep olmuştur.²⁹⁷

17. yüzyıl itibariyle Bethlem'in medikal görevlileri bir tane yatılı kalmayan doktor, bir eczacı ve bir tane misafir cerrahdan oluşmuştur. Bethlem'de doktorlar diğer tüm çalışanlardan üstün bir konumda kabul edilmiştir. 19. yüzyılda bile doktorun eczacının kapısındaki bir tahtaya talimatlarını yazmasından bu hiyerarşinin böyle devam ettiği anlaşılmaktadır.²⁹⁸

Bethlem Hastanesinde çalışan bazı doktorlar şunlardır:

Thomas Nurse: 1648'te atanmıştır. Hastanede kadın ve erkeklerin yaşayacağı bölmelerin ayrılması emrini vermiş olan doktordur. Bethlem'e atanmadan önce başka önemli hastanelerde tecrübe kazanmış deneyimli bir doktor olması sebebiyle önemlidir.²⁹⁹

Edward Tyson: Farklı türlerin anatomisini karşılaştıran bir bilim insanı ve filozof olan Tyson hastaneye bazı yenilikler getirmiştir. 17. yüzyılın sonuna denk gelen bu dönemde, eski dönem uygulamalarının yerini daha profesyonel yaklaşımlar almış, hastaların beslenmelerine özen gösterilmiş, gününbirlik (ayakta) hasta bölümü açılmış ve hastaların tedavisi bittikten sonra da gözetimlerini devam ettiren sistem kurulmuştur. Avrupa'da delilerin zincirlerden kurtulmasından 100 yıl kadar önce, Edward Tyson'ın felsefesini hastalara ilgi ve hassasiyetle yaklaşma fikri oluşturmuştur.³⁰⁰ Tyson'ın hekimlik yaptığı bu dönem hastanenin tıbbi anlayışına getirdiği tüm bu yenilikler göz önüne alındığında Bethlem' in altın çağı olarak kabul edilebilir.³⁰¹ Ancak Tyson bu yönüyle istisna bir doktor olarak kalmış; 1700'lerde Monrolar döneminin başlamasıyla beraber hastane birçok skandala karışmış ve 19. yüzyıla kadar tıbbi anlamda olumlu sayılabilecek gelişmeler yaşanmamıştır.

Richard Hale: Hale Bethlem'de kendisinden önceki doktor olan Tyson'un çalışmalarını devam ettirmiş ve bunların yanında tedavi edilemeyen hastalar için yeni bir koğuş

²⁹⁷ Age, s.43

²⁹⁸ "The Old "Bethlem" And the New: Seven Hundredth Anniversary of Foundation", s.935.

²⁹⁹ Age, s.935.

³⁰⁰ "The Old "Bethlem" And the New: Seven Hundredth Anniversary of Foundation", s.935

³⁰¹ Andrews, "Bethlem revisited: A history of Bethlem hospital 1634-1770" s. 286.

düzenlemiştir.³⁰² Yenilikçi bir doktor olarak Richard Hale aynı zamanda hastaların iyileşmesini desteklemek için farklı yollar deneyerek, hastaneyi daha eğlenceli ve keyifli bir hale getirmek ve hastaların iyileşme süreçlerini kolaylaştırmak için hastanede müzik grubunun çalmasını dahi desteklemiştir.³⁰³

Alexander Morison: 17. yüzyılda Bethlem’de görev yapmış bir diğer isim olan Alexander Morison Büyük Britanya’da sistematik psikiyatri alanında öğretmenlik yapan ilk kişi olması sebebiyle önemlidir.³⁰⁴

Monro Ailesi: Bethlem’de işe alım sürecinde her ne kadar seçimler yapılsa da aslında aile içi adam kayırma bu süreçte belirleyici bir faktör olmuştur. 1728 yılında Doktor James Monro ile başlayan Monro Ailesi’nin doktorluk yaptığı uzun dönem işe alımlarda liyakatin gözetilmediğini gösteren önemli bir örnektir.³⁰⁵

18. yüzyıldan itibaren Bethlem’in doktor kadrosunu 124 yıl boyunca Monro ailesi işgal etmiş ve bu dönemde Bethlem’de tıbbi açıdan neredeyse hiçbir yenilik yaşanmamıştır. Oldukça uzun süren bu dönem “Monro Krallığı” olarak adlandırılmış ve doktorlar babadan oğula geçen bir sistemle göreve gelmişlerdir. Göreve gelen ilk Monro olan James 1728 yılında işe başlamış, onu 1751’de John Monro, 1787’de Thomas Monro takip etmiş, son olarak da 1815’te Edward Monro görev almıştır.³⁰⁶ Böylece 1728-1852 yılları arasında Bethlem hekimlerinin hepsi Monrolardan gelmiştir.

³⁰² Age, 286.

³⁰³ “*The Old "Bethlem" And the New: Seven Hundredth Anniversary of Foundation*”, s.935.

³⁰⁴ Age, 936

³⁰⁵ <https://blog.findmypast.com/the-masters-of-madness-how-the-monro-family-ruled-bedlam-1406117236.html> (erişim tarihi: 11.06.19)

³⁰⁶ Age

James Monroe, 1728-1752.
(Royal Bethlem Archives)

John Monroe, 1752-1792.
(Royal Bethlem Archives)

Resim 20. James Monroe ve John Monroe³⁰⁷

Monrolar döneminde hastaneye sıcak ve soğuk duş imkânı gibi çok az sayıda terapötik yenilik gelmiştir. Bunun dışında Bethlem’de temel tedavi yöntemleri, bağırsak boşaltıcı (müshil) kusturucu ilaçlar, kan aldırma ve sorun çıkaran hastaları kelepçeleme olmuştur. 1815’te bir komiteye Thomas Monroe’nun itiraf ettiği üzere kendisi babasının yöntemlerinden başka bir yöntem kullanmamış ve eski bildiklerini uygulamaya devam etmiştir. Aynı dönemlerde hizmet veren St. Luke ve York gibi yeni metotlar ve daha etik tedavi yöntemleri kullanmaya başlayan hastanelerin yanında Bethlem’in uygulamaları çok geleneksel kalmıştır.³⁰⁸ Bethlem’in bu hali eleştirilere sebep olmuştur. Öyle ki, St. Luke Hastanesinin kurucu doktoru William Battie, Bethlem Hastanesinde kullanılan kötü tedavi metotlarını ve doktorların barbarca yöntemlerini anlatan *Treatise on Madness* isimli bir kitap yazmış ve 1758 yılında yayınlamıştır.³⁰⁹ Bethlem Hastanesi diğer zikredilen hastanelerden önce kurulmasına rağmen kuruluşundan bu yana yöntemsel olarak pek bir ilerleme kaydedememesi sebebiyle kendisinden sonra kurulan hastaneler ondan daha iyi anılmıştır.

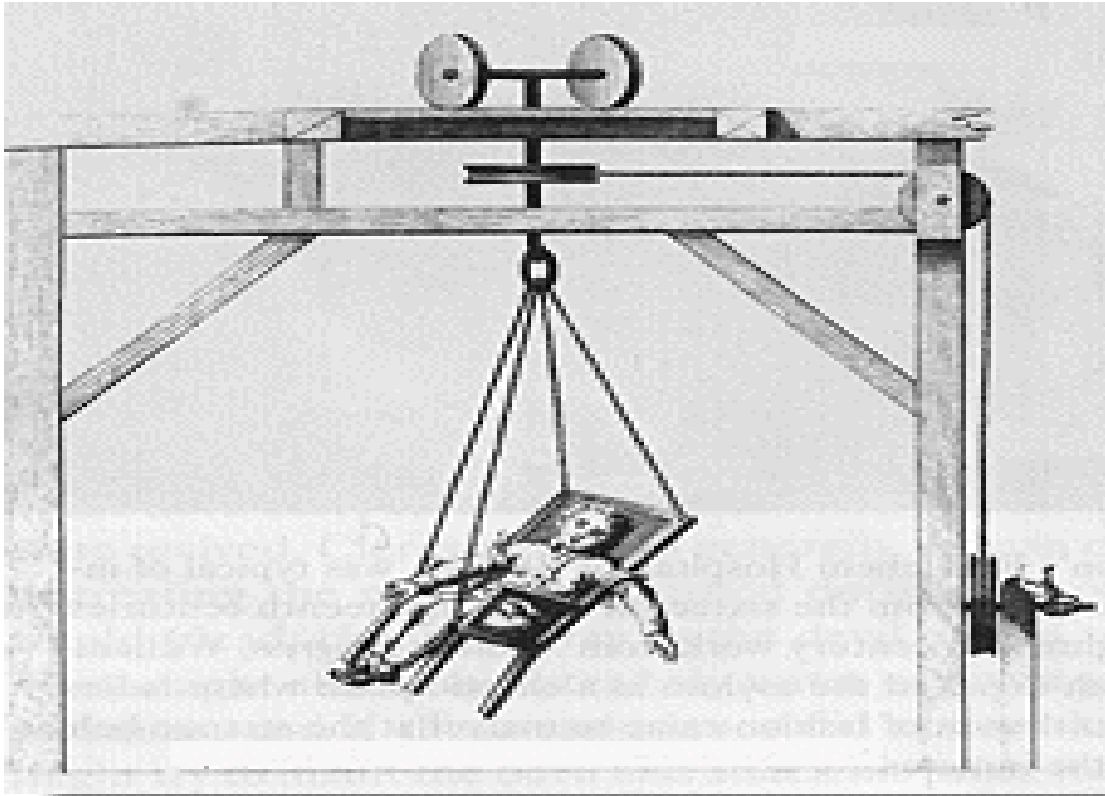
18. yüzyılın sonlarında hizmet eden John Monroe psikolojik hastalıkların tedavisi konusunda kendisini tek yetkili olarak gören, kendince tanımlamalar ve tedavi yöntemleri

³⁰⁷ Age

³⁰⁸ Porter, "Bethlem/Bedlam: methods of madness." s.42.

³⁰⁹ McCrae and Nolan, s.3.

geliştiren bir doktor olarak tanınmıştır. Nitekim “bedlam” kelimesi de onun döneminde iyice yayılmıştır. Monrolar döneminde diğer hastanelerde psikolojik hastalara karşı daha ahlaki/manevi tedavi yöntemleri başlamış olsa da Monrolar yalnızca fiziksel yöntemler kullanarak hastaları tedavi etmeye devam etmiş ve genellikle hastaları dövmek, zincirlemek, aç bırakmak veya bir sandalyeye bağlayıp döndürerek iyileştirmeye çalışmak gibi işkencevari yöntemler kullanmışlardır.³¹⁰

Resim 21. Monroların sandalyesi³¹¹

Monrolar kullandıkları bu yöntemleri insanlarla paylaşmaktan çekinmemiş, belli bir ücret karşılığında halkı hastaneye davet etmiş ve hastaları birer eğlence malzemesi haline getirmişlerdir. Gelen insanlar genellikle küçük bir odada zincirlenmiş olan hastalarla eğlenmiş, eğer hasta yeterince eğlence malzemesi vermezlerse de görevliler ellerindeki sopalarla eğlendirici bir şey yapana dek onları dürtmüşlerdir. Hastalara bağış olarak gönderilen yemek ve diğer eşyalar da ziyaretçilere satılmış, hastalar açlıktan ölme

³¹⁰<https://blog.findmypast.com/the-masters-of-madness-how-the-monro-family-ruled-bedlam-1406117236.html> (erişim tarihi: 11.06.19)

³¹¹ <http://the-chair-of-moros.blogspot.com/2011/06/> (erişim tarihi:25.02.2020)

derecesinde bırakılmıştır. Zaman içerisinde Monrolar popüler kültürdeki “deli doktorlar” imgesinin önemli bir parçası olmuş, dönemin yazar ve çizerleri eserlerinde onlardan bahsetmiştir. 1816 itibariyle başlayan, Thomas Monro’dan sonraki dönem Bethlem’de daha insancıl tedavilerin başladığı zaman olarak tarihe geçmiştir.³¹²

Monrolar döneminde tıbbi yönetimin oldukça kötü olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Thomas Monro, işine çok az gelen tembel bir adam olarak tanınmıştır. Aynı dönemde görev alan Cerrah Bryan Crowther’in bir alkolik olduğu, Eczacı John Haslam’ın ise 10 yıl boyunca genellikle deli gibi dolaştığı (cinnet halinde), çoğunlukla sarhoş olduğu ve hatta deli gömleği giyecek seviyede olduğu söylenmiştir. İdare memuru George Walle’tin komite tarafından yapılan bir çapraz sorguda Monro’nun en az üç ay önce hastaneye uğradığını söylemesi üzerine Bethlem komisyon tarafından ihtar almış, Thomas Monro istifa etmiş fakat yerine oğlu Edward Monro’yu getirdiği için aslında hiçbir şey değişmemiş, eczacı John Haslam ise kovulmuştur. Bu süreç 1835’te Bethlem’in muhasebecisinin kasadan çaldığı 10.066 pound ile firar etmesi ve mali işler sorumlusunun 14.473 pound çalması ile devam etmiştir. 1851’de ise bir hastanın ölümü sonucunda yapılan araştırmada; hastanın kötü tedavi metotları ve doktorların işini iyi yapmaması üzerine öldüğü ortaya çıkınca, Doktor Morison ve son Monro olan Edward Thomas Monro işten kovulmuş ve bir reformcu olarak bilinen Dr. Charles Hood hastaneye atanmıştır.³¹³ 1852 yılında Charles Hood’un göreve gelmesi ile birlikte Bethlem’in akıl hastalarına muamele ve tedavi metotlarında ilerlemeler başladığı için bu dönem Bethlem için önemlidir.

³¹²<https://blog.findmypast.com/the-masters-of-madness-how-the-monro-family-ruled-bedlam-1406117236.html> (erişim tarihi: 11.06.19)

³¹³ Porter, "Bethlem/Bedlam: methods of madness?" s. 43.

Resim 22. Eczacı John Haslam, 1812³¹⁴

Resim 23. Doktor Thomas Monro, 1810³¹⁵

Sir Charles Hood: Hastanede yatılı olarak hizmet veren ilk doktor olarak bilinmektedir. 1852 yılında suçlu akıl hastalarını diğer hastaların bölmelerinden ayırmıştır.³¹⁶ Talihsiz olayların üzerine hastaneye atanan Hood'un hedefi hastaneyi daha medeni bir hale getirmek olmuş ve bu yönde adımlar atarak öncelikle istismarlarla mücadele etmiştir. Hastaların düzenli olması, iyi giyinmesi ve kibar olması gibi bazı kurallar getiren Hood, bunlar dışında kukla oyunu gibi başka oyunları ve sosyal aktiviteleri hastanenin bir parçası yapmıştır. 1876'da toplanan akıl hastaneleri komisyonu Hood'un görevini başarıyla yaptığını ve hastaneyi muadilleri ile aynı seviyeye taşıyarak hedefini gerçekleştirdiğini belirtmişlerdir. Hood'un çalışmaları sonucunda 1880 yılında Bethlem

³¹⁴ John M. MacGregor. **The Discovery of the Art of the Insane**. Vol. 194. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1989. s.33.

³¹⁵ MacGregor, s.33.

³¹⁶ "The Old "Bethlem" And the New: Seven Hundredth Anniversary of Foundation" s.936

Hastanesi psikiyatri alanında öncü bir kurum olarak “Bethlem Royal Hospital”* ismini almıştır. Bu zamandan sonra ise “bedlam” tanımlaması bir daha kullanılmamıştır.³¹⁷

Bethlem’e uzun yıllar doktorlar dışında stajyer veya öğrenci kabul edilmemiş, Monro’lar döneminin sonunda bu durum değişmiştir. 1844 yılında iki öğrenci klinik gözlemler yapmak için günde yirmi şilin harçlık karşılığında stajyer olarak hastaneye gelmeye başlamıştır. Bugün ise klinik asistanlar hastanenin devamlı bir parçasıdır ve farklı hastanelerden gelen öğrenciler Bethlem’de klinik gözlemler yapıp dersler alabilmektedirler.³¹⁸

1634 yılından sonra Bethlem’de çalışanlar yöneticiler tarafından yapılan seçimlerle belirlenmiştir. Maaşları genellikle olabildiğince az tutulan bu çalışanlar seçilirken de liyakat ve deneyimden çok, kişisel ilişkiler, akrabalık bağları gözetilmiş ve adam kayırma işe alım sürecinde önemli bir rol oynamıştır.³¹⁹ Ancak işe alınan doktorların deneyimsiz olması ve liyakatin gözetilmemesi o dönem için yalnızca Bethlem’e özgü bir durum olmamıştır. Porter’ın deliliğin tarihini anlattığı kitabında belirttiği üzere 1800 öncesi dönemde hiçbir akıl hastanesinde tıbbi gözetim bir zorunluluk olarak görülmemiştir. Aynı zamanda hastanede doktorların olması da hastaların iyi bir tedavi alacağı anlamına da gelmemiştir.³²⁰ Andrews’in belirttiği üzere psikiyatrinin henüz tıbbın içerisinde ayrı bir alan olmadığı bu dönemlerde akıl hastanesinde çalışmak için çok iyi bir tecrübe veya iyi bir eğitim şart olarak görülmemiştir.³²¹ Bu yüzden Bethlem Hastanesinin durumu dönemin İngiltere’si için benzerlerinden çok da farklı bir örnek değildir. Birçok tıp tarihçisi Bethlem Hastanesini doktorların çoğu zaman hastaneye bile uğramadığı, yöneticilerin hastaların iyiliğinden ziyade toplanan bağış paralarını düşündüğü ve Edward Tyson gibi birkaç istisna doktor haricinde diğer doktorların yalnızca kendilerinden öncekilerin uyguladığı çoğunlukla rahatsız edici fiziksel tedavileri devam ettirdiği bir yer olarak tanımlamıştır.³²²

*Royal: kraliyete ait, soylu.

³¹⁷ Porter, “*Bethlem/Bedlam: methods of madness?*” s.44.

³¹⁸ “*The Old "Bethlem" And the New: Seven Hundredth Anniversary of Foundation*”. s.936.

³¹⁹ <https://blog.findmypast.com/the-masters-of-madness-how-the-monro-family-ruled-bedlam-1406117236.html> (erişim tarihi: 11.06.19)

³²⁰ Porter, *Madness: A brief history*, s.97.

³²¹ Andrews “*A respectable mad-doctor? Dr Richard Hale, FRS (1670-1728)*” s. 172.

³²² Age, s.169.

Maaşların yetersiz olmasının büyük bir sorun olduğu Bethlem’de yolsuzluk günlük hayatının önemli bir gerçeği haline gelmiştir.³²³ Bağış kutusundaki bağışları almanın yanı sıra, çalışanlar kendi aralarında da yolsuzluk yapmıştır. Nitekim Andrews’e göre maaşları 2-5 pound arasında değişen bakıcıların zimmetlerine para geçirmeye, gaspa ve küçük hırsızlıklara yeltenmesi şaşırtıcı değildir. Hastane yönetimi az para verdiği ve çalışanların ailesinin sorumluluğunu almak istemediği için çalışanların çoğu bekâr kişilerden oluşmuştur. Ancak bu durum Bethlem için özellikle kadın hastalar göz önüne alındığında istismar sorununu da beraberinde getirmiştir. Nitekim Andrews, çalışanlar evli olsaydı bakıcılar tarafından uygulanan cinsel tacizlerin bir miktar da olsa önüne geçilebileceği iddiasında bulunmuştur.³²⁴

Bethlem’de çalışanlar düşünüldüğünde bir diğer önemli sorun ise çalışan sayısındaki yetersizlik olmuştur. Eski Bethlem’de bu durum hastaları bazen bakıcılar eşliğinde bazen de ziyaretçilerle yalnız bırakarak bir şekilde idare edilse de özellikle Moorfields’a taşındıktan sonra hem hasta hem de ziyaretçi sayısının artmasıyla bu sorun daha da fazlalaşmıştır.³²⁵ Southwark binasına taşınan 1815 yılında ise hastanede 120’den fazla hasta olmasına rağmen sadece 2 kadın ve 5 erkek hastabakıcı olduğu kaydedilmiştir.³²⁶ Buradaki oran önceki yıllara göre daha fazla olsa da hastaların ihtiyaçları düşünüldüğünde yine de yetersiz kalmıştır.

2.2 Bethlem Hastanesinin Finansal İşleyişi

Orta Çağ’daki hastane sistemi yalnızca hastane olmaktan ziyade, cüzi bir ücret karşılığında kalacak yer sağlama veya gençlere eğitim sunma gibi hizmetler sunsa da hastanelerin asıl rolleri çoğunlukla hasta, yaşlı ve akıl hastalarıyla ilgilenmek olmuştur. Genel prensip olarak bu gibi yerlerin Hristiyan inancına bağlı olarak bağışlarla yönetilip, ücretsiz hizmet vermesi beklense de bazı kurumlar içinde bulundukları farklı şartlardan dolayı hizmetlerini devam ettirebilmek için belli bir ücret karşılığında çalışmaya başlamışlardır.³²⁷ Bu durum Bethlem Hastanesi özelinde de benzeri şekilde gelişmiştir.

³²³ Andrews, *Bethlem revisited: A history of Bethlem hospital 1634-1770*. s.97.

³²⁴ Age, ss. 346-352

³²⁵ Age, s.99

³²⁶ Age, 210

³²⁷ Carole Rawcliffe. "The hospitals of later medieval London." **Medical History**. 28,1, 1984, s. 17.

1930 yılında son binasına taşınana kadar Bethlem Hastanesi gelirlerinin %75'ini gelen bağışlardan, geri kalanını ise hastaların yakınlarından aldığı ödemelerden karşılamıştır. 1930 yılından sonra ise yeni açılan hastanenin kapsam ve büyüklüğünden dolayı sadece bağışlarla devam etmek mümkün olmadığından dolayı hastane hükümet tarafından finansal olarak desteklenmeye başlanmıştır.³²⁸

Uzunca bir süre için Bethlem Hastanesinin tek gelirinin bağışlar olması ve bu bağışların miktarının düzensiz olması, Bethlem tarihindeki bazı sorunların temelini oluşturmuştur. Tarihçiler bugüne kadar Bethlem'in bedlam olarak kötü bir ün kazanmasının ardında farklı farklı sebeplerden bahsetmişlerdir. Kimisi ilk dönemlerde kayıtların tutulmadığı zamanlarda böyle uygulamaların olduğunu söylemiş, kimisi de Monro'lar zamanından sonrasını işaret etmiştir. Bilhartz ise Bethlem'i finansal çerçevede incelediği makalesinde, Bethlem'in kötü ününün oluşmasındaki en büyük etmenin maddi yetersizlikler olduğunu iddia etmiş, bu görüşünü desteklemek için de 1640 ve 1650'leri kapsayan iç savaş ve siyasi karmaşa döneminin sonucunda bedlam ününün yayıldığı iddiasında bulunmuştur.³²⁹ Bethlem Hastanesi normalde bir kamu hastanesi olarak kâr amacı gütmemesine ve yöneticilerine para kazandırması beklenmemesine rağmen 16 ve 17. yüzyıllar itibarıyla hastanenin geliri oldukça azalınca yöneticiler de bu durumu kurtarmak için farklı fikirler düşünmüşlerdir. Andrews'e göre Bethlem Hastanesinin halk tarafından ziyarete açılması ve bundan bir gelir kazanılması da aslında kurumun devamlılığını sağlamak için mecburen atılmış bir adımdır. Çünkü insanlar birebir olarak delileri gördüğü zaman yaptıkları bağış miktarları da artmıştır.³³⁰

³²⁸"The New Bethlem Hospital. Opening by Her Majesty The Queen", s.75

³²⁹Bilhartz, s.4

³³⁰Ken Jackson, "'I know not/Where I did lodge last night?': King Lear and the Search for Bethlem (Bedlam) Hospital." **English Literary Renaissance**. 30, 2, 2000, s.214.

Resim 24. Bethlem Hastanesinin girişinde bulunan bağış kutusu.³³¹ Üzerinde “Dua edin, zavallı akıl hastalarını unutmayın ve bağışınızı bu kutunun içerisine kendi ellerinizle koyun” yazıyor.

Bethlem’in 1547’de Londra hükümetinin bir parçası olması finansal anlamda daha fazla zorluk yaşamasına sebep olmuştur. Çünkü zaten fakir olan halk, kendisinden daha gösterişli ve bilinen bir yer olan Bridewell Hastanesi veya çocuk hastanesi gibi yerler de bağış beklerken deliler için bağış vermeye ikna olmakta zorlanmıştır.³³² Bu dönemde ülkenin siyasi ve ekonomik sıkıntılarının sonucunda Bethlem Hastanesi uzunca bir süre maddi sıkıntı içerisinde olmuş ve bu durum hastalara sunulan imkânlarla doğrudan yansımıştır.

Hastanenin bağış miktarının düşmesinden ve hükümetin içerisinde bulunduğu finansal krizin sonucundan yalnızca hastalar etkilenmemiştir. Bethlem’de çalışanlar da maaşlarını alamadıkları için, bu durum uzun vadede hasta-çalışan ilişkilerini etkilemiş, çalışanlar işlerini düzgün bir şekilde yapmamışlardır. Yöneticilerin ödemeleri bu kadar az

³³¹ Bethlem Museum of the Mind, Londra. Yazarın kendi çektiği resim. 21 Aralık 2018.

³³² Bilhartz, s.22.

ve zor bir şekilde yapması çalışanların zorunda olmadıkça hastaların tedavisi ile ilgilenmemesine ve işlerini aksatmasına sebep olmuştur.³³³ Ancak ülkenin ekonomik durumunun düzelmesi ve Bethlem Hastanesinin 1930'da Beckhenham'daki son binasına geçmesi ve 1948'de İngiltere'nin Ulusal Sağlık Hizmeti'nin (NHS) bir parçası olmasıyla, hastane maddi olarak devlet tarafından fonlanmış ve eskiden bağışlarla devam eden varlığını güvenceye almıştır.

3. BETHLEM HASTANESİNDEKİ HASTALAR VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ

3.1 Hasta Profili

Bethlem Hastanesi dini kökenli bir kuruluş olarak ilk zamanlarında kâr amacı gütmemiş, bu yüzden de çoğunlukla fakir hastaları ve yaşlıları bünyesinde barındırmıştır. Ancak hastaneye gelen hasta profili dönemlere ve şartlara göre değişiklik göstermiştir. Hastanenin kurulduğu ilk yıllar olan 15 ve 16. yüzyıllara dair çok fazla kayıt bulunmadığından hastaların kimlerden oluştuğuna dair elimizde bilgi olmasa da sonraki yüzyılları kapsayan detaylı çalışmalar yapılmıştır.

Bethlem üzerine çalışan önemli tarihçilerden Jonathan Andrews'ın doktora tezinden Bethlem'in 17 ve 18. yüzyıllardaki hasta profiline dair önemli bilgiler elde edilmektedir. Bu tezde belirtilenlere göre Bethlem Hastanesine 17. yüzyıl itibarıyla hastalar genellikle imtiyazlı olarak bir devlet adamının, memurun, bağış yapan kimselerin veya diğer yetkili makam ve mercilerin tavsiye etmesi üzerine kabul edilmişlerdir. 1679 yılında Kaptan Perry'nin ricasıyla tedavisine devam edilen Sarah Turner ile 1693'te Bethlem bağışçılarından bir kuyumcu olan John Johns'un ricasıyla Bethlem'de tedavi olan Mary Burrows bu duruma birer örnektir. Bu örneklerden anlaşıldığı üzere 17. ve 18. yüzyıllarda Bethlem Hastanesinde tedavi olmak için fakir bir hasta olmak yeterli bir kriter olmamış; tanınmış birinin referansı hastaneye kabul sürecini kolaylaştıran bir etmen haline gelmiştir. Bu yüzyıllar Bethlem'in ekonomik ve politik krizlerden en çok etkilendiği dönemler olduğu için yöneticilerin bağışların devamlılığını düşünerek böyle bir adım attığı düşünülebilir. Bethlem'in bağışlarla yönetilen bir kurum olarak yalnızca fakirlere

³³³Bilhartz, s.43

hizmet vermesi beklense de hastaneye kabul edilen zengin hastalar 17. yüzyılda toplam hastaların %15'ini oluşturuyorken 18. yüzyılda bu oran %40'a kadar çıkmıştır.³³⁴

Andrews'e göre hastanede zengin ve fakir hastalar arasında ayrımcılık yapılmış, para veren hastaların bakımı için daha fazla özen gösterilmiştir.³³⁵ Bethlem'de çalışanların da maaşlarını alamadığı ve hastalara karşı kötü muamelenin oldukça yaygın olduğu bu dönemlerde, hastaneye bağış olarak gönderilen erzak ve biralara idare memuru el koyup hastalara parayla satmış, zengin hastalar bir şekilde karınlarını doyururken fakir hastalar çoğunlukla aç kalmıştır.³³⁶ Bethlem'in hasta profili, hastanenin yönetimi kilisedeyken ve tamamıyla bağışlarla yönetilirken çoğunlukla fakir hastalardan oluşmaktayken hastanenin büyümesi, yönetimin şehir meclisine geçmesi ve devletin ekonomik sorunlarının artmasıyla değişime uğramış; zaman içerisinde paralı hasta sayısı artmış, 1700'lerin sonu itibariyle ise zengin hastaların sayısı ile fakir hasta sayısı neredeyse eşitlenmiştir.

Kilise kayıtlarına göre Bethlem'e gelen hastalar ne çok yaşlı ne de çok genç kişilerden oluşmuştur. Çok yaşlı veya bunamış kimseler genellikle düşkünler evine gönderilmiş veya kilise hemşireleri tarafından verilen bakım yardımı sayesinde hayatlarına devam etmişlerdir. Genç olan hastalarla ise genellikle aileleri ilgilenmiştir. Yetim veya terk edilmiş gençler ise kendilerine masraf çıkararak Bethlem'de tedavi olmaksansa çoğunlukla kilisenin dışarıda yaptığı bakım faaliyetlerinden faydalanmayı tercih etmişlerdir. Bu verilerin sonucuna göre Bethlem Hastanesinde genellikle orta yaş civarındaki hastaların tedavi gördüğü anlaşılmaktadır. Nitekim 1784-94 arasındaki dönemde, Bethlem'de 20 yaşın altında yalnızca 1, 60 yaşın üzerinde ise yalnızca 3 hastanın olması, hastanenin genellikle yetişkinlik dönemindeki hastalara tedavi sunduğuna bir örnektir.³³⁷

³³⁴Andrews, *Bethlem revisited: A history of Bethlem hospital 1634-1770*. s.418-426.

³³⁵Age, s.507.

³³⁶Age, s.181.

³³⁷Age, s. 482-483.

3.2 Hastalıkların Teşhisi ve Tedavi için Kullanılan Yöntemler

Psikoloji modern bir bilim olarak kurulmadan önce akıl hastalığının belirli bir tanımı yapılmamış, akıllılık/delilik arasındaki sınır zamanlara ve mekânlara göre farklı şekilde tasvir edilmiştir. 19. yüzyılda ise özellikle akıl hastanelerinde çalışan doktorlar olmak üzere tıp alanındaki çalışanlar genel sınırları belli olan, hukuki bir geçerliliği olan tanımlamalar yapmak üzere çalışmalara başlamışlardır.³³⁸ Psikoloji tarihinde akıl hastalıklarını ortak belirtilere göre sınıflandırarak teşhis etmek için kullanılan yöntemler ise ancak 20. yüzyılın ortalarında kullanılmaya başlanmıştır. Akıl hastaneleri ise bu tarihlerden çok daha eski zamanlarda kurulmuştur. Bethlem Hastanesinde 15. yüzyıldan itibaren akıl hastaları tedavi edilmişse de bu hastaların teşhislerinin neye göre yapıldığını gösteren kesin bir kayıt yoktur. Ancak farklı dönemlerde farklı hastalar için elimizde olan belgelerden akıl hastalıklarının teşhisinin daha yoruma açık bir şekilde yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Doktor John Monro'nun 1766 yılında defterine yazdığı ve hastaların akıl hastası olup olmadığını nasıl anladığını anlatan yazı, dönemin teşhis metodunun daha çok kişisel gözlemlere dayandığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu notlara göre Monro, hastaların konuşmasının mantıksız-çok olduğunu düşündüğü veya onları avare kimseler olarak betimlediği zaman; çoğunlukla fakir ve kimsesiz olan bu kişilerin ayaklarından zincirlenmesine veya deli gömleğiyle bağlanarak fiziksel olarak alıkonulmalarına karar vermiştir. Aynı şekilde bir kimsenin topluma zarar vereceğine kanaat getirilerek hastaneye gönderilmesi de bir ölçüt kabul edilmiştir.³³⁹ Bu kayıtlardan anlaşıldığı üzere bir kimsenin akıl hastası olduğuna dair tanı çoğunlukla doktorun kişisel teşhisi veya toplumdan/aileden gelen çevreyi rahatsız etme şikâyeti üzerine konulmuştur.

Akıl hastalıklarının teşhisinin doktorlara bağlı olduğu bu dönemde akıl hastalıklarına neyin sebep olduğuna dair de farklı fikirler de ortaya atılmış ve genetik, cinsiyet, yaş, huy ve hatta belli fiziksel özelliklerin akıl hastalığına sebep olduğuna dair yorumlar yapılmıştır. Mesela huy olarak çabuk sinirlenen ve gergin olan insanların

³³⁸Joan Busfield. "The female malady? Men, women and madness in nineteenth century Britain." **Sociology**. vol. 28, no.1, 1994, s.260-261.

³³⁹Cross, *Mediating madness: Mental distress and cultural representation*. s.150.

deliliğe daha yatkın olduğu düşünülmüştür. Tuhaf tedavi yöntemleriyle ünlenmiş olan eczacı John Haslam gibi bazılarına göre koyu saç rengi deliliğe yatkınlığın bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bethlem’de bulunan 265 hastanın 205’inin koyu renk saçlı olması kayıtlara geçmiş ve çoğunlukla açık tenli insanların bulunduğu İngiltere’de bu oranın yüksekliğinin tesadüf olmayacağı düşünülmüştür.³⁴⁰

Bethlem’de akıl hastalıklarının tanımı ile alakalı olarak Doğu literatürüne benzer bir şekilde sevda ve delilik ile ilgili kayıtlar da bulunmaktadır. Porter’a göre aşıklık ile delilik birbiri ile oldukça ilişkilidir ve Bethlem Hastanesinde de kara sevdaya yakalanıp da deliren, akıl hastası olduğu düşünülen kimselerin kayıtları bulunmaktadır. Örneğin, John Haslam tarafından kaydedilen iki vakanın birisinde, şüphelenmesine sebep olabilecek hiçbir şey olmamasına rağmen karısına karşı hissettiği aşırı kıskançlıktan dolayı hastaneye getirilen ve uzunca yıllar Bethlem’de kalıp iyileşemeyen bir adamdan bahsedilmiştir. Bir diğer vaka da Bethlem’e ziyaret için gelenlerin çoğunun dikkatini çeken bir adamdır. Bu adamın da muhabbet hissettiği genç bir kadının kendisini görmezden gelmesi üzerine delirdiği ve Bethlem’e geldiği kaydedilmiştir.³⁴¹

1858 yılında Bethlem’e kaydı yapılan John Swindells işlediği suçu hiçbir pişmanlık belirtisi göstermeden itiraf ettiği, John Harris ise 1856 yılında ise suçunu yüzü kızarmadan anlattığı için Bethlem’e gönderilmiştir. Çünkü o zamanın kriterlerine göre suçlu insanların hatalarından bahsederken herhangi bir pişmanlık veya utanç emaresi göstermemeleri akıl hastalığı belirtisi olarak kabul edilmiştir ve bu şekilde Bethlem’e gönderilen birçok kişi olmuştur.³⁴²

Bethlem tarihinde siyasi olarak suçlu görülen bazı kişilerin de hastaneye yatırıldığına dair belgeler bulunmaktadır. 1787 yılında Bethlem’e yatırılan Margeret Nicolson bu durumun bir örneğidir. Kral 3. George’a yapmaya çalıştığı suikast sonucunda yakalanan Nicolson, parlamentoda yapılan oylamanın sonucunda Bethlem’e gönderilmiş ve hayatının geri kalanını Bethlem’de geçirerek 1828 yılında orada ölmüştür.³⁴³ Böyle

³⁴⁰ Earle., s.109.

³⁴¹ Porter, *Love, Sex, and Madness in Eighteenth-Century England*, s.219.

³⁴² Dominic Janes. "Oscar Wilde, Sodomy, and Mental Illness in Late Victorian England." **Journal of the History of Sexuality**. 23, 1, 2014, s.86.

³⁴³ <https://blog.findmypast.com/secrets-of-the-infamous-bedlam-mental-hospital-revealed-1406117178.html> (erişim tarihi: 11.06.19)

örneklerin olması, siyasi ve toplumsal aykırılıkların da akıl hastalığı belirtisi gibi yorumlanabildiğini göstermektedir.

1670 ve 1750 yılları arasında Bethlem’e başvuran hastaların hastaneye geliş sebeplerini gösteren bir araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmaya göre, kişilerin Bethlem’e gelme sebepleri arasında; toplumda kural ihlali veya sorun çıkarma, fiziksel bir saldırı gerçekleştirme (birisini yaralama veya krala meyve fırlatma), şiddet tehdidi oluşturma (kılıç gibi resimler çizme, iftira atma, dil uzatma veya taş atma), askerlik, tehdit edici davranışlarda bulunma, vatana ihanet sayılabilecek sözler söyleme veya broşür dağıtma, sahtekârlık yapma ve intihara teşebbüs etme gibi sebepler bulunmaktadır.³⁴⁴ Bu sebeplerin çoğunun siyasi ve toplumsal kurallara aykırı hareket etmek dâhilinde olması, 19. yüzyıla kadar Bethlem’e akıl hastası olarak alınan ve çoğunlukla zincirlenerek zorla içeride tutulan insanlar hakkında önemli bir ayrıntıyı göstermektedir.

Bethlem’de psikolojik hastalıkların nasıl tedavi edildiğine dair elimizdeki kayıtlar çok az şey söylemektedir. 18 ve 19. yüzyıllar ile ilgili hastaların deli gömleğiyle bağlanması ve soğuk duş gibi yöntemler uygulandığı bilinse de önceki dönemlere dair çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Yine bazı hastaların odalarına hapsedildiği ve kan çıkarma, bağırsakları boşaltma gibi yöntemlerin kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzden bakıldığında bu yöntemler oldukça geleneksel ve hatta insanlık dışı olarak değerlendirilse de o yüzyıllarda bu gibi yöntemleri kullanan tek hastane Bethlem olmamıştır. 1815 yılındaki soruşturma sonrasında Bethlem ve benzeri kurumlar tedavi yöntemlerinde yenilikler aramaya başlamış ve bu dönemden sonra hastanelerdeki tedavi yöntemlerinde ve hastalara muamelelerde gelişmeler başlamıştır. Psikolojik hastalıkların tedavisinde kullanılan tedavi metotları da gerçek anlamda ancak son iki yüzyılda ilerlemiştir.³⁴⁵

Bethlem’e dair bilinen az sayıdaki tedavi metodundan bir tanesi de eczacılar tarafından hazırlanan ilaçlarla bedenin içindeki sıvıları düzenlemek olmuştur. Eczacılar hastaların ihtiyacına göre ilaç hazırlayıp düzenli bir şekilde hastaların ilacını vermekten sorumlu olmalarına rağmen eczacılar hastaneye düzenli gitmediği için bu ilaçlar düzenli

³⁴⁴ Andrews, *Bethlem revisited: A history of Bethlem hospital 1634-1770*. s.542.

³⁴⁵ <https://search.findmypast.co.uk/search-world-Records/london-bethlem-hospital-patient-admission-registers-andcasebooks-1683-1932> (erişim tarihi: 11.06.2019)

şekilde kullanılamamıştır. Bethlem Hastanesinde tıbbi uygulamalar çoğunlukla doktorların veya uzmanların gözetiminden uzakta, orada çalışan personel tarafından yapılmıştır. Bu durum hastanın zorluk çıkarması veya tedaviye direnmesi durumunda şiddet içeren tavırlarla hastaların tedavi edilmesine sebebiyet vermiştir. 18. yüzyılın sonlarına kadar da bir eczacının veya uzman sağlık görevlisinin tedavi esnasında personelle beraber hastanın yanında bulunması şartı olmadığından, Bethlem’de tedavi esnasında hastalara zorbaca davranılan dönem uzunca bir süre devam etmiştir.³⁴⁶

Resim 25. Bethlem Hastanesinde 19. yüzyıl öncesinde hastaları fiziksel olarak zapt etmek için kullanılan eşyalardan bazıları³⁴⁷

1651 yılında hazırlanan bir raporda temel görevleri hastanede kalmak ve hastalarla ilgilenmek olan kâhyanın ve oda görevlilerinin çoğu zaman hastaneye gelmediği ortaya çıkmıştır. Sağlık çalışanlarının hastaneye düzenli gelmemeleri hastaların tedavilerinin yarım kalması ve yeterli beslenememesi gibi birçok başka istismar problemini de

³⁴⁶ Andrews, *Bethlem revisited: A history of Bethlem hospital 1634-1770*. s.302.

³⁴⁷ Bethlem Museum of the Mind, Londra. Yazarın kendi çektiği Resim. 21 Aralık 2018.

beraberinde getirmiştir.³⁴⁸ Hastaların yedikleri yemeklerin de ihtiyaçlarına göre bireysel olarak hazırlanması, iyileştirici ve tıbbi olması gerekirken; Bethlem’de sunulan yemek Bridewell hapishanesinin menüsü ile aynı olmuş ve hastalaralar; et, ekmek, bira yanında ara sıra verilen peynir veya tereyağı ile beslenmişlerdir.³⁴⁹

Bethlem Hastanesinin tedavi yöntemlerindeki tek sorun doktorların uygun/insancıl tedavileri sunmaması ve tedavi yöntemlerinin gelenekselliği olmamıştır. Hastane hastalar için gerekli olan hijyenik ortamı da uzun süre sağlayamamıştır. Örneğin; 18. yüzyılın sonlarına kadar çiçek hastalığı olan hastalar olmayanlarla beraber aynı ortamda tutulmuş, gerekli karantina önlemleri alınmamış ve Bethlem, çağdaşı hastanelere göre önleyici tedbirler almakta ve hastalığın gereğini yapmakta çok geç davranmıştır.³⁵⁰

Bethlem Hastanesinde hastaların tedavisi için gerekli olan hijyen ortamı uzun süre sağlanamamıştır. Andrews’ın Bethlem ile ilgili çalışmasında belirttiği üzere, 1598 yılında hastaneyi ziyaret eden görevliler hastanenin oldukça pis ve kötü durumda olduğunu söylemiştir. Bishopsgate ve Moorfields binalarında fareler büyük bir sorun olmuş ve hastalara rahatsızlık vermiştir. 1770 öncesinde hastaların bitlerden ve farelerden korunması için çalışanlar bir şey yapmamış ve hastalar kendi çabalarıyla bunlardan kurtulmaya çalışmışlardır. Ancak 19. yüzyıl itibarıyla hastanenin şartlarının değişmesi ve akıl hastalarına dair daha makul düşüncelerin benimsenmesi ile hastaların ve ortamın temizliği konusunda önlemler alınmaya başlanmıştır. Yöneticilerin raporunda bahsedilen; hastaların kendi dışkılarını bahçeye veya kendilerine gelen ziyaretçilere atıyor olduğu bilgisi, Bethlem’in oldukça pis bir yer olduğunu ve hastaların hücrelerinde kendi pislikleri ile beraber yaşıyor olduğunu göstermektedir. Yaklaşık olarak 18. yüzyıla kadar bu konuda bir şey yapılmamış, bu dönemde ise pisliklerin avluya düşmesini engelleyecek bir aparat hastaların camlarına takılmıştır. Bu düzenleme hastane içerisindeki temizlik ve hijyeni sağlamaktan çok, avlularına pislik geldiği için şikâyet eden arazi sahipleri yüzünden yapılmıştır. Hastaların kendi şikâyetlerinde “alçak, dar, ıssız ve çok kötü kokan odalarda

³⁴⁸Bilhartz, s.51-52.

³⁴⁹Age, s.44

³⁵⁰Age, s. 299.

kaldıklarını söylemeleri de Bethlem'in hijyen kurallarına çok uymadığını göstermektedir.³⁵¹

Akıl hastalarına sunulan tedavideki bir diğer sorun da tedavilerin sürekliliğinin sağlanamaması olmuştur. Bethlem'de akıl hastalarına her dönem tedavi verilmemiş, 18. yüzyılın sonlarına kadar çoğu hasta yalnızca bahar ve yaz aylarında ve belirli günlerde tedavi edilmiştir. Tedavi edilemeyecek durumda olduğuna inanılan hastalar ise genellikle hiçbir tedavi alamamıştır. Mevsimlerin, ayın ve güneşin akıl hastalarının semptomları ve tedavileri üzerinde büyük önemi olduğu düşünülen bu dönemlerde geleneksel tedavi yöntemleri uygulanmış, özellikle ilkbahar ve sonbaharda hastalardan kan alma işlemi yapılmıştır.³⁵²

Uzunca bir süre için Bethlem'e yalnızca iyileşebileceği düşünülen hastalar kabul edilmiştir. 12 ayın sonunda iyileşmeyen hastaların ise "iyileşemez hasta" kategorisinde olduğuna karar verilmiş ve bu hastalar hastaneden gönderilmiştir. Ancak 18. yüzyıl itibarıyla Edward Barkham tarafından tedavi edilemez vakalar için bir fon oluşturulmuş ve binaya eklenen iki yeni kısımda boşluk olduğu müddetçe tedavisi mümkün olmayan hastalar kabul edilmeye başlanmıştır.³⁵³

18-19. yüzyıllarda insanlar saldırgan olmaları, sıcağa ve soğuğa daha az tepki göstermeleri ve akıl yürütme yeteneklerinin olmayışı gibi sıfatlarla, akıl hastalarını hayvanlar ile karşılaştıran ifadeler kullanmışlardır. 18. yüzyılda kan alma, soğuk veya sıcak duşa sokma, kusturma, bağırsak temizliği ve kelepçe ile hastaları zapt etme gibi yöntemler tedavi amaçlı uygulanmıştır. Çalışanların kendileri ile iş birliği içerisinde olmayan hastaları da korku ve tehdit yoluyla zapt ettiği kayıtlara geçmiştir. Yemek yemeyi veya içmeyi reddeden hastaların ağızlarına zorla yemek yerleştirmek için bir alet tasarlanmış; eğer bu da işe yaramazsa hastalar deli gömleğine bağlanıp, gözleri kapatılarak zapt edilmişlerdir. Yine bu dönemlerde iltihap önleyici (antiinflamatuvar) ilaçlar hastaların çalkantılı ruhlarını dizginlemek için kullanılmıştır.³⁵⁴

³⁵¹Bilhartz, ss. 150-158.

³⁵²Age, ss.301-308.

³⁵³Allderidge, *Historical notes on the Bethlem Royal Hospital and the MaudsleyHospital*. s.1539.

³⁵⁴McMillan, ss. 29-30.

Bethlem'in 19. yüzyıl öncesi tedavi metotları her ne kadar eleştirilse ve burası uzunca bir süre istismarla anılmış olsa da 17. yüzyılın sonlarında başlayan soğuk duş terapisi, doktorlar tarafından yürütülen otopsiler, hastalığın nüksetmesini önlemek amacıyla yapılan taburcu sonrası kontroller, tedavi edilemez hastalar için ayrı bir bölüm kurulması gibi uygulamalar Bethlem'in o dönem için bile akıl hastalıklarının tedavisi konusunda geliştirdiği ve diğer hastaneler için de örnek oluşturduğu bazı uygulamalarının olduğunu göstermektedir.³⁵⁵ Özellikle 18. yüzyılın sonrasından itibaren Bethlem artık eski geleneksel tedavi yöntemlerinden uzaklaşmış, Hood'un öncülüğünde başlayan daha insani metotlar sayesinde zaman içerisinde "bedlam" lakabını unutturacak gelişmeler göstermiştir. 1800'lerin ortalarına doğru, akıl hastalıklarının tedavisinde bir işle oyalanıyor olmanın öneminin fark edilmesi ile Bethlem'de kalmakta olan 250 hastanın hepsine ya hastanede yapılacak bir iş verilerek ya da zaman geçirecekleri atölyeler düzenlenerek hastane ortamında terapötik sosyal aktiviteler sunulmaya başlanmıştır.³⁵⁶ Aşağıda 1859 yılında Bethlem'de düzenlenen bir Noel balosunu gösteren çizim hastanede yapılmaya başlanan bu sosyal aktivitelere bir örnektir.

Resim 26. 1859 yılında Bethlem'de bir Noel balosu³⁵⁷

³⁵⁵ Andrews, *Bethlem revisited: A history of Bethlem hospital 1634-1770*. s.319.

³⁵⁶ O'Donoghue, s.352.

³⁵⁷ Age, s.354.

3.3 Hasta Hakları ve Hastalara Muamele

Eski zamanlarda Hristiyanlık inancında delilik bir şekilde Tanrı'nın kurallarına karşı gelmekle ve Tanrı tarafından cezalandırılmakla/kabahatli olmakla ilişkili görülmüştür. Bu anlayış zaman içerisinde her ne kadar değişmişse de eski akıl hastaneleri bu anlayıştan etkilenmiştir.³⁵⁸ Bethlem Hastanesi de Avrupa'da hâlen bu inanışların devam ettiği erken dönemlerden beri varlığını sürdürdüğü için hastanenin uygulamalarında bu anlayışın etkilerini görmek mümkündür. Akıl hastalarının insanla hayvan arasında bir yerde olduğu düşünülen bu dönemlerde, bu kişilerin soğuktan, sıcaktan, rahatsız ortamlardan ve açlıktan etkilenmediği düşünülmüştür. Bazı özel deli evleri veya Bethlem gibi kamu kuruluşlarındaki penceresiz odalar, ısıtma sisteminin olmaması, yatak ve kıyafet eksikliği, hastalara yeteri kadar yiyecek verilmemesi ve genel hijyen eksikleri bu felsefenin bir tezahürü olarak görülebilir. Bu dönemde sıkça uygulanan kusturma, bağırsak temizleme ve kan alma gibi yöntemler de hayvanlarla benzeştirilen akıl hastalarının vahşiliklerinin azalması ve sorun çıkarmamaları amacı ile yapılmıştır.

Akıl hastalıkları hakkındaki bu geleneksel paradigma, 18. yüzyılın ortalarından sonra delilerin de insan olduğu ancak akıl yürütme yeteneklerinde bir bozulma olduğu fikrinin ortaya çıkmasıyla değişmeye başlamıştır. Bu anlamda İngiltere'de 1752 yılında kurulan St. Luke Hastanesi akıl hastalarının geleneksel tanımını değiştirecek önemli adımlar atmıştır. Bunlardan birisi de akıl hastalığını diğer rahatsızlıklar gibi kontrol edilebilir görülmesi ve onu duygusal bir bozukluk olarak tanımlanması olmuştur. Bu yüzden hastaların tecrit edilmemesi gerektiğini savunan bu kurum, Bethlem'in aksine hastalara bir eğlence malzemesi muamelesi yapmamış ve yalnızca uzmanlık amaçlı gözlem yapan öğrencilerin hastaneyi ziyaretine izin vermiştir.³⁵⁹ Bethlem'de bu tarz olumlu değişimlerin yaşanması ise 1800'lerin ortalarını bulmuştur.

Bethlem'in ilk zamanlarına dair çok kayıt bulunmadığı için o dönemlerdeki hastaların ne şartlarda olduğuna dair detaylı yorumlar yapılamamaktadır. Yine de hastalara muameleye dair fikir verebilecek olan ilk kayıt çok da geç bir döneme ait değildir. 5. Henry tarafından 1598 yılında Bethlem'e dair duyulmaya başlanan skandalları

³⁵⁸Earle, s.135.

³⁵⁹Anne Digby. "Changes in the asylum: The case of York, 1777-1815." *Economic History Review*, 1983, s.221.

araştırmak için bir soruşturma başlatılmıştır. Bu soruşturmaya göre hastalar kendilerini Bethlem’de birer tutuklu olarak gördüklerini belirtmişlerdir.³⁶⁰ 1598’de yapılan inceleme Bethlem’in harap bir halde olduğunu göstermiş, birkaç yıl sonra da burada çalışan Helkiah Crooke’un hastaların yemeğinden kısararak kendi cebine para koyduğu ortaya çıkmıştır.³⁶¹ Yine bu dönemlerde Bethlem ile ilgili tutulan raporlarda görgü tanıkları hastane hakkında oldukça olumsuz ifadeler vermiş ve hastanede zincirlenmiş çıplak kadın ve erkek hastalar olduğundan bahsetmişlerdir.³⁶² Bethlem’deki bu ve benzeri durumlar için zaman zaman suistimal raporları tutulsa bile bu raporlar çoğunlukla yüzeysel kalmış, meseleler toplantıda konuşulmak üzere ertelenmiş ve bir çözüm üretilmemiştir.³⁶³

Bethlem Hastanesinde hastaların odalarındaki koşullar da hastalar için uygun olmamış, odaların havasız, karanlık ve soğuk olması da hastaların iyileşmesini zorlaştıran faktörlerden birisi olmuştur. Hastalar ışıksız ve rutubetli odalarda kalmaktan dolayı şikâyet etse de o dönemde karanlığın terapötik bir yanı olduğuna inanıldığı için akıl hastalarının duygularının ortaya çıkmamasını önlemek için 1776’lara kadar hastalar karanlık odalarda tutulmuştur. Hastalardan gelen bir diğer şikâyet olan hastanenin soğukluğu meselesi 1815 komitesinin gündemlerinden birisi olarak tartışılmıştır. Bethlem, hem ekonomik sebepler hem de akıl hastalarına yaklaşımını belirleyen yaklaşımlar sebebiyle, hastane ortamının uygunluğu konusunda muadili hastanelerden çok daha kötü durumda hizmet vermiştir. Doktorlar geleneksel olarak soğukun hastalar için iyi olduğunu ve onları yatıştırıcı etkisi olduğunu savunduğu için bu uygulama uzunca bir süre devam etmiştir.³⁶⁴

Bethlem’de hastaların mahremiyetini zedeleyen ve hâlen daha Bethlem’in eleştirilmesine sebep olan en büyük olaylardan biri hastanenin uzunca bir süre hastaları eğlence amaçlı halkın ziyaretine açması ve bu durumdan para kazanması olmuştur. Bethlem Hastanesi Moorfields binasına taşındıktan sonra başta binasının güzelliğiyle dikkatleri üzerine çekmiş ve zaman içerisinde burası halkın deliler ile eğlendiği bir gezi merkezi haline gelmiştir. Bedlam teriminin de bu dönemde kullanılmaya başlanması, akıl

³⁶⁰ *A little bit of Bethlem*, s.1.

³⁶¹ McMillan, s.29.

³⁶² Yıldız, s.93.

³⁶³ Bilhartz, s.48

³⁶⁴ Andrews, *Bethlem revisited: A history of Bethlem hospital 1634-1770*, s.171-176.

hastanesinin halkın üzerinde büyük bir etki bıraktığını göstermektedir. Cross'un iddiasına göre Bethlem 18. yüzyılın sonuna kadar Bartholomew Fuarı ve Londra Kulesi'ndeki aslanların yanında Londra'nın en popüler üç ziyaret merkezinden birisi olmuştur.³⁶⁵

Ziyaretçilerden para almak Bethlem'de manastır döneminden beri devam eden bir gelenek olarak o dönemlerde de devam etmiş, ziyaretçiler gönüllülük esasına göre girişteki bağış kutusuna para bırakarak içeriye girebilmişlerdir. Bu bağış kutusunda toplanan para miktarından yola çıkarak, Bethlem'i 18. yüzyılda yıllık ortalama 96.000 veya 46.000 kişinin ziyaret ettiği bilgisine ulaşılmıştır.³⁶⁶

Hastanenin eğlence amaçlı akıl hastalarını ziyarete açması buradaki hastaların zaman içerisinde bir eğlence unsuru olarak görülmesine, haklarının ve mahremiyetlerinin büyük oranda ihlal edilmesine sebep olmuştur. 19. yüzyıla kadar devam eden bu uygulama ortadan kalkmadan önce hastalar az bir miktar karşılığında ziyaretçilere gösteriye çıkarılmış hatta bakıcıları tarafından vahşi hayvan gibi sesler çıkartılarak ziyaretçileri eğlendirmeye zorlanmışlardır. Hastanede çalışanlar dayak veya hastaları zincirleme gibi vahşice yöntemleri kullanmaktan geri durmamışlardır.³⁶⁷

Bethlem'e ziyaret için gelen insanların bir kısmını hastaların aileleri veya onlardan sorumlu olan kişiler, deliliğin ne olduğunu anlamak isteyenler veya hastaneyi görmek isteyenler oluştursa da gelen ziyaretçilerin çoğunluğunu eğlenmek ve "ucubelerin sunduğu şovu" izlemek için gelenler oluşturmuştur. O dönemde sıkça söylenen; "Londra'da yaşamış veya oraya yolu düşmüş bir kimse kesinlikle Bethlem'i de ziyaret etmiştir" gibi abartılmış beyanlar ve Londra'nın yerlilerinin kendilerine gelen misafirleri gezdirecek yerler arasında Bethlem'i ilk sıralarda görmeleri, hastaneyi kısa zamanda Londra'nın önemli eğlence ve gezi yerlerinden birisi haline getirmiştir.

Ziyaretlerin arkasındaki en büyük motivasyon merak olmuş ve ziyaretçilerin çoğunluğu önceden başkalarından duydukları bir hastayı görmeyi umarak Bethlem'e gelmiştir. Hastaneyi ziyarete gelen kişilerin anlattığı hikayeler ve Bethlem'e dair yayılan

³⁶⁵Cross, *Bedlam in mind: Seeing and reading historical images of madness*. s.9.

³⁶⁶Andrews, *Bethlem revisited: A history of Bethlem hospital 1634-1770*. s.14.

³⁶⁷McCrae ve Nolan, s.2.

efsaneler hastaneye dair merakı oldukça artırmıştır. 1720’da Bethlem’i ziyaret eden Alman gezgin Von Uffenbach’ın “gün boyu bir horoz gibi öten” hastayı görmek için Bethlem’e gelmesi bu durumun bir örneğidir. Bethlem’i yalnızca halktan kimseler ziyaret etmemiş, Bethlem toplumun üst sınıfının da merak ettiği ve bu eğlenceden faydalanmak istediği bir yer haline gelmiştir. 1761’de Bethlem’i ziyaret eden soylu bir kadının kendisine Bethlem’den keyif alıp almadığı sorulduğunda gülümseyerek, içeride çok eğlendirici şeylerle karşılaştığını, harika hikayeler duyduğunu ve deli insanların halinden fevkalade hoşnut kaldığını söylemesi, Bethlem’in eğlence ve merak unsuruyla gelen ziyaretçilerini memnun ettiğini göstermektedir.³⁶⁸

Bethlem’in eğlence amaçlı ziyarete açılması özellikle kadın hastalar için birçok güvenlik ve istismar sorununu beraberinde getirmiştir. 1720’lere kadar erkek ziyaretçiler, görevliler eşliğinde çıplak kadın hastaları izlemeye/ ziyaret etmeye devam etmişlerdir. Nasıl olduğu tam olarak belli olmasa da her yıl belirli bir oranda kadın hasta hamile kalmıştır.³⁶⁹ Hastanede hamile kalan kadınların olması ve 1680’de hasta bir kadının Bethlem’de çalışan iki bakıcı tarafından cinsel istismara uğraması yöneticilere ulaşmış ve kadın hastaların çıplak bir şekilde izlenmesinin ne gibi sonuçları olabileceğini düşündürmüştür. Bu ve benzeri olayların üzerine yöneticiler kadın hastaları korumak üzerine önlemler almaya başlamış, 1769 yılından itibaren, kadın hastalar ancak ziyaret odasında ve yanlarında bir görevli varken ziyaret edilebilmesine izin verilmiştir.³⁷⁰

Dışarıdan eğlenmek için gelen ziyaretçiler hastaların güvenlikleri için bir sorun oluşturmıştır. Ziyaretçiler sebebiyle hastalar zarar verici kesici/delici aletler edinme imkânı bulmuşlardır. 1779 yılında hastaların intihar etmesini veya birilerine zarar vermesini önlemek amacıyla girişte verilen ziyaret biletinin üzerine “bıçak veya herhangi zarar verici bir maddenin hastalara verilmemesi...” gerektiği uyarısı yazılmıştır. Böyle bir kural olmasına rağmen 1803’te William Norris’in, bir ziyaretçinin dikkatsizce bıraktığı bir bıçağı alıp hastane bakıcılarından William Howkins’i bıçaklayarak yaralamış olması, ziyaretçilerin bu kurala yeterince uymadığını ve denetimin dikkatlice yapılmadığını göstermektedir. Aynı şekilde, Bethlem’e ziyarete gelenlerin yanlarında yemek getirmesi

³⁶⁸ Andrews, *Bethlem revisited: A history of Bethlem hospital 1634-1770*.s. 38-42.

³⁶⁹ Age, s.235.

³⁷⁰ Age, s.100-106.

bağış olarak görülüp serbest olmasına rağmen zaman içerisinde bu konuda da sınırlar getirilmiştir. Çünkü getirilen hediyeler iyi niyetli olmamış ve bazı ziyaretçiler hastalara alkol vererek sarhoş etmiş ve istismarda bulunmuşlardır. Bunun üzerine 18. yüzyılın sonlarına doğru yöneticiler içeriye alınan yemekler üzerine denetimlerini artırmışlardır.³⁷¹

Bethlem'e eğlence amaçlı gelenler hırsızlık olaylarına da sebebiyet vermişlerdir. Yalnızca eğlenmek için gelenlerin yanı sıra Bethlem profesyonel hırsızların da uğrak yeri olmuş ve bu hırsızlar hastaların günlük yemeklerinden, üzerindeki kıyafetlerden, paralarından çalmışlardır.³⁷²

Resim 27. 18. yüzyılın ünlü İngiliz hırsızı Jack Sheppard'ın Bethlem'deki annesini ziyaretini tasvir eden bir illüstrasyon³⁷³

³⁷¹Age, s.85-86.

³⁷²O'Donoghue, s.239.

³⁷³Age, s.239.

Hastalar kendileriyle eğlenmek için hastaneye gelen bu ziyaretçilerden dolayı çoğunlukla memnun olmamışlar, bazen ziyaretçilere saldırmış veya içinde dışkılarının olduğu kapları onlara fırlatmışlardır. Bakıcı James Simmons, 1815'te toplanan komitede bir keresinde William Norris'i çok kızdırdığını, bunun üzerine Norris'in kendi pisliğini üzerine attığını itiraf etmiştir. Bethlem'de hastaların pislikleriyle dolu kaplarını gelen ziyaretçilere veya çalışanlara atmaları onların bu ziyaret sistemine karşı bir protestosu gibi düşünülmüştür. Bu uygulamalar bugün için her ne kadar kabul edilemez gibi görülse de o dönemlerde Avrupa'da Bethlem dışında birçok hastane gerek eğlenmek gerekse para kazanmak için benzeri uygulamalarda bulunmuş hatta birçoğu bu uygulamalardan Bethlem'e nispeten daha çok kazanç sağlamıştır.³⁷⁴

Bethlem'de yaşanan kötü uygulamalara dair birçok varsayım olsa da hastane bir dönem Edward Tyson gibi kaliteli doktorlara da ev sahipliği yapmış ve şehrin saygınlarından oluşan bir komite haftada bir toplanıp değerlendirmeler yaparak en azından "yaygın suistimalleri" önlemek üzerine çalışmışlardır. Bu bağlamda; hiç kimse hastalara güçlü/sert içeceklerden vermeyecek, sağlıklı olan hastaların yemek vaktine kadar avluda yürüyüş yapmalarına izin verilecek, hiçbir görevli veya ziyaretçi hastalara verilen paralardan almayacak, komite üyeleri haftada bir duruma bakmak için hastaneye gidecek gibi bazı kurallar belirlenmiş olsa da bu kurallar, eski bir hasta olan Urbane Metcalf'ın 1818'te Bethlem'deki zorbalık ve hırsızlık olaylarını anlattığı bir kitapçık hazırlamasıyla gerçekliğini yitirmiştir.³⁷⁵ Bethlem özellikle Moorfields'a taşınıldıktan itibaren, 1815'te doktorların yargılandığı ve hastanenin denetlendiği komite zamanına kadar hastaların hakları konusunda olumsuz değerlendirmelere ve birçok istismar hikayesine tanık olmuştur.

Bethlem'de yaşanan ihmallerin duyulmasının ve 19. yüzyıl itibariyle Bethlem'in şartlarının düzeltilmesinde, Bethlem tarihinde önemli bir hasta olan William Norris vakasının önemli derecede etkisi olmuştur. William Norris isimli hastanın durumunun duyulmasıyla birlikte Bethlem hakkında bir kamuoyu oluşmuş, 1815'te toplanan komite sonucunda Bethlem'de hastalara karşı muameleler iyileşmeye başlamıştır.

³⁷⁴Andrews, *Bethlem revisited: A history of Bethlem hospital 1634-1770*.s.110-112.

³⁷⁵Porter, *"Bethlem/Bedlam: methods of madness?"*. s.42.

1814 yılında bir grup meclis üyesi Bethlem Hastanesini gezerken alt galerilerden bir tanesinde William Norris isimli hastayı çok kötü bir halde bulmuşlardır. Ekipten birisi olan George Arnold bu durumu kaydedilmek için hemen orada Norris'in bir eskizini çizmiştir.³⁷⁶

Resim 28. William Norris'in 1814'te G. Arnold tarafından çizilmiş eskizi³⁷⁷

İçlerinde akıl hastanelerinde reform olması gerektiğini düşünen kişilerden de oluşan bu ekibin içerisinde radikal bir gazeteci olan William Hone ve politikaya yakınlığı ile bilinen hayırsever Edward Wakefield da bulunmaktadır.³⁷⁸ Wakefield bu gezi esnasında gördüğü Norris'in boynundan geçirilen demir halkalarla kollarından ve

³⁷⁶ Jane Kromm. "Studies In The Iconography of Madness, 1600-1900". **PhD Dissertation**, Emory University, Atlanta GA, 1985, s.89.

³⁷⁷ Cross, *Mediating madness: Mental distress and cultural representation*. s.54

³⁷⁸ Age, s.54.

omzundan da desteklenerek yaklaşık iki metre uzunluğundaki büyük bir demir parmaklığa kelepçelenmiş bir şekilde kımlıdayamaz bir halde hastanede tutulduğunu söylemiştir.³⁷⁹ George Arnold'un çizimi ve Wakefield'in ifadeleri yayılmış ve Norris'in durumu toplumda büyük yankı uyandırmıştır.

Wakefield'in bu gördüklerini yayımlamasının üzerine bu durum çok ses getirmiş ve 28 Nisan 1815'te akıl hastanelerinin denetlenmesi için bir komite kurulmasına karar verilmiştir. Wakefield denetlemeye kadın hastalar kısmından başlanmasını teklif etmiştir. Wakefield bir odada on tane kadın hasta kaldığını, bu hastaların bazılarının kolundan bazılarının da bacağından duvara zincirlenmiş olduğunu ve üzerinde giyecek bir şey olmayan hastaların yalnızca battaniyemsi bir örtüyle durduklarını söylemiştir.³⁸⁰

William Norris'in 12 yılını Bethlem Hastanesinde bu şekilde geçirdiği bilinmektedir. Onunla ilgili ilginç olan bir diğer bilgi de onu ziyaret edenlerin Norris'in mantıklı bir şekilde ziyaretçilerle sohbet edebildiğini söylemeleri ve Norris'in hastaneye neden yatırıldığına dair bir kayıt bulunmamasıdır. Norris hastaneden taburcu edildikten bir hafta sonra zatürreden dolayı ölmüştür. Norris'in durumu 1815'teki kurulun önemli gündemlerinden birisini oluşturmuştur. Komite sonucunda dönemin eczacısı John Haslam ve Doktor Thomas Monro yargılanmış ve işlerine son verilmiştir.³⁸¹ Komite esnasında John Haslam'a hastaları zincirle bağlamanın doğruluğu sorulduğunda, Haslam zincir ve prangaların yalnızca zavallı/dilenci hastalar için kullanıldığını, centilmen birisinin zincirle bağlanmaktan hoşlanmayacağını söylemiş ve Norris'e yapılan muameleyi savunmuştur.³⁸²

1815'te toplanan komite ile beraber Bethlem'de hastalara karşı muamelede olumlu değişimler yaşanmaya başlansa da asıl reform hastanede kalmaya başlayan ilk doktor olan Charles Hood'un 1852'de göreve gelmesiyle başlamıştır. Çok kısa bir zamanda koğuşların içi hastalar için konforlu bir şekilde döşenmiş, hastaları eğlendirecek ve meşgul tutacak organizasyonlar düzenlenmiş, eskiden olan baskıcı yöntemler yerini hastalara karşı kibar ve anlayışlı bir üsluba bırakmıştır. Dr. Hood aynı zamanda sistemli

³⁷⁹ Porter, *"Bethlem/Bedlam: methods of madness?"*, s.42.

³⁸⁰ Age s.43.

³⁸¹ Cross, *"Bedlam in mind: Seeing and reading historical images of madness."* s.14-15.

³⁸² Porter, *"Bethlem/Bedlam: methods of madness?"*, s.43.

bir ders ve klinik gözlem imkânını hastaneye getirerek, Bethlem'in bir öğretim merkezi olarak da ünlenmesini sağlamıştır.³⁸³ Nitekim 1846 ve 1860 yılları arasında Bethlem Hastanesi %60'a yakın olan iyileştirme oranı ve oldukça düşük olan ölüm oranları ile aynı dönemde raporları tutulmuş kıta hastanelerine kıyasla iyileştirme oranı en yüksek bulunan hastane olmuştur.³⁸⁴ Bu iyileşme oranının 1773-1787 arasında %32 olduğu göz önüne alındığında, Bethlem'in şartlarının düzelmesinin hastaların tedavi edilme oranında önemli bir artışa sebep olduğu anlaşılmaktadır.³⁸⁵

Resim 29. Bethlem'de 1850'lerde tedavi gören bir hastanın iyileşmeden önceki ve sonraki hali³⁸⁶

³⁸³ Alderidge, "Historical notes on the Bethlem Royal Hospital and the MaudsleyHospital" s. 1541.

³⁸⁴ Reviewed Work(s): Statistics Of Insanity; Embracing A Report Of Bethlem Hospital From 1846 To 1860 Inclusive by W. Charles Hood" **The British Medical Journal**, Vol. 1, No. 115, 1863, s. 269.

³⁸⁵ Andrews, *Bethlem revisited: A history of Bethlem hospital 1634-1770*. s.491.

³⁸⁶ Alderidge, *The Bethlem Royal Hospital an Illustrated History*, s.23.

Bethlem Hastanesinin 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar devam eden ve hastanenin çok eleştiri almasına sebep olan kötü uygulamaları 19. yüzyıl itibariyle değiştirmeye başlamış, özellikle 1852 sonrasında yeni atanan doktorun getirdiği yenilikler ve toplumda değiştirmeye başlayan akıl hastası imajı ile birlikte hastane akıl hastalıkları alanında örnek bir kurum haline gelmiş, bugün de devam ettirdiği ününe kavuşmuştur.

Bethlem’de şartların iyileşmesi hastanenin kendi içerisinde geçirdiği dönüşüm kadar 19 ve 20. yüzyıllarda olan toplumsal gelişmelerle de paralel ilerlemiştir. 19. yüzyıl itibariyle sanayileşmenin artması ile birlikte akıl hastalıkları olanlara ne yapılacağı bir soru haline gelmiş ve hastanelerin işçi olabilecek orta sınıfı topluma ve tıbbi bilgi üretimine katkı sağlamaları için tedavi etmeleri gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır. 20. yüzyılda ise psikolojinin bir bilim olarak kabul edilmesi, psikofarmakoloji ve biyolojik yaklaşımların gelişmesi ile akıl hastalıklarının tedavisinde büyük değişiklikler yaşanmış ve Victoria döneminden beri sürdürülen; hastaları toplumdan izole etmek gibi uygulamalar güç kaybetmiştir. Hastalara muamele ve tedavi yöntemleri bakımından hastanenin kuruluşundan bu yana meydana gelen fikri dönüşüm; kilisenin belirleyiciliğinden (akıl hastalarının lanetlenmiş ve günahkâr/kusurlu kimseler olduğu fikri), insan ve toplumun belirleyiciliğine evrilmiş; son 150 yıllık süreçte ise toplumun belirleyiciliği yerini bireyin hak ve özgürlüklerinin önemsendiği bir anlayışa bırakmıştır.³⁸⁷

1930 yılında hastanenin son binasının açılış töreninde Londra Belediye Başkanı’nın Bethlem’de emeği geçenler için yaptığı teşekkür konuşması esnasında deli veya akıl hastası terimleri yerine; “sinir hastalıkları ve zihinsel hastalıklar” gibi modern psikolojinin terimlerini kullanması da psikoloji alanındaki gelişmelerin Bethlem’i nasıl etkilediğine bir örnek olmuştur. Bethlem’in son binası içerisindeki suyla tedavi araçları, elektrikli aletler, x-ray cihazı, sağlık merkezi, ameliyat odası, oldukça donanımlı laboratuvarları, kütüphanesi ve müzesi ile artık tam anlamıyla modern bir hastane tablosu çizmektedir.³⁸⁸

³⁸⁷Yıldız, s.93-94.

³⁸⁸ “*The New Bethlem Hospital. Opening by Her Majesty The Queen*, s.74.

3.4 Bethlem ile İlgili Ek Notlar

15.yüzyıldan günümüze dek akıl hastalarına tedavi sunan Bethlem, kuruluşundan bu yana tıp alanındaki etkisinin yanı sıra sanat, edebiyat, felsefe ve kültür gibi birçok farklı alanda izler bırakmıştır. Bu etkilerden birisi de Bethlem sayesinde gündelik dilin bir parçası olan *bedlam* kelimesidir. Bethlem'den türetilen *bedlam* kelimesi gündelik dilde disiplinsiz ve dürtüsel davranış, karmaşa, kaos gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bethlem üzerine de birçok çalışması bulunan ünlü İngiliz tarihçi Porter'a göre Bethlem çok uzun yıllar boyunca içerisinde akıl hastalarını barındıran tek kurum olması sebebiyle zaman içerisinde zihinlerde delilik ile eşdeğer anlama gelmiş ve toplumda bu denli etki bırakmıştır. İlerleyen zamanlarda Avrupa'da başka akıl hastaneleri açılrsa da hiçbirisi gündelik dilin ve milli kültürün Bethlem kadar bir parçası olamamıştır. Moorfields'daki ihtişamlı binaya geçilen 17. yüzyılda İngiltere'de delilik çok ilgi çeken bir konu olmuş, Burton gibi düşünürler bu konuda yazmış, Shakespeare ve Dekker gibi sanatçılar tiyatrolarında bu konuyu işlemiş, eserlerinde Bethlem'den veya orada kalmış olan hastalardan bahsetmişlerdir.³⁸⁹

Bethlem Hastanesi ve hastanenin içerisinde yaşananlara dair duyumlar, birçok sanatçı için ilham kaynağı olmuş ve Bethlem İngiliz sanatında kendisine özel bir yer bulmuştur. Örneğin, Shakespeare *King Lear* isimli eserinde Bethlem'e yer vermiştir. Aynı şekilde Hogarth'ın (1697-1764) *A Rake's Progress* isimli sekiz resimlik çalışmasının final sahnesi Bethlem Hastanesini canlandırmıştır. Bu çalışma 19. yüzyıl öncesinde Bethlem'in içerisine dair fikir vermesi açısından da önemli kabul edilmektedir. Bethlem, 18. ve 19. yüzyıllarda diğer ülkelerden ziyarete gelen psikiyatristlerin de dikkatini çekmiş ve bu kişiler benzeri kurumların kendi ülkelerinde de açılmasını talep etmişlerdir.³⁹⁰ Böylece 14. yüzyıldan beri varlığını devam ettiren bu hastane, toplumu, dil, sanat, kültür ve düşünce gibi birçok alanda etkilemiş ve kendisinden sonra yapılabilecek hastanelerle ilgili de bir örnek oluşturmuştur.

³⁸⁹Cross, "Bedlam in mind: Seeing and reading historical images of madness". s. 2-3

³⁹⁰Yıldız, s.93-94.

Resim 30. Hogarth'ın 18. yüzyılda Bethlem'i tasvir ettiği çizimi³⁹¹

Bethlem'in toplum tarafından da çok ilgi gören bir kurum olması, delilere ve hastaneye dair efsanelerin de yaygınlaşması Bethlem ile ilgili çalışma yapanlar için bazı dikkat edilmesi gereken durumları da ortaya çıkarmıştır. Bethlem Hastanesinin resmi arşivcisi Allderidge bu duruma değinmiş ve sanat ve tarihin böylesine iç içe geçtiği bir konuda Bethlem'e dair bilgilerin bazen istenildiği şekilde kurgulandığını iddia etmiştir. Bethlem ile ilgili yayılan efsanevi hikâyelerin her zaman gerçeği yansıtmadığını belirten Allderidge, araştırmacıların klişe ve fantezileri beslemek üzerine çalışmalar yaptığını vurgulamış ve bu popüler imajın bazen realitenin önüne geçtiğini belirtmiştir.³⁹² Buna göre; araştırmacılar bazen birinci dereceden kaynaklara bakmaksızın Bethlem ile ilgili tarihi bilgilerden çok klişeleri yaymak üzerine çalışmışlardır.³⁹³ Bu konuya değinen tek kişi Allderidge değildir. Bethlem ile ilgili tarihi ve akademik çalışma yapan birçok

³⁹¹ <https://museumofthemind.org.uk/blog/a-rakes-progress-viii> (erişim tarihi:10.03.2020)

³⁹² Cross, "Bedlam in mind: Seeing and reading historical images of madness." s.13.

³⁹³ Sally Swartz. "Colonial lunatic asylum archives: Challenges to historiography." **Kronos**. Vol. 34,1 2008, s.285.

araştırmacı, hastanenin tarihini hakkındaki efsanelerden ayırt edilerek sunulması gerektiğini dile getirmiştir. Andrews de Bethlem üzerine yaptığı çalışmasında bu konuya değinmiş ve araştırmacıların Bethlem’de iyileşen şartlara vurgu yapmaksızın, 1815 komitesine kadar olan süreçteki durumunu genellediklerini, yalnızca hastaların dövüldüğü, aç bırakıldığı, kelepçelendiği gibi iddialara yer verip, zihinlerde yerleşmiş Bethlem algısına hizmet ettiklerini söylemiştir. Andrews’e göre Bethlem her ne kadar günümüzdeki standartlara göre acımasız, soğuk, karanlık, pis ve ilgisiz bir kurum olarak görülse de tarihi süreçteki bu olaylar günümüzün şartlarına göre değerlendirilmemeli, ancak kendi dönemindeki hastanelerle kıyas edilmelidir.³⁹⁴

Londralı önemli tıp tarihçisi Porter da kaynaklar okunurken tek taraflı okuma yapılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Mesela 1818’te Bethlem’de yatan bir hasta olan Urbane Metcalf hastaneyi oldukça kötü ve zalim bir şekilde anlatırken, hastane kayıtları da bu hastanın sürekli sorun çıkaran bir hasta olduğunu belirtmiştir.³⁹⁵ Bu gibi sebeplerden dolayı tarih çalışmaları yapılırken tek taraflı kaynak kullanmamak ve bir konu ile ilgili olabilecek farklı bilgileri de vermek önemli kabul edilmektedir. Bethlem gibi topluma mâl olmuş ve hakkında efsaneleşen birçok duyumun olduğu bir hastane hakkında mitler ve gerçekleri birbirinden ayırmak her zaman mümkün olmasa da birincil kaynaklara dayanan ve aynı döneme ait uygulamaları karşılaştıran çalışmalar yapılması daha gerçekçi bilgiler üretmeyi mümkün kılmaktadır.

Tarih çalışmaları yapılırken dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan birisi de anakronizm hatasına düşmemektir. Andrews’e göre 19. yüzyılda hastanenin tarihini çalışanlar, o günün şartlarının 17 veya 18. yüzyıllarda olmasını bekleyerek hata etmişlerdir.³⁹⁶ Cross’a göre ise Bethlem’in durumu bugünün penceresinden bakıldığında her ne kadar korkunç algılansa da hastane aslında o dönemdeki diğer hastanelerden daha kötü bir durumda değildir. Bu yüzden bugün Bethlem’de zorbalık olarak gördüğümüz bu muamelelerin yalnızca orada var olduğunu düşünmek haksızlığa sebep olacaktır.³⁹⁷ Araştırmanın bazı kısımlarında aynı dönemlerde İngiltere’de olan akıl hastanelerinin

³⁹⁴ Andrews, *Bethlem revisited: A history of Bethlem hospital 1634-1770*. s.135.

³⁹⁵ Porter, *Madness: A brief history*. s.161.

³⁹⁶ Andrews, *Bethlem revisited: A history of Bethlem hospital 1634-1770*, s.319.

³⁹⁷ Cross, *Mediating madness: Mental distress and cultural representation*. s.56.

durumlarına değinilmiş olsa da diğer hastanelerin koşullarının da oldukça kötü durumda olduğuna dair bir örnek olarak Charles Dickens'in 1842'de New York Asylum' u üzerine olan gözlemlerine bakılabilir. Bu gözlemlere göre; 1842 yılında New York akıl hastanesine giden Dickens, hastanenin halini çok kötü bulmuş, hastaların saçları uzun ve bakımsız, ortamın çok kasvetli, duvarların bomboş olduğundan ve kadın bir hastanın tek başına kilitli durduğundan bahsetmiş, gördükleri karşısında çok üzülererek oradan ayrılmıştır. 1851'de Bethlem'e en yakın kuruluş olarak görülen Londra'daki St. Luke Hastanesine de giden Dickens, hastanenin o dönemde istismara uğrayıp öldüğü belirlenen birkaç kadın hastanın ölümünün üzerinin kapatılması skandalı ile çalkalandığını söylemiştir.³⁹⁸ Bethlem Hastanesinin 1815 öncesi dönemde skandallarla anılmış olsa da bu skandallar Avrupa tıp tarihinde yalnızca Bethlem'in akıl hastalarına karşı muamelesi ile sınırlı kalmamış, aksine Bethlem Hastanesi kıtada akıl hastalarına yaklaşımın genel bir portresini ortaya koymuştur.

³⁹⁸Cross, *Mediating madness: Mental distress and cultural representation*, s.73-74.

3. BÖLÜM

SULTAN II. BAYEZİD DARÜŞŞİFASI İLE BETHLEM HASTANESİNDEKİ UYGULAMALARIN KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRMESİ

Bu araştırmada 19. yüzyıl öncesinde akıl ve ruh sağlığı alanında yapılan çalışmalara bir örnek sunmak amacıyla iki farklı akıl hastanesinin işleyişi incelenmiş ve psikolojik hastalıklara karşı tutum ve tedavide dönemin dini inanışların etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmanın karşılaştırmalı bir bakış sunabilmesi için aynı yüzyıllarda iki farklı inancın ve kültürün hâkim olduğu topraklarda psikolojik hastalara tedavi sunan II. Bayezid Darüşşifası ile Londra Bethlem Hastanesi incelenmiştir. Araştırmanın birinci ve ikinci bölümlerinde bu hastanelerin tarihçelerine, mimarilerine, finansal yönetimlerine, çalışanlarına, hasta profillerine, hastalıkları teşhis ve tedavi yöntemlerine ve hastalara muamelelerine dair detaylı bilgiler verilmiştir. Bu bölümde ise iki hastane hakkında önceki bölümlerde verilmiş olan bilgiler dönemin hâkim dini düşüncesinin etkisi göz önüne alınarak karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.³⁹⁹

3.1 Hastanelerin Tıp Anlayışlarının ve Din-Tıp İlişkisinin Karşılaştırılması

Sultan II. Bayezid Darüşşifası ile Bethlem Hastanesine dair yapılacak olan bir karşılaştırmada değinilmesi gereken en önemli farklılıklardan bir tanesi iki hastanenin 15.-19. yüzyıllar arasındaki tıp anlayışıdır. Tıp tarihi çalışmalarında modern bilimler kurulmadan önce tıp ve dinin birbiri ile ilişkili iki alan olarak var olduğu görülmektedir. Bu sebeple hem Bethlem Hastanesinin hem de II. Bayezid Darüşşifasının uygulamalarında dönemin dini inanışlarının etkilerini görmek oldukça mümkündür. Bethlem Hastanesi ilk başta hasta ve yolculara yardım etmeyi amaçlayan bir kilise olarak kurulmuş ve sonrasında akıl hastalarına da hizmet vermeye başlamıştır. Kuruluşundaki kilise etkisi yönetiminde de kendisini uzun süre belli eden bu kurumda dini inanış ve tasavvurlar hastalara muameleleri ve tedavi yöntemlerini önemli derecede etkilemiştir. Kilisenin etkisinde oluşan insan ruhunun Tanrı ile bağlantılı olduğu ve bu yüzden de

³⁹⁹Bu bölümde karşılaştırma amaçlı kullanılan bilgiler önceki bölümlerde kaynakları ile sunulduğundan dolayı, birinci ve ikinci bölümde yer almayan yeni bir bilgi olmadığı müddetçe bu kısımda atıf yapılmayacaktır. İncelenen konulara dair kaynaklar için iki hastanenin detaylıca incelendiği birinci ve ikinci kısma bakılabilir.

ruhun hasta olmayacağı söylemi hastalara uygulanan tedavi metotlarının ve hastaların maruz kaldıkları muamelelerin temelini oluşturmuştur.

Sultan II. Bayezid Darüşşifasının hastalara hizmet verdiği 15.-19. yüzyıllar boyunca Osmanlı medeniyetini şekillendiren en önemli unsur İslamiyet olmuştur. Din ve tıbbın birbiri ile bağlantılı olduğu bu yüzyıllarda Osmanlı toplumunda bugünkü hastanelerin muadili olan darüşşifalarda bu ilişki kendisini göstermiştir. İslam medeniyetindeki sağlıklı ve sağlıksız insan tasavvuru Orta Çağ Avrupa'sında kilise etkisinde gelişen yorumlamalardan oldukça farklı şekilde gelişmiştir. İslam kültüründeki insanın yaratılmışların en şerefli olduğu ve Allah'ın yarattığı her hastalığın şifasını verdiğini vurgulayan hadisler ışığında Müslüman topraklarda tıp ilmine oldukça önem verilmiş, tabipler de yaratılmış olduğu için kıymetli kabul edilen insanların şifa bulmasına yardımcı olan alim kimseler olarak kabul edilmiştir.

Osmanlı toplumunda akıl hastaları veya fiziksel herhangi bir rahatsızlığı olan kimseler toplumdan dışlanmamış aksine dinin bir öğretisi olarak kendileri için şifa aranmasına teşvik edilmişlerdir. Dols'un ifade ettiği üzere; akıl hastalığının tedavisinde İslam Hristiyanlıkta olduğu gibi şeytan çıkarma ayinlerine müsaade etmemiş, bunun yerine tıbbi tedavilerin uygulanmasını desteklemiştir.⁴⁰⁰ Bu bağlamda, aynı yüzyıllarda iki farklı inancın ruh/beden ve insan tanımından bağımsız olarak kurulmamış olan bu hastanelerin bir tanesinde dinî yorumlamalardan dolayı akıl hastaları günahkâr veya suçlu olarak kabul edilmişken, bir diğerinde yine inanç temelli olarak insanın değerli olduğu düşünülmüş, hasta ve aciz olana kıymet verilmiş ve iyileşmeleri için çalışılması desteklenmiştir. Bu iki farklı yaklaşımın tezahürleri hastanelerin yönetiminden tedavi yöntemlerine kadar birçok farklı uygulamada kendisini göstermiştir.

Din ve tıbbın bir ilişki içerisinde olması hasta insan tanımını etkilediği kadar tıbbın ne şekilde bir gelişim içerisinde olacağını da etkilemiştir. Avrupa'da Skolastik düşüncenin de etkisiyle kilisenin baskılarının bir sonucu olarak hasta kimselerin kusurlu ve günahkâr kimseler oldukları düşünülmüş ve bu düşünce sebebiyle de dini yorumlamalar tıbbi bir çıkmaza sürüklemiştir. Tevrat ve İncil'de birçok hastalığın sebebi

⁴⁰⁰ Dols, s.155.

olarak Tanrı'nın gazabı veya şeytanın kötülüğünün gösterilmesi Hristiyanlık'ta din ve tıbbın iç içe girmesine sebep olmuş; rahip ve rahibeler hasta bakıcılık görevi üstlenmiş, manastırlar tıbbi öğretim ve uygulama yeri haline gelmiştir. Hastalıkların Tanrı'nın gazabı sonunda olduğu fikri sebebiyle de tıp bilimi uzun süre ilerleyememiştir.⁴⁰¹ Avrupa özelinde bu durum ancak 1700'lerden sonra kilisenin siyaset ve toplum üzerindeki etkisinin azalmaya başlaması ile değişmeye başlamış; dinin yerini zamanla modern bilimin ve insancıl felsefelerin alması ve 19. yüzyıl itibarıyla psikoloji ve psikiyatri alanlarının oluşmasıyla akıl hastalarına muamelelerde düzelmeler başlamıştır.

Osmanlı toplumunda ise dönemin Avrupa örneklerinden oldukça farklı olarak, dinin belirlediği ahlaki sınırlar çerçevesinde tıbbî gelişmeler desteklenmiştir. Aydın'ın ifade ettiği üzere, Avrupa'da sanatın ve bilimin gelişmesi için Skolastik düşüncenin sona erip Rönesans yaşanması gerekmişken, Osmanlı'da dini esaslar temel alınarak hurafelerden uzak, akılcı, gözlem ve tecrübeye dayanarak ilerleyen bir tıp anlayışı oluşmuştur.⁴⁰²

Sultan II. Bayezid Darüşşifası ise dini öğretilerden kaynaklı insan tasavvurunun etkisiyle henüz 15. yüzyıllarda bile hastaların haklarını, mahremiyetlerini koruyacak adımlar atmış; hasta- doktor ilişkisine dair önemli etik kurullar koymuş ve en önemlisi insana kıymet veren tedavi yöntemleri ile Batı ile kıyaslandığında zamanının çok ötesinde bir hastane ortamı sunmuştur. 14. yüzyıl İngiliz Şairi Langland'ın deliler hakkında söylediği “sıcaktan ve soğuktan etkilemezler, para taşımazlar, ayın hareketlerine göre duyguları değişir, Kutsal kitaba göre avare ve yoksul kimselere yardım etmemiz gerekirken zenginler akıl hastalarını bir eğlence unsuru olarak görüyorlar...” ifadeleri o yüzyıllarda İngiltere'de akıl hastalarına yaklaşımın nasıl olduğuna dair bir örnek sunmaktadır. Bu ifadeleri kitabında aktaran O'Donoghue, akıl hastalarına İngiltere'de böyle bakılmasına rağmen aynı dönemlerde Muhammedî topraklarda delilerin ilham alan veya Allah'ın koruması altında olan kişiler olarak görüldüğünü belirtmiştir.⁴⁰³ Osmanlı topraklarında devletin en güçlü olduğu zamanlarda tıp etiği, farklı tedavi yöntemleri gibi alanlarda günümüzde dâhi örnek olabilecek çalışmalar yapılmış olsa da Aydın'ın ifade

⁴⁰¹ Ertekin, s.92.

⁴⁰² Aydın, s.28.

⁴⁰³ O'Donoghue, s.66.

ettiği üzere, özellikle 1699 Karlofça antlaşmasını takiben Osmanlı Devleti'nin Batı'nın üstünlüğünü kabul etmesi ile Osmanlı'daki bilimsel çalışmaların duraklama ve gerileme dönemi başlamıştır.⁴⁰⁴

Din ve tıp ilişkisi hastanelerin yönetim şeklini de etkilemiştir. Kuruluşundan itibaren üç defa yönetimi değişen Bethlem Hastanesi ilk başta manastır olarak kurulduğu için ilk yöneticileri ve çalışanları kilise ile bağlantılı olmuştur. 16. yüzyılda hâlen dini kimliğini devam ettiren hastanenin yönetimi 1547 yılında kiliseden alınıp Şehir Konseyine verilmiş, böylece Bethlem resmi bir akıl hastanesi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Hastanenin son dönüşümü ise 1852'de Doktor Charles Hood'un doktor olarak atanmasıyla başlamıştır. Hood'un akıl hastalıklarını tedavi edilebilir olarak görmesi sonucunda akıl hastalarına karşı insancıl yaklaşımlar başlamış ve bu süreç 1948 yılında Bethlem Hastanesinin NHS'ye dâhil olmasıyla sonlanmıştır. Son dönüşümde hastane yönetiminin dini kurumlarla hiçbir ilgisi kalmamış; bu zamandan sonra hastane tamamen modern-tıbbi bir kurum olarak varlığını devam ettirmiştir. Hastanenin amacı, uygulamaları, yöntemi ve fonksiyonları bu değişimlerle beraber yeniden şekillenmiştir.

Sultan II. Bayezid Darüşşifası ise Bethlem'den farklı olarak doğrudan dini bir kurum olarak kurulmamıştır. Ancak vakıf sisteminin bir parçası olarak kurulan bu darüşşifanın idari ilkeleri dini değerler bağlamında şekillenmiştir. Sultan II. Bayezid Darüşşifası kuruluşundan itibaren yönetiminde bir değişiklik yaşanmamış, işlevsiz hâle gelene değin vakıf sisteminin bir parçası olarak varlığını devam ettirmiştir. 19 yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nin politik ve ekonomik olarak zayıflamasının sonucunda ise kapanmaya mahkûm olmuştur.

3.2 Hastanelerin Finansal İşleyişlerinin Karşılaştırılması

Finansal bir desteğinin olması hastanelerdeki hizmetin devam edebilmesi için gerekli olan unsurlardan belki de en önemlisidir. Gerek Bethlem Hastanesinin gerekse Sultan II. Bayezid Darüşşifasının finansal işleyişinde dini inancın etkisi olmuştur. Bethlem Hastanesi kilise olarak kurulduğu dönemde dini bir hizmet olarak hasta ve kimsesiz kişileri bünyesine kabul etmiş ve Avrupa'daki diğer kiliselerde de benzerinin

⁴⁰⁴ Aydın, s.28.

görüldüğü üzere bir hastane işlevi görmüştür. Bağış sistemiyle çalışan hastanede hastaların tüm ihtiyaçları ve çalışanların masrafı bu bağışlarla sağlanmış, bunun için de hastanenin girişine bir bağış kutusu konmuştur.

Hastanenin gelirlerinin ilk dönemlerde yalnızca bağışlardan oluşması zaman içerisinde maddi yetersizliğe sebep olmuş ve bu durum hastalara sunulan tedaviyi olumsuz etkilemiştir. Ekonomik sıkıntıların sonucunda hastane gelir sağlayabilmek için akıl hastalarını eğlence amaçlı olarak topluma açmış, böylece akıl hastalarının gösterileri sonucunda toplanan paralarla gelir elde etmiştir. Aynı şekilde finansal yetersizlikten dolayı hastane çalışanları 19. yüzyıla kadar düzenli ve yeterli miktarda maaş alamamış, bu durum Bethlem’de çalışanların yaptıkları hırsızlıkların ve işten kaytarmaların uzun süre devam etmesine olmuştur. Bethlem Hastanesi yönetiminin 16. yüzyılda kiliseden şehir meclisine; 20. yüzyılda ise NHS’ye geçmesi ile hastanenin işleyişinin yalnızca bağışlarla devam etme durumu aşamalı olarak değişse de uzun yıllar boyunca devam eden belirsiz ve düzensiz bağış sistemi finansal olarak hastaneyi oldukça zor durumda bırakmıştır.

Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası vakıf sisteminin bir parçası olarak inşa edilmiştir. Vakıf sistemi İslam öğretilerinden birisi olan hayır işleme, sadaka verme öğütünün bir sonucu olarak ortaya çıktığından dolayı Sultan II. Bayezid Darüşşifasının finansal varlığını devam ettirmesi de inanç sistemi ile bağlantılı bir şekilde olmuştur. İnsanın öldükten sonra devam eden üç amelinden biri olarak görülen sadaka, Müslüman toplumlarda kendisine yer bulmuş, maddi durumu yüksek olan kimseler vakıflar kurarak topluma hizmet etmişlerdir. Darüşşifanın finansal gelirlerinin ne olacağı, arazisi, çalışanlarının alacağı maaş gibi tüm finansal detaylar henüz darüşşifa kuruluş aşamasındayken vakfiyede detaylıca belirtilmiş ve böylece inşa edilen kurumun işleyiş sistemi garanti altına alınmıştır. Darüşşifanın finansal işleyişinin incelendiği kısımda belirtildiği üzere 15-16-17. yüzyıllarda vakfın gelirleri artarak devam etmiş, darüşşifanın gelirlerinde bir eksilme olmamış ve çalışanların her biri işlerine uygun olacak şekilde maaşlarını almışlardır. Darüşşifanın maddi anlamda zayıflaması ise Osmanlı Devleti’nin ekonomik olarak güçsüzleşmesi ve 1800’lü yıllarda yaşanan Balkan Savaşları’nın sonucunda Edirne şehrinin büyük zarar görmesi ile başlamıştır.

3.3 Hastane Çalışanlarının ve Denetim Yöntemlerinin Karşılaştırılması

Din ve tıbbın ilişkisi hastanelerde çalışacak kişilerin seçilmesinde de kendisini göstermiştir. Bethlem Hastanesindeki ilk hekim kaydının 15. Yüzyılda V. Henry'nin günah çıkardığı rahip olan John Arundell olması özellikle ilk dönemlerinde Bethlem'deki doktorların tıbbi bir yeterlilikten ziyade dini ölçütler göz önüne alınarak seçildiğini göstermektedir. Hastanenin çalışanları kısmında incelendiği üzere 17. yüzyıl sonrasında hastane yönetiminin şehir meclisine geçmesiyle atanan doktorlarda tıbbi alanda yeterlilik gözlenmeye başlanmıştır. Ancak hastanenin 1728 yılından 1852'ye kadar 124 yıl boyunca Monro ailesi tarafından babadan oğula geçen bir doktorluk sistemini devam ettirmesi ve bu süreçte akıl hastalarıyla ilgili tıbbi tedavide neredeyse hiçbir ilerleme yaşanmaması eleştirilere sebep olmuştur. Bethlem'in bu durumu ancak 1852 yılında doktor olarak atanan Charles Hood'un akıl hastalıklarını tıbbi bir sorun olarak görüp insancıl tedavi metotlarını başlatmasıyla değişmiştir.

Osmanlı tıbbında ise tabipler hiçbir zaman şifacı olarak kabul edilmemiş, tabiplerin dinin belirlediği ahlaki sınırlar çerçevesinde akıl ve gözlem yoluyla edindikleri tecrübelerle hastaları tedavi etmeleri beklenmiştir. Darüşşifanın vakfiyesinde darüşşifada çalışacak tabiplerde bulunması gereken ilmî ve ahlâki özellikler net bir şekilde belirlenmiştir. Darüşşifada çalışacak tabiplerden en başta tıp ilmine vâkıf olmaları beklenmiştir. Darüşşifa tabiplerinin İstanbul'daki hekimbaşı tarafından seçilmeleri ve darüşşifadaki diğer tabipler tarafından bilgi ve becerilerini kanıtlamaları için imtihan edilmeleri de Osmanlı tıp anlayışında tabiplerin liyakat esasına bağlı olarak işe alındıklarını ve tıp bilgisine sahip olmalarının öncelendiğini göstermektedir.

Edirne Darüşşifasında çalışan tabibin “din adamı” olmaktan çok tıp alanında mahir olması beklenmişse de vakıfnameden anlaşıldığı üzere tabiplerin ahlaklı olması üzerinde önemle durulan bir mesele olmuştur. Edirne vakfiyesinde tabipliğin bir adabı olduğu ve bu adabı her yönüyle yerine getiren bir kişinin ancak baş tabip olarak seçilebileceği ifadesi ahlaki değerler gözetilmeden yalnızca tabiplik yapmanın darüşşifada çalışmak için yeterli bir özellik olmadığını göstermektedir. Bu ahlaki değerler ise Osmanlı toplumunun ahlak anlayışının temeli olan İslam inancı etrafında şekillendiği

için Edirne Darüşşifasında tabiplerin işe alımında tıbbi yeterlilik kadar dini öğretilerin de etkisi olduğu söylenebilir.

Osmanlı *fütüvvetnamelerinde* tıp alanında bir tabibin işinin ehli olmasının yanı sıra ahlak, tövbe, cömertlik, yiğitlik, alçak gönüllülük, güvenilirlik, hikmet, doğruluk ve adalet gibi ahlaki özellikleri de kendisinde bulundurması gerektiği yazılmıştır. Burada bahsedilen özelliklerden çoğu tıbbi eğitimden ziyade dinî/ahlaki bir eğitimin sonucu olduğundan, Osmanlı'da tabipler yalnızca doktor olmaktan ziyade bu ahlaki eğitimlere de sahip bir alim kişi olarak da kabul edilmiştir. Tabiplerden beklenen bu özellikler Osmanlı'daki tıp eğitimini de doğrudan etkilemiş; bu âlim hekimlerin bildiklerini usta-çırak ilişkisi içerisinde doğrudan uygulamalı olarak gösterebilmeleri için medreseler kurulmuştur. Sultan II. Bayezid Darüşşifasında külliye'nin içerisinde bulunan medresedeki öğrenciler oradaki uzman tabiplerden hem tıp mesleğinin inceliklerini hem de bir tabibin uyması gereken ahlaki değerleri öğrenmişlerdir. Bu yönüyle Osmanlı'daki tıp eğitim sistemi de dinin belirlediği ahlaki çizgi ile doğrudan ilişki içerisinde olmuş ve tabiplerin tıp ilmiyle beraber ahlaki öğretileri de öğrencilerine öğretmesi beklenmiştir.

Sultan II. Bayezid Darüşşifasının bitişiğinde bulunan medresede 15. yüzyıldan beri öğrenciler için bir ilim merkezi olmuş, öğrenciler mesleki ve ahlaki olgunluğa gelene kadar burada eğitim almışlardır. Darüşşifada staj yapan öğrencilerin masrafları da vakıf giderlerinden karşılanmış, yemeklerini külliyyede ücretsiz yiyen öğrenciler ayrıca günlük burs da almışlardır. 15. yüzyıldan beri akıl hastalarına ev sahipliği yapan Bethlem Hastanesinin bir eğitim merkezi olarak kullanılmaya başlanması ise ancak 19. yüzyılın ortalarında gerçekleşmiştir. Andrews'ın iddiasına göre, psikiyatrinin tıbbın içerisinde kabul edilmediği bu tarihlerde Avrupa'da akıl hastanelerinde çalışacak kişilerde çok iyi bir tecrübenin veya eğitimin olması zorunlu görülmemiştir.⁴⁰⁵ Bu anlayışın da etkisiyle Bethlem'de uzun yıllar –işine düzenli olarak gelmeyen- doktor, cerrah ve eczacı dışında tıbbi bir çalışan bulunmamıştır. Bethlem'e tıp eğitimi almak için ilk stajyer öğrenciler 1844 yılında gelmiştir. Bugün ise klinik asistanlar hastanenin devamlı bir parçasıdır ve

⁴⁰⁵ Andrews. "A respectable mad-doctor? Dr Richard Hale, FRS (1670-1728). s. 172.

farklı hastanelerden gelen öğrenciler Bethlem’de klinik gözlemler yapıp dersler almaya devam etmektedirler.

Bethlem Hastanesinde 18. yüzyılın ortalarına kadar yalnızca doktorlar değil diğer çalışanlar da çoğunlukla mesleki bir yeterliliğe dikkat edilmeksizin işe alınmıştır. 1870 yılında stajyer hemşirelerin burada işe başlamasından önceki dönemlerde çalışan hasta bakıcıların çoğu okuma-yazma bilmeyen kişilerden oluşmuştur. Hasta bakıcıların eğitimsizliği üzerine ekonomik sıkıntılardan dolayı zaten yetersiz miktarda olan maaşlarının da ödenmemesi eklenince hasta bakıcılar çoğunlukla görevlerini gerektiği gibi yerine getirmemişlerdir. Çalışanların işte kalma sürelerinin 18. yüzyılın ortalarına kadar kontrol edilmediği Bethlem’de hem doktorların hem de hastabakıcıların işten kaytarmaları çok yaygınlaşmış bu sebeple de hastaların bakımı aksamıştır.

Sultan II. Bayezid Darüşşifasında ise çalışanların kim olacağı, alacakları ücretler, çalışanlarda aranacak mesleki ve ahlaki özelliklerin ne olacağı gibi birçok bilgi 15.yüzyılda darüşşifa kurulurken yazılan vakıfnamede belirlenmiştir. Tabiplerde aranan özelliklere benzer bir şekilde darüşşifada çalışacak her bir kişi için yapacağı işe göre mesleki ve ahlaki beklentiler içerisinde olunmuştur. Cerrahların mesleklerinde yetkin olması, eczacıların ilaçları ve karışımları yapabilmesi, kapıcının akıl hastalarına karşı sabırlı olup onların güvenliğini sağlaması, hastalarla birebir ilişkisi olan hastabakıcıların işlerini aksatmadan sorumluluklarını doğruluk ve imanla yerine getirmeleri, yemekleri pişiren tabbâhların doktorların hasta için özel belirlediği yemekleri pişirmeleri, kilerdarın ihanet etmeksizin mahzendeki malzemeleri koruması gibi birçok farklı iş görevinden vakfiyede bahsedilmiştir.

Darüşşifada tıp personeli sayılan tabip, cerrah, eczacı ve hastabakıcıların dışında; etrafı temiz tutmakla görevlendirilmiş bir *ferraş*, hastaların çamaşırlarını yıkayan *çameşuy* ve güzel koku sıkarak hastaları psikolojik olarak rahatlatmayı amaçlayan bir *buhurî* de çalışmıştır. Bu çalışan listesi darüşşifada iş bölümünün net bir biçimde yapıldığını ve hastalar için iyi bir ortam sunulmasının önemsendiğini göstermektedir. Çalışacak olan her kişide de hem ahlaki hem de mesleki özellikler aranması darüşşifadaki düzenin ve hastalar için uygun bir iyileşme ortamının devamlılığını sağlamıştır

İki hastanede de çalışanların disiplinini sağlamak için belirli kurallar konulmuş ve bu kurallara uyulmaması durumunda bazı cezalar verilmiştir. 17. yüzyılın sonlarında Bethlem’de çalışan Edward Tyson gibi ilgili bazı doktorlar belirli dönemlerde çalışanlar ve hastaların ilişkisini düzenlemek amacıyla kurallar koyup bunları denetlemeye çalışmıştır. Ancak, 1815’te hastanedeki doktor ve eczacının işten çıkarılmasıyla sonuçlanan komisyon zamanına kadar işe gelmeme, liyakatsizlik veya çalışanlar arasında yolsuzluk gibi sorunlara rağmen ceza alan veya işten çıkarılanlara dair neredeyse hiçbir kaydın olmaması hastanenin 19. yüzyıla kadar çalışanlarını denetlemek konusunda eksik kaldığını göstermektedir.

Sultan II. Bayezid Darüşşifasının vakfiyesinde darüşşifada uyulması gereken kurallara ve bu kurallara uymayan kişilere karşı uygulanacak cezalara değinilmiştir. Öncelikle yapılması muhtemel olan usulsüzlüklere karşı bir önlem olabilmesi için darüşşifadaki çalışanlar kendi aralarında hiyerarşik bir düzene tabi tutulmuş ve yaptıkları işlerle ilgili birbirlerine hesap verme durumunda kalmış ve işinin gereğini yapmayan çalışanların işlerine son verileceği belirtilmiştir. Darüşşifada uygulanan bu kurallar sistemine ek olarak vakfiyede geçen; “Bu şartlara uymayan hekimin bu hizmet karşılığında almış olduğu ücret dünyada kursağında kalsın ve ona haram olsun, ahirette de en şiddetli azaba duçar olsun”⁴⁰⁶ ifadesinden, çalışanların sorumluluklarını yerine getirmedikleri takdirde hem bu dünyada hem de ahirette bir cezaya muhatap olmakla uyarıldıkları anlaşılmaktadır. Müderrisoğlu’nun iddiasına göre darüşşifayla ilgili bilinen kaynaklarda bir şikâyetin olmaması maddi cezanın yanı sıra manevi ceza vurgusunun da çalışanlar için önleyici bir etkisinin olduğunu göstermektedir.⁴⁰⁷

3.4 Hastanelerin Mimari Özelliklerinin Karşılaştırılması

Jonathan Hughes’un belirttiği üzere, mimari tasarım ve üslup, içerisinde bulunulan coğrafya ve zamandan bağımsız olmayarak dönemin düşünce tarzını, ön yargılarını, toplumsal ve mimari fikirlerini yansıtan bir araçtır.⁴⁰⁸ Bu yüzden akıl hastalarını tedavi eden hastanelerin mimarisi aslında akıl hastalarına dair toplumsal

⁴⁰⁶ Kılıç, s.57.

⁴⁰⁷ Müderrisoğlu, s.163.

⁴⁰⁸ Shefer-Mossensohn, s.212.

yaklaşımlar hakkında önemli detaylar barındırdığı söylenebilir. Sultan II. Bayezid Darüşşifası, darüşşifanın mimarisinin incelendiği bölümde detaylıca anlatıldığı üzere, özellikle mimari özellikleriyle döneminin çok ötesinde bir yapı olarak kabul edilmiştir. Bu darüşşifa hastalar için uygun olabilecek, iyileşmelerini kolaylaştırabilecek imkanlar gözetilerek tasarlanmıştır.

Darüşşifa 15. yüzyılda inşa edilirken içerisinin havadar olmasına, ışık almasına, binanın akustiğine ve az sayıda personelle olabildiğince çok hastanın gözetimde tutulmasına dikkat edilmiştir. Belli bir geometrik plana uygun yapılan darüşşifanın mimari planı kendisinden 400 yıl kadar sonra Avrupa ve Amerika’da inşa edilen modern hastanelerin tasarımına ilham olmuştur. Odaların kapılarının hastaların birbirini göremeyecekleri şekilde planlanması hastaların mahremiyetlerini korumalarına yardımcı olmuştur. Darüşşifanın nehrin kıyısında, yeşillikli ve havadar bir bölgede inşa edilmesi de hastaların aydınlık ve ferah bir alanda tedavi görmesini sağlamıştır.

Bethlem Hastanesi kuruluşundan itibaren dört farklı binada hizmet vermiştir. Bu binaların özellikleri Bethlem Hastanesinin akıl hastalıklarına dair tutumunun zaman içerisindeki değişimine bir örnek sunmaktadır. Hastanenin kurulduğu kilise şeklindeki oldukça küçük ve hastalar için uygun bir ortam sunmayan ilk bina, Bethlem’in dini yönetimin etkisindeki dönemini yansıtmaktadır. Sonrasında geçilen Moorfields binasında ise binanın dışı çok ihtişamlı inşa edilerek halkın ilgisi kazanılmış böylece hastane bir ziyaret merkezi haline getirilmiştir. Ancak bu yapıda hastane ortamı hastaların sağlığı ve hasta hakları göz önüne alınarak düzenlenmemiştir. Bethlem’de akıl hastalarına yaklaşımın düzeldiği 19. yüzyılda inşa edilen üçüncü bina olan Southwark binası hastalar için daha uygun olacak şekilde inşa edilmişse de yine de tüm ihtiyaçları karşılayamamıştır. Bethlem’in akıl hastaları için en uygun ortamı sunması 1930 yılında taşınılan ve günümüzde de aynı yerinde hizmet verilen son binasına taşınması ile olmuştur. Bethlem’deki hastaların 19. yüzyıla kadar karanlık, pis ve hastalar için uygun olmayan odalarda kaldığı bilinse de, son taşınılan bu bina ile hastanenin imkanları eski halinden oldukça farklılaşmıştır. Bethlem günümüzde yalnızca hastaların tedavi edildiği bir yer olmaktan ziyade oldukça geniş bir arazide, hastalar için her türlü imkânın düşünüldüğü, farklı tıbbi üniteler, spor salonu, yüzme havuzu, eczane, laboratuvarlar,

tarama cihazları, toplum merkezi ve hastanenin tarihini anlatan bir müzeye de ev sahipliği yapan kompleks bir yapı haline gelmiştir.⁴⁰⁹ Bu anlamda hastanenin mimari olarak geçirdiği aşamalar, akıl hastalarına yaklaşım ile paralel olarak ilerlemiş, akıl hastalarına dair tasavvur iyileştikçe hastalara sunulan mimari imkanlar da düzelmiştir.

İki hastanenin mimari özellikleri kadar kuruldukları bölgeler de akıl hastalarına yaklaşımın bir tezahürünü oluşturmuştur. Sultan II. Bayezid Darüşşifasında akıl hastaları fizyolojik hastalıkları olan diğer insanlarla bir arada bulunmuştur. Hastalar için yapılan darüşşifa külliye sisteminin içerisinde camii, hamam, medrese gibi sosyal alanlarla beraber inşa edilmiş, böylece akıl hastaları toplumdan ve sosyal hayattan dışlanmamıştır. Hastanenin şehrin merkezinden uzakta inşa edilmemesi Osmanlılarda hasta insanlardan korkulmadığını, hastaların toplumun bir parçası olarak kabul edildiğini göstermektedir.⁴¹⁰

Bethlem Hastanesinde ise durum akıl hastalarına yaklaşım ve hastaların toplum tarafından ötekileştirilmesi açısından oldukça farklı seyretmiştir. Akıl hastalarına dair yapılan tanımlamaların da etkisiyle, akıl hastaları toplum tarafından “öteki olarak kabul edilmiş ve bir eğlence unsuru olarak görülmüşlerdir. 19. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan tıbbi ve psikolojik gelişmelerin sonucunda bu ve benzeri uygulamalar ortadan kalkmaya başlamıştır.

3.5 Hasta Profillerinin ve Hastalıkları Teşhis Yöntemlerinin Karşılaştırılması

İlk yüzyıllarda iki hastanenin de tedavi ettikleri hasta profiline bakıldığında benzer bir şekilde hastaların genellikle fakir, kimsesiz ve düşkün kimselerden oluştuğu görülmektedir. İki hastanenin de kuruluşundaki dini altyapı ve hayırseverlik anlayışı düşünüldüğünde bu durum anlaşılır olsa da Bethlem Hastanesinde durum zaman içerisinde değişmiştir. Özellikle 1600’lerin sonrasında hastane ile maddi manevi bağı olan kimselerin referanslarıyla zengin hastalar da hastaneye gelmeye başlamıştır. İlk zamanlarında yalnızca fakir ve kimsesiz hastalara hizmet veren Bethlem’in bu durumu 17. yüzyıl itibarıyla değişime uğramış, 18. yüzyılda hastaların neredeyse yarısını zengin hastalar oluşturmuştur. Hastane içerisinde zengin ve fakir hastaların bir arada bulunması

⁴⁰⁹ Allderidge, *The Bethlem Royal Hospital an Illustrated History*, s.30.

⁴¹⁰ Shefer-Mossensohn, s.224.

süreç içerisinde ayrımcılığa sebep olmuştur. Hastane çalışanlarının bağış olarak gelen erzakları hastalara satması sebebiyle fakir olan hastalar gerekli besin ve tedaviye ulaşmakta zorluk çekmişlerdir. Sultan II. Bayezid Darüşşifasında ise vakıf geleneğinin bir devamı olarak, hastaların tüm ihtiyaçları vakıf tarafından karşılanmış ve darüşşifa kuruluşundan kapanışına kadar olan süre boyunca fakir ve kimsesiz hastalara karşılıksız olarak hizmet sunmuştur.

Çoğunluğu fakir ve kimsesiz olan bu akıl hastalarının hastalıkların teşhislerinin nasıl konulduğu ve hastaneye yatırılmalarına nasıl karar verildiği de akıl hastalarına karşı dönemin hukuki tasavvurunu yansıtmaları açısından önemlidir. 19. ve 20. yüzyıllarda psikiyatri ve psikoloji henüz müstakil bir disiplin olmadan önce akıllılık ve delilik arasındaki sınırların belirlenmesi içerisinde bulunan kültür, zaman ve mekâna göre değişiklik göstermiştir. Bethlem Hastanesinde 18. yüzyılda Doktor John Monro'nun muayene ettiği fakir ve kimsesiz hastalardan konuşmalarını anlamsız bulduklarını deli gömleğiyle bağlatarak fiziksel olarak alıkonulmalarına karar vermesi, doktorların bireysel hükmüne göre de hastalık teşhisinin yapılabildiğini göstermektedir. Araştırmanın hasta profili kısmında değinildiği üzere doktorların kişisel gözlemine ek olarak Avrupa'da toplumsal ve siyasi aykırılıklar da bazen kişilere akıl hastalığı tanısı konulmasına sebep olmuştur. 1670 ve 1750 yılları arasında Bethlem'e başvuran hastaların getirilme sebepleri arasında toplumda kural ihlali veya sorun çıkarma, kralı protesto etme, vatana ihanet sayılabilecek sözler söyleme veya broşür dağıtma gibi maddelerin olması dönemin toplumsal veya siyasi kurallarına aykırı davranışların da akıl hastası olarak tanımlanabildiğini göstermektedir. 1814 yılında Bethlem'i denetlemeye gelen bir kurul tarafından uzunca bir demire hareket edemeyeceği şekilde kelepçelenerek 12 yıl boyunca tutsak edilmiş olan William Norris'in hastaneye neden yatırıldığına dair bir kanıt olmaması ve onu ziyarete gelen kimselerin de Norris'in gayet mantıklıca konuşabildiğini söylemesi; hastanede akıl hastalığı teşhisinin neye göre yapıldığına dair soru işaretleri oluşturmuştur.

Osmanlı toplumunda ise akıl hastalarıyla ilgili genel ilke toplum için tehdit oluşturacak veya kontrol edilemeyecek bir seviyeye gelmedikleri müddetçe toplumdan izole edilmeksizin aileleri veya yakınları tarafından bakımlarının yapılması olmuştur.

Kontrol edilemez durumdaki bir akıl hastasının hastaneye yatırılmasında ise hukuki yolların gözetilmesi esas alınmış, bu sebeple de hastalar kadıdan onay alındıktan sonra hastaneye yatırılmıştır. Osmanlı’da dini ve idari hukukun sağlanmasından sorumlu olan kadılar, Kur’an’da bulunan “kişilerin en yakınları ve sevdikleri aleyhine de olsa adaletten sapmamaları”⁴¹¹ emri üzerine yargılama esnasında tam bir tarafsızlık içinde olmak, davacı ve davalıların menfaatlerini eşit bir şekilde gözetmek üzerine görevlendirilmişlerdir.⁴¹² Bu yüzden Osmanlı bimarhanelerinde kalan akıl hastalarının hastaneye yatırılma süreçlerinde de dini kaideler etkili olmuş ve hukuki yollar gözetilmiştir.

Kendisi adına karar veremeyecek durumda olan ve toplum açısından tehlike oluşturduğu takdirde hastaların kadı kararı sonucunda hastaneye yatırılması da Osmanlı’nın bir sosyal devlet özelliği göstererek kimsesiz ve hasta vatandaşlarının haklarını koruma altına aldığını göstermektedir. Shefer-Mossensohn’ un ifade ettiği üzere Edirne’de zincire vurularak akıl hastanesine getirilen deliler bahar illetinin (melankoli) bir kurbanı olup, siyasetle hiçbir alakası olmayan ancak toplumsal düzeni bozdukları için sokaklardan uzaklaştırılması gereken kimselerden oluşmuştur.⁴¹³ Bu anlamda Osmanlı hastanelerinin Michel Foucault’un 12-18. yüzyıllar arasında Avrupa’daki hastaneleri betimleyen “sosyal açıdan toplumda istenmeyenlerin gönderildiği büyük hapisane” yorumlamasına uymadığı görülmektedir.⁴¹⁴

3.6 Hastalara Sunulan İmkanların ve Hasta Haklarının Karşılaştırılması

Tıbbın ve dinin iç içe olduğu bu yüzyıllarda akıl hastalarına hastanelerde sunulan imkanlar ve tedavilerde dönemin dini düşüncesinden izler bulmak mümkündür. Osmanlı kültüründe temizliğe çok önem verilmiştir. Shefer-Mossensohn’un ifadesine göre, 16-17. yüzyıllarda Osmanlı’yı ziyarete gelen Avrupalı gezginler Osmanlıların hem kendi bedenlerini hem de yaşadıkları yerleri temiz tutmalarından oldukça etkilenmişlerdir. Fransız doğa bilimci Pierre Belon 16. yüzyılda Osmanlılardan “dünyanın en temiz insanları” diye bahsetmiş ve buradaki bebek ve çocukların Avrupa’daki gibi pis

⁴¹¹Kuran-ı Kerîm, Nisâ Suresi, , Ayet 135.

⁴¹² Fahrettin Atar. “Kadı”, *DİA*. 2001, c.24. s.69.

⁴¹³ Shefer-Mossensohn, s.204.

⁴¹⁴ Foucault, s.172.

kokmamasına hayret ettiğini söylemiştir. Osmanlı'daki bu hijyen anlayışının temeli dini inanışların da etkisi olmuş; “temizlik imandandır” benzeri hadisler Osmanlı'nın temizlik anlayışının arka planını oluşturmuştur.⁴¹⁵ Bu kültürün içerisinde varlığını devam ettiren Sultan II. Bayezid Darüşşifasında da temizliğe çok önem verilmiş, hastalar için uygun olacak hijyen koşulları sağlanmaya çalışmıştır.

Osmanlılarda hastalık kir ve pislikle, sağlık ise temizlik ve ahenkle ilişkilendirildiği için darüşşifadaki temizlik yalnızca hastaların kişisel temizliği ve darüşşifanın içinin temiz tutulmasıyla sınırlı kalmamış; darüşşifa çevresinin özellikle de bahçenin de temiz tutulmasına büyük önem gösterilmiştir. Bahçelerde çeşit çeşit çiçekler yetiştirilmiş ve hastalar bahçeye hava almaya çıkararak bu bahçede vakit geçirmişlerdir.

Bethlem Hastanesinde ise akıl hastalarına dair tasavvurların düzeldiği 19. yüzyıla kadar hastanenin ve hastaların temizliği ile ilgili denetlemeler yapılmamış ve belgelere göre hastane uzun zaman hastalar için uygun olmayan koşullarda hizmet vermiştir. 16. yüzyılda hastaneyi ziyaret edenler hastanenin oldukça pis olduğunu belirtmiş, 18. yüzyıla kadar bitler ve fareler hastalar için büyük sorun oluşturmuştur. Hastaların kendi dışkılarını gelen ziyaretçilere veya balkondan aşağıya atıyor oldukları bilgisi de hastaların odalarında pislikleriyle beraber yaşadıklarını göstermiştir. Aynı şekilde hastaların kötü kokan odalarda kaldıklarından şikâyet etmeleri de hastaların kaldığı odaların temizliğinin yetersiz olduğunu göstermektedir.

Osmanlı toplumunda dini kaynaklı ahlaki kaideler karşıt cinslerin birbirlerinden ayrı olmasını, cinsler arasında mahremiyetin gözetilmesini gerektirmiştir. Bu durum, kadın ve erkek hastaların bir arada tedavi edilmemesi ilkesini beraberinde getirmiştir. Kaynaklarda herhangi bir hastanedeki kadın hastalara atıfta bulunulduğu nadir örneklerde de erkeklerden tamamen ayrı olan, hastane içerisinde kendilerine tahsis bir alanda tedavinin sağlandığı belirtilmiştir.⁴¹⁶ Edirne Darüşşifasında -önceki yüzyıllar için özel bir bilgi bulunamamış olsa da- 1896 yılında Edhem isimli kişinin bimarhanenin durumunu anlatan mektubunda geçen “şuurunu kaybetmiş kadın hastalara kadın hastabakıcılar bakıyorlar” ifadesi, kadın ve erkek hastalar için mahremiyet kurallarına dikkat edildiğini

⁴¹⁵ Shefer-Mossensohn, ss. 118-130

⁴¹⁶ Age, s.188-189.

göstermektedir. Aynı şekilde mimari kısmında belirtildiği üzere darüşşifadaki odaların birbirlerinin içi görülmeyecek şekilde tasarlanmış olması, hastaların mahremiyetinin korunduğunu gösteren önemli bir detaydır.

Bethlem Hastanesinde ise 18. yüzyılın ortalarına kadar hastaneye eğlenmek için gelen erkek ziyaretçiler çıplak kadın hastaları izlemeye/ ziyaret etmeye devam etmişlerdir. Hastanenin ziyarete açık olması özellikle kadın hastalar için önemli bir istismar sorununu da beraberinde getirmiş ve bu sistemde her yıl belirli bir oranda kadın hastanın hamile kaldığı belirtilmiştir. Erkek hastabakıcıların kadın hastaların odalarına rahatça girebilmesi de kadın hastalar için bir sorun olmuş ve hastabakıcılar tarafından cinsel istismara uğrayan kadın hastaların bilgisi yönetime ulaşmıştır. Benzeri istismar olaylarının artması üzerine yöneticiler 18. yüzyıl itibariyle kadın hastaları korumak üzerine önlemler almaya başlamışsa da 1815 yılında hastanenin denetlendiği süreçte kadın hastalar bölümünde yarı çıplak ve zincirlenmiş hastaların bulunması, bu zamana kadar kadın hastaların güvenliği için yeterli önlemlerin alınmamış olduğunu göstermiştir.

Bethlem Hastanesinde mahremiyet sınırlarının yalnızca kadın-erkek hastalar arasında değil, hastalar ve ziyaretçiler arasında çizilmesi de uzun zaman almıştır. Bethlem hastanesinin uzun bir süre hastalarını eğlence amaçlı olarak gelen turistlere sergilemesi hastaların mahremiyetinin ve haklarının korunmasının önündeki en önemli engellerden birisi olmuştur. Yaklaşık olarak 19. yüzyıla kadar süregelen bu ziyaret uygulaması esnasında Bethlem Hastanesi Bartholomew Fuarı ve Londra Kulesindeki aslanlar ile birlikte şehrin en çok turist çeken üç yerinden birisi olmuş ve hastane Londra'nın yerlilerinin kendilerini ziyarete gelen yakınlarını gezmeye götürdükleri bir yere dönüşmüştür. Bu süreçte, başta kadın hastaların maruz kaldığı istismar vakaları olmakla beraber ziyaretçiler tarafından hastaların eşyalarının ve yemeklerinin çalınması, ziyaretçilerin içeriye kesici-delici aletler sokarak hastaların güvenliğini tehdit etmeleri gibi birçok sorun yaşanmıştır. Hastabakıcılar bu süreçte gelen ziyaretçilerin eğlenmesi için hastaları birer vahşi hayvanmış gibi sesler çıkartarak gösteri yapmaları için zorlamışlardır. Bazı hastalar ise odalarındaki pislikleri gelen ziyaretçilere atarak kendilerine yapılan bu muameleye karşı tepki göstermiştir. Bethlem Hastanesinde 19.

yüzyıla kadar devam eden bu uygulama hastanenin adının birçok skandalla anılmasına ve hastane yönetiminin uzun süre eleştirilmesine sebep olmuştur.

İlginç bir şekilde Bethlem'in eğlence sektöründe kullanılması yalnızca o zamanlarla sınırlı kalmamış, Bethlem'in etkileri günümüze dek devam etmiştir. Günümüzde Londra'nın önemli turistik cazibe merkezlerinden biri olan "London Dungeon"* isimli korku evinde, 2010 yılında yapılan "Londra'nın 1000 yıllık karanlık tarihi" turu kapsamında Bethlem'in 18. yüzyıldaki halinden esinlenerek bir parkur yapılmış ve ziyaretçilerin hücrelerinden kanlı elleriyle uzanarak onları tutmaya çalışan Bethlemlilerden kaçmaya çalışarak bu turu tamamlamaları planlanmıştır.⁴¹⁷ Bu örnekten hareketle, Bethlem'in "bedlam" etkisinin hâlâ bilinirliğini koruduğu ve eskisinden farklı bir şekilde de olsa, Bethlem'in günümüzde dahi eğlence sektöründe kendisine bir yer bulduğu söylenebilir.

3.7 Hastanelerde Uygulanan Tedavi Yöntemlerinin Karşılaştırılması

Geleneksel Batı'da tıp anlayışı insan ruh ve bedenini ayrı gören tasavvurun da etkisiyle hastalığın belirtilerini teşhis edip bu belirtileri ortadan kaldırmak üzerine ilerlemiştir. Osmanlı tıbbında ise günümüzde holistik tıp (bütünlükçü tıp) şeklinde adlandırılan yaklaşımın benzeri olarak, insan duygusal, zihinsel, manevi ve fiziki unsurlardan bir araya gelmiş bütüncül bir sistem olarak kabul edilmiştir. Bu anlayışta hastalığın belirtileri kadar nedenleri de önemsenmiş ve tedavide de bütünleyici bir yaklaşım sergilenmiştir.⁴¹⁸ Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifasında akıl hastalarını iyileştirmek için uygulanan tedavi yöntemleri de Osmanlı'nın bu bütüncül tıp anlayışının izlerini taşımıştır. Darüşşifanın tedavi metotlarının incelendiği bölümde detaylıca açıklandığı üzere, Osmanlı'da akıl hastalığı fiziksel bir hastalık olarak görülmüş, iyileştirilebilir kabul edilmiştir. Hastalıkların genel sebebinin vücuttaki sıvıların dengesinin bozulması olduğu düşünülmüş ve ilk etapta bu dengesizliği düzeltmek odaklı tedavi sunulmuştur. Darüşşifadaki tabiplerin teşhisleri üzerine külliye'deki eczacılar tarafından hastalar için ihtiyaçlarına göre özel ilaçlar üretilmiştir. Beslenmenin hastalar

⁴¹⁷Cross, *Bedlam in mind: Seeing and reading historical images of madness*. s.10

*London Dungeon: Londra Zindanı olarak çevrilebilir.

⁴¹⁸ Shefer-Mossensohn, s.100-101.

için çok gerekli olduğu bilindiğinden, darüşşifanın yemekhanesinde her hastaya ihtiyacına göre tabibin belirlediği yemeklerden hazırlanmış ve hastalar Evliya Çelebi'nin anlatısına göre Saray mutfağına benzeyen bu yemekhaneden beslenmişlerdir. Bu ilaç tedavisinin yanı sıra günümüzde “alternatif tedavi” başlığı altında uygulanan birçok farklı tedavi yöntemi de bu darüşşifada hastaların iyileşme sürecinin desteklenmesi amacıyla kullanılmıştır.

Sultan II. Bayezid Darüşşifası için bu yöntemlerden en önemlisi, darüşşifayı tıp tarihinde oldukça önemli bir yere koyan müzik terapisi olmuştur. Darüşşifanın mimarisinin akustığı sayesinde müzik dinletisi daha etkili olmuş, çalınan müzik tüm odalardan dinlenebilmiştir. Burada haftada üç gün hastaların mizaçlarına ve hastalıklarına uygun olacak müzikler dinletilmiş ve hastaların bu müzik dinletisiyle sakinleştiği gözlenmiştir. Müziğin yanı sıra, suyun da terapi edici bir yönü olduğu düşünülmüş, bu yüzden su sesi de alternatif bir tedavi aracı olarak kullanılmıştır. Darüşşifanın kapalı avlusunun içerisinde bulunan su havuzundan akan suyun ortamı daha huzurlu bir hale getirdiği ve hastaları sakinleştirdiği düşünülmüştür.

Müzik ve su sesinin yanı sıra darüşşifanın bahçesindeki çiçekler, doğa ve güzel koku da tedaviyi desteklemek için kullanılmış, darüşşifalarda çalışan *güllabiciler* belli aralıklarla hastalara gül suyu ikram etmişlerdir. İnsanın manevi yönünü göz ardı etmeyen bu tıp sisteminde içerisinde cami de bulunan bir külliye dâhil olan darüşşifada, gerek darüşşifa çalışanları gerek de hastalar dini yaşantılarını devam ettirebilecek imkanları bulabilmişlerdir. Tıbbi tedavinin yanı sıra uygulanan tüm bu destekleyici yöntemler, Osmanlı tıp anlayışının insan tasavvurundaki bütüncül yaklaşımının bir örneğini oluşturmaktadır.

Bethlem Hastanesinde akıl hastalarına uygulanan tedaviler ise 19. yüzyıla kadar genellikle yalnızca fiziksel tedavilerden oluşmuş ve uzun yıllar boyunca doktorlar, kendilerinden bir önceki doktor tarafından uygulanagelen tedavileri devam ettirmekle yetinmiştir. Orta Çağ kilise öğretisinden kaynaklı olarak ruhun Tanrı ile ilişkili olduğu için hasta olamayacağı, yalnızca bedenin hasta olabileceği inancı, ruh ve beden arasında bütüncül bir bakışın önüne geçmiştir. 18. yüzyıl öncesinde Bethlem'de tedavi yöntemlerinin ne olduğuna dair detaylı bilgiler bulunmasa da 1815 yılındaki komitede, o

zamana kadar çalışan doktorların akıl hastalığı üzerine çalışmadıkları ve yeni tedavi metotları geliştirmedikleri ortaya çıkmıştır.

Bethlem’de de uygulandığı bilinen tedavi yöntemlerinden birisi Galen’in dört unsur teorisi üzerine vücuttaki sıvıların dengelenmesi için hastalara ilaç hazırlanması olmuşsa da 19. yüzyıla kadar hastalara ilaç hazırlanmasından ve ilaçların takibinin yapılmasından sorumlu olan eczacıların işten sürekli kaytarmaları sebebiyle ilaç tedavisi 19. yüzyılın ortalarına kadar düzenli ve kontrollü bir şekilde uygulanamamıştır. Yine 19. yüzyıla kadar uygulanan tedaviler genellikle hastaların vahşiliğini azaltmak üzere planlanmış olan kan alma, soğuk veya sıcak duşa sokma, kusturma, bağırsak boşaltma veya hastaları kelepçelemek gibi yöntemlerden oluşmuştur. Bu tedavilere direnen hastalar ise korkutularak veya şiddet uygulanarak zorla tedavi edilmeye çalışılmışlardır.

Hastaların iyileşmesi için büyük önem arz eden hijyen ve beslenme konusunda da Bethlem’deki hastaların gerekli desteği alamaması Bethlem’de tedavi oranlarının uzun yıllar düşük olmasına sebep olmuştur. Hastalar beslenme konusunda da yeterli imkana sahip olamamış; hastanede pişen yemeklerin yetersizliğinin yanı sıra hastaneye bağışlanan yemeklerin hastalara parayla satılması ve hırsızlık olayları hastaların yeterli beslenememesine sebep olmuştur.

Bethlem’de bu ve benzeri uygulamalar 1815’teki komiteye kadar devam etmiş olsa da aslen 1852 yılında hastanede kalıcı olarak atanan ilk doktor olan Hood’un gelmesiyle akıl hastalarına karşı yaklaşımlarda düzelmeler başlamış, dönemin toplumsal ve tıbbi gelişmelerin de etkisiyle akıl hastalarına dair tasvirler eski mitlerden uzaklaşmış ve akıl hastalıkları tedavi edilebilir görülmeye başlanmıştır. Hood, hastaneyi daha medeni bir hale getirmek için çabalamış ve ilk olarak hastanedeki istismar sorunlarıyla mücadele etmiştir. Gelişen tıbbi tedavilerin yanı sıra bu dönem itibariyle Bethlem’de alternatif sosyal aktiviteler de tedavinin bir parçası olarak kabul edilmeye başlanmış ve oyunlar, tiyatro, balolar gibi sosyal etkinlikler hastanenin bir parçası olmuştur. Böylece 19. yüzyılın ortaları itibariyle Bethlem’de tedavi yöntemleri konusunda önemli değişimler yaşanmış, hem tıbbi yöntemlerde hem de toplumsal yaklaşımlarda iyileşmeler başlamıştır.

3.8 Hastanelerin Günümüzdeki Durumlarının ve Müzelerinin Değerlendirilmesi

Araştırmanın konusu hastanelerin 19. yüzyıla kadarki genel işleyişi ve uygulamaları üzerine olduğu için sonraki dönemlere detaylı olarak değinilmese de bu tarihten sonra iki hastane de önemli değişimler göstermiştir. Hâlen akıl hastanesi olarak hizmet veren Bethlem Hastanesi 1852 itibaren gerek tıbbî hizmetler gerekse hastalara sunulan imkanlar anlamında önemli gelişmeler yaşamış, günümüzde akıl sağlığı alanında öncü kurumlardan birisi haline gelmiştir. Sultan II. Bayezid Darüşşifası ise 19. yüzyıl itibarıyla Osmanlı Devleti'nin politik ve ekonomik olarak güçsüzleşmesi ve Edirne'nin yaşadığı işgaller sonucunda içerisinde çalışanların olmadığı, bakımsız, akıl hastalarının toplumdan tecrit edildiği bir yer haline gelerek, 1915 yılında tamamen kapatılmıştır. Sonrasında restore edilen darüşşifa bugün yalnızca müze olarak hizmet vermektedir.

Bethlem Hastanesi günümüzde hâlen akıl hastaları için tedavi sunmaya devam etmektedir. 13. yüzyılda kurulması ve 15. yüzyıldan itibaren akıl hastalarına kesintisiz olarak hizmete devam etmiş olması bu hastaneyi akıl hastalıkları ve tedavi yöntemleri tarihi açısından çok önemli bir yere koymaktadır. Bu bağlamda hastanenin tarihinde 13. yüzyıldan günümüze kadar yaşanan tıbbi ve toplumsal değişimlerden izler bulmak mümkündür. Hastanenin bugünkü yerleşkesinin içerisinde bulunan “Bethlem of the Mind” müzesinde hastanenin kuruluşundan günümüze kadarki yolculuğuna değinilmiştir. Hastanenin kronolojik tarihi, hastanede tedavi olan hastaların veya yakınların hastane hakkındaki düşünceleri, hastaların portreleri ve hikayeleri, doktorların vaka defteri, hastaların kayıtlarının yapıldığı defterler, akıl hastalıklarının tarih boyunca hangi kelimelerle tanımlandığı ve bu tanımlamalarda yaşanan değişimler, hastanenin eski dönemlerde tedavi için kullandığı eşya ve yöntemler gibi birçok ilgi çekici orijinal belge bugün bu müzede sergilenmektedir.⁴¹⁹ Müze aynı zamanda farklı sergi ve aktivitelere ev sahipliği yapmaktadır. Akıl hastalıkları ve ruh sağlığı konusunda İngiltere'deki olumlu yöndeki tarihi değişimi göz önüne seren bu müze, ruh sağlığı tedavisini teşvik edici çalışmalara da bünyesinde yer vermektedir.

⁴¹⁹ Müze hakkında daha detaylı bilgi ve güncel programlar için bkz: <https://museumofthemind.org.uk/>

Müzede özellikle akıl sağlığı alanındaki damgalamaları (stigma) önlemek ve insanları tedaviye teşvik etmek üzere çalışmalar da yapılmaktadır. Bu bağlamda müzede hastanenin geçmişindeki yanlış uygulamaları da tarihi kontekst çerçevesinde incelenmiş ve hastanenin günümüzde akıl hastalığının tedavisi konusunda öncül kurumlardan birisi haline gelme sürecindeki yolculuğu paylaşılmıştır.

Sultan II. Bayezid Darüşşifası ise vakıf sistemiyle işleyen bir hastane olarak Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve politik olarak zayıflamasının etkisiyle 1800'lerin başından itibaren işlevini kaybetmeye başlamış, bu yüzyılın sonlarından itibaren akıl hastalarının tecrit edildiği bakımsız bir yer haline gelmiştir. 1883 yılında boşaltılan darüşşifa sonrasında bir dönem daha kullanılmaya çalışılsa da 1915 yılında tamamen kapatılmış ve buradaki hastalar İstanbul'daki Toptaşı Bimarhanesine gönderilmiştir. Uzunca bir süre kullanılmayan ve oldukça kötü durumda olan bu yapı 1900'lerin sonunda restore edilmiş ve 1997 yılında "Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi" ismiyle ziyarete açılmıştır.⁴²⁰ Bu müze bünyesinde darüşşifanın mimari özellikleri, ilaç yapılan odalar, yemekhane, eczane, medrese, tedavi odaları, müzikle tedavinin uygulandığı alan, akıl hastalarının odaları, kullanılan tedavi yöntemleri gibi bilgilere 15. yüzyılda inşa edilen orijinal yapının içerisinde mankenlerin canlandığı bir anlatım eşliğinde ulaşmak mümkün olmaktadır.

Bethlem Hastanesinin müzesinde hastaların fotoğrafları, kayıtları, mektupları ve o dönemlerde kullanılan aletler gibi birçok orijinal belge ve eşyaya ulaşmak mümkün olmuşsa da mankenler tarafından canlandırılarak hazırlanan Sultan II. Bayezid Darüşşifasının müzesinde bu tarz orijinal tarihi belgelerin sayısı yok denecek kadar azdır. Şengül'ün ifade ettiği üzere, hastaların isimleri, hekimlerin uygulamaları, ilaçların formül ve kullanımları, müzik, koku ve meşguliyetle tedavinin uygulanışı gibi birçok detayın kaydedildiği defterlerin olduğu çok büyük bir olasılık olarak kabul edilse de bu belgelerin işgaller sürecince kaybolduğu veya birçok Osmanlı arşivi belgesi gibi Bulgaristan, Rusya ve Kosova gibi ülkelerin arşivlerinde kilitli olduğu düşünülmektedir.⁴²¹ Günümüze kadar ulaşabilen sınırlı belgeler sayesinde darüşşifanın işleyişi hakkında genel bir bilgiye

⁴²⁰ Müze hakkında detaylı ve güncel bilgi için bkznz: <https://saglikmuzesi.trakya.edu.tr/>

⁴²¹ Şengül, *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası*, s.150.

ulaşmak mümkün olsa da Osmanlı tıp tarihi, tıp etiği, akıl hastalıklarını tedavi metotları gibi birçok alanda önemli bilgilerin bulunabileceği daha fazla orijinal belgeye ulaşılması bu alanlarda çalışmak isteyen araştırmacıların daha sağlıklı bilgilere ulaşabilmesi adına büyük önem arz etmektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada psikoloji bir bilim olmadan önceki dönemlerde ruhsal hastalıkların tanımının, tedavisinin ve hastalara muamelelerin dönemin dini inanışları ile ilişkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Günümüzde psikolojik hastalıklar tıp ve psikoloji alanlarının konusu haline gelmişse de tarih boyunca devam eden tıp ve din ilişkisinden dolayı 19. yüzyıl öncesinde akıl hastalıklarının tanım ve tedavisinde dinin etkisini görmek mümkündür. Tarihi süreçteki din ve psikoloji ilişkisini farklı perspektiflerden inceleyebilmek adına İslamiyet ve Hristiyanlık inancının hâkim olduğu iki farklı toplumda akıl hastalarını tedavi eden Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası ile Londra Bethlem Hastanesi bu araştırmada örnek olarak seçilmiştir. Böylece din ve psikoloji ilişkisinin iki farklı kültürdeki uygulamalara etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. İki hastaneye dair bilgilerin karşılıklı olarak değerlendirilebilmesi için hastanelerin ortak hizmet verdiği 15. ve 19. yüzyıllar arasındaki uygulamaları temel alınmıştır. 19. yüzyıl sonrasında insan ruhuna dair çalışmalar psikoloji biliminin konusu haline geldiği için bu dönemden sonraki gelişmeler bu araştırmanın konusu dâhilinde değildir.

Edirne Darüşşifası ve Bethlem Hastanesi hakkında araştırma yapmak için dokümantasyon yöntemi kullanılarak iki hastane hakkında olabildiğince fazla kaynağa ulaşmak hedeflenmiştir. Araştırmaya başlamadan önce gerek Türkçe gerekse İngilizce literatürde iki hastane hakkında yapılmış akademik çalışmalar, tarihi belgeler, kitaplar ve arşiv kayıtları gibi birçok birincil kaynak incelenmiştir. Doğrudan hastaneler hakkında bilgiler içeren bu çalışmalara ek olarak tıp tarihi, akıl hastalıkları tarihi, akıl hastalıklarına kültürel yaklaşımlar gibi konularda yazılmış birçok araştırmadan da faydalanılmıştır. Son olarak iki hastanenin de tarihini daha iyi anlayabilmek, orijinal belgeleri inceleyebilmek ve konu hakkında daha derin bilgi sahibi olabilmek için hastanelerin müzeleri ziyaret edilmiş, bu müzelere dair bilgi ve gözlemler de araştırma içerisinde aktarılmıştır.

Türkçe literatürde Edirne Darüşşifasını konu alan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar dışında Osmanlı tıp tarihi veya darüşşifalar hakkında yapılmış genel çalışmaların içerisinde de Sultan II. Bayezid Darüşşifasına dair bilgiler bulmak mümkün olmaktadır. Bu çalışmaların çoğunluğu darüşşifadaki tedavi metotları ve özellikle müzikle tedavi konusuna değinmişlerdir. Farklı alanlardan yapılmış tez çalışmaları ve

akademik makaleler bulunsa da din psikolojisi alanında darüşşifanın uygulamalarını din ve psikoloji ilişkisi içerisinde inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bethlem Hastanesi ise Avrupa’da kurulan ilk akıl hastanesi olarak kabul edildiği için psikoloji tarihi alanındaki önemli araştırma konularından olmuştur. İngilizce literatürde özellikle İngiltere’de Bethlem Hastanesinin tarihi, hastanede uygulanan tedavi metotları ve hastanenin geçmişten günümüze kadar geçirdiği dönüşümlere dair birçok akademik çalışma bulmak mümkündür. Türkçe kaynaklarda ise Bethlem’in tarihine dair bilgiler veren birkaç çalışma dışında neredeyse hiçbir araştırma bulunmamaktadır. Bu sebeple araştırmamızın Türkçe literatürde oldukça az incelenmiş bir konu olan Bethlem Hastanesine dair oldukça az sayıda olan çalışmalara katkı yapması beklenmektedir.

Araştırma sonucunda 15. ve 19. yüzyıllarda akıl hastalarını tedavi eden bu iki kurumun işleyişinin dönemin dini tasavvurlarından bağımsız olmadığına dair birçok örnek bulunmuştur. Araştırmada sunulan örneklerden anlaşılabileceği üzere, gerek Bethlem Hastanesinin gerekse Sultan II. Bayezid Darüşşifasının uygulamalarında dinin etkisini, dönemin tıp anlayışında, kurumların kuruluş amacında, idari yönetiminde, finansal işleyişinde, hastalara muamele ve tedavi yöntemlerinde görmek mümkündür.

Din psikolojisi alanında hazırlanan bu tezde, din ve psikolojinin tarihi süreçte nasıl bir ilişkisinin olduğunu ve bu ilişkinin akıl sağlığı alanındaki uygulama ve pratikleri ne şekilde etkilediğine dair bir örnek sunmak amaçlanmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen bilgiler, din ve psikolojinin tarihi süreçte birbiriyle ilişkili iki alan olduğunu, özellikle dinin etkisinde şekillenen insan tasavvurunun akıl sağlığı uygulamalarını etkilediğini göstermiştir. Bu etki, insan tasavvurlarının farklılaşması sebebiyle farklı medeniyetlerde kendisini farklı şekillerde göstermiş bu yüzden de din ve insan sağlığı arasındaki ilişki her kültürde aynı şekilde tecrübe edilmemiştir. İslam medeniyetinde insanı kıymetli bir varlık olarak gören tasavvur ve dinin özellikle ahlak ve tıp etiği alanına yaptığı katkılar sayesinde din ve psikoloji birbirini besleyecek şekilde bir arada bulunmuş ve dini kaideler tıbbın gelişimini engellememiştir. İngiltere örneğinde ise kilise etkisinde gelişen, hasta insanın günahkâr olduğu şeklindeki yorumlar sebebiyle din tıbbın gelişmesini engelleyen bir faktör haline gelmiş ve tıbbın ilerlemesi için dinin etkisinin azalması gerekmiştir. Bu iki hastane örneği, psikoloji tarihinde din ve psikolojinin ilişki

içerisinde olduğunu, bu ilişkinin ruh sağlığı alanında yapılan uygulamaları doğrudan etkilediğini ve farklı kültürlerin bu ilişkiyi farklı şekillerde tecrübe ettiğini göstermektedir.

Araştırmada aynı dönemlerde ve iki farklı toplumda hizmet vermeleri sebebiyle Osmanlı'dan ve İngiltere'den birer hastane örnek olarak seçilmiş, işleyiş ve uygulamaları içerisinde bulundukları dini ve kültürel tasavvurlar çerçevesinde incelenmiştir. Tarihteki veya günümüzdeki akıl sağlığı uygulamalarına dair yeni karşılaştırmalı çalışmaların yapılması, kültürel psikoloji alanının önem kazandığı günümüzde ruh sağlığına dair farklı inanç ve kültürlerdeki yorumlamaların da göz önüne alındığı yeni bakış açılarının önünü açacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akdeniz, Nil. **Osmanlılarda hekim ve hekimlik ahlakı**. y.y, İstanbul: 1977

Allderidge, Patricia. “Management and Mismanagement at Bedlam, 1547–1633”.

Health, Medicine and Mortality in the Sixteenth Century. Cambridge:
Cambridge University Press; 1979.

Allderidge, Patricia. **The Bethlem Royal Hospital An Illustrated History**. The Bethlem
and Maudsley NHS Trust, London, 1995.

Andrews, Jonathan, Asa Briggs, Roy Porter, Penny Tucker and Keir Waddington. **The
history of Bethlem**. London: Routledge, 1997.

Arnold, Catharine. **Bedlam: London and its mad**. New York: Simon and Schuster, 2008

Atar, Fahrettin. “Kadı” **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. 2001, cilt:24.

Aydın, Sabahattin. Modern Tıp Penceresinden Osmanlı Tıp Anlayışına Bakış.

Osmanlılarda Sağlık- 1. İstanbul: Biofarma. 2006. ss. 28-39.

Babaoğlu Ali. **Psikiyatri Tarihi**. İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2002

Bilar Ender. **Tarih, kültür-sanat kenti Edirne**. İstanbul: Hiper yayın, 2019.

Bulut, Sefa. “Edirne- II. Bayezid Darüşşifası’nda Akıl Hastalarının Tedavisi” **Türk-İslam Tarihinde Yükseköğretim Selçuklu-Osmanlı Sınırlarında Gelenek ve Değişim.** (Ed. Mustafa Gençer) Bolu: AİBÜY, 2015.

Cross, Simon. **Mediating madness: Mental distress and cultural representation.**
New York: Springer, 2010.

Dols, Michael W. **Mecnun: Ortaçağ İslam Toplumunda Deli.** İstanbul: Pinhan Yayınları, 2003.

Earle, Pliny. **A Visit to Thirteen Asylums for the Insane in Europe: To which are Added a Brief Notice of Similar Institutions in Transatlantic Countries and in the United States, and an Essay on the Causes, Duration, Termination and Moral Treatment of Insanity, with Copious Statistics.** Philadelphia: 1841

Ertekin, Cumhur. **Tıbbın Öyküsü.** İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019

Eyice, Semavi. “Bayezid II Camii ve Külliyesi” **DİA**, , c.6, s. 42-45, 1992.

Foucault, Michael. **Deliliğin Tarihi.** çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Yayınevi. 2017.

Foucault, Michael. **Akıl Hastalığı ve Psikoloji.** çev. Emre Bayoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2013

Gül, Enes. Darüşşifâ nâfi-i nâs-ı cihan: Osmanlı Sultan Darüşşifaları. **Osmanlılarda Sağlık- 1**. İstanbul: Biofarma. 2006. ss.273-283.

Haslam, John and Bethlem Royal Hospital (London, England). **Sketches in Bedlam; Or Characteristic Traits of Insanity: As Displayed in the Cases of One Hundred and Forty Patients of Both Sexes, Now, Or Recently, Confined in New Bethlem, Including Margaret Nicholson, James Hatfield, Patrick Walsh, Bannister Truelock, and Many Other Extraordinary Maniacs, who Have Been Transferred from Old Bethlem. To the Above are Added, a Succinct History of the Establishment, Its Rules, Regulations, Forms of Admission, Treatment of Patients, &c. &c.** London: Sherwood, Jones, and Company Paternoster-Row, 1823.

Kara, Hayrettin. Osmanlı'nın mahalle sakinleri: mecnunlar, deliler ve ölümler.

Osmanlılarda Sağlık- 1. İstanbul: Biofarma. 2006. ss. 197-205

Kazancıgil, Ratıp, Gökçe, Nilüfer ve Bilar, Ender. **Edirne'nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi I (1361-2008)**. Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2009.

Kılıç, Abdullah. **Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler**. İstanbul: MedikalPark, 2012.

MacGregor, John M. **The Discovery of the Art of the Insane**. vol. 194. NJ: Princeton University Press, 1989.

McCrae, Niall, and Peter Nolan. **The story of nursing in british mental hospitals:**

Echoes from the corridors. London: Routledge, 2016.

Memoranda, References and Documents relating to the royal hospitals of the city of

London. London, y.y, 1863.

O'Donoghue, Edward Geoffrey. **The Story of Bethlehem Hospital from Its Foundation**

in 1247. Newyork: E. P Dutton & Company, 1915.

Piddock, Susan. **A Space of their Own: The Archaeology of nineteenth-century**

lunatic asylums in South Australia and Tasmania. New York: Springer, 2007.

Porter, Roy. **Madness: A brief history.** Oxford: Oxford University Press, 2002.

Porter Roy **Kan revan içinde: Tıbbın kısa tarihi.** çev. Gürol Koca. İstanbul Metis

Yayımları, 2016.

Porter Roy ve Micale. Mark **Discovering the history of psychiatry.** Oxford: Oxford

University Press, 1994.

Richards Graham. **Psikolojiyi Yerli Yerine Oturtmak.** Çev. Süleyman Topal-Ali

Yılmaz. İstanbul: Say Yayımları, 2010.

Shefer-Mossensohn, Miri. **Osmanlı Tıbbı: Tedavi ve Tıbbi Kurumlar 1500-1700.** çev.

Bülent Üçpınar. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.

Scull Andrew. **Uygarlık ve Delilik: Akıl Hastalığının Kültürel Tarihi**. İstanbul: YKY, 2017

Stevens, Mark. **Life in the Victorian Asylum: the world of nineteenth century mental health care**. U.K: Pen and Sword Books: 2014.

Suzuki, Akihito. "Framing psychiatric subjectivity: doctor, patient and record-keeping at Bethlem in the nineteenth century." **Insanity, Institutions and Society 1800-1914: A social history of madness in comparative perspective**. U.K: Taylor & Francis, 1999.

Şehsuvaroğlu Bedi vd. **Türk Tıp Tarihi**. İstanbul: Taş Kitapçılık, 1984.

Şengül, Enver. **Müzikle Tedavinin Merkezi Sultan II. Bayezid Darüşşifası**. Edirne: Edirne Valiliği Yayınları, 2014

Şengül, Enver ve Ender Bılar. **Darüşşifa**. Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Sağlık Müzesi. Edirne, 2007.

Terzioğlu, Arslan. "Bîmâristan" **DİA**, c.6, s. 163-178, 1992.

Terzioğlu, Arslan. **Türk İslam Hastaneleri ve Tebabetinin Avrupa'da Tıbbi Rönesansı Etkilemesinden Türk Tıbbının Batılılaşmasına**. İstanbul: Hipokrat Basım Yayın, 1992.

Thielman, Samuel B. “Reflections on the role of religion in the history of psychiatry”

Handbook of religion and mental health. Cambridge: Academic Press, 1998.

Tuke, Daniel Hack. **Chapters in the History of the Insane in the British Isles.** London:

Keegan Paul, Trench & Co. 1882

Uludağ, Osman Şevki. **Beşbuçuk Asırlık Türk Tebâbeti Tarihi.** Ankara: Kültür

Bakanlığı Yayınları, 1991.

Yıldırım, Nuran. **14. Yüzyıldan Cumhuriyet’e Hastalıklar, Hastaneler, Kurumlar.**

Sağlık Tarihi Yazıları-I. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014

Yılmaz Coşkun ve Necdet Yılmaz. **Osmanlılarda Sağlık & Health in Ottomans,**

İstanbul: Biofarma, 2006.

Sürelî Yayınlar / Tezler

A little bit of bedlam. Bedlam: Custody, Care and Cure, 1247-1997. **An exhibition at the Museum of London**, until March 15, 1998.

Acıduman, Ahmet. “Darüşşifalar Bağlamında Kitabeler, Vakıf Kayıtları ve Tıp Tarihi Açısından Önemleri-Anadolu Selçuklu Darüşşifaları Özelinde” **Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası**. 63, no. 01 (2010) ss. 9-15.

Afacan, Şeyma. “From traditionalism to modernism: mental health in the Ottoman Empire” **Yüksek Lisans Tezi**, Sabancı Üniversitesi. İstanbul, 2010

Akıncı, Hakan. “Architectural Design of the Architectural Design of the Complex of Sultan Bayezid II–Health Museum.” **UNIMUSEUM**. 1, no. 1, 2018. s 31-37.

Aköz, Alaaddin ve Yörük Doğan. “H. 1002/M. 1594 Tarihli Bir Vakıf Defterine Göre Edirne’deki Sultan II. Bâyezîd Câmii ve İmâreti Evkâfı.” **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. 16, 2004, ss. 157-177.

Aktaş, Seyran. “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sultan Dârüşşifâları” **Yüksek Lisans Tezi**. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara, 2010.

Altıntaş, Safiye. “Hatırlatılan Geçmiş: II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi ve Hatırlattıkları” **Toplumsal Tarih**. 246, Haziran, 2014. ss. 22-26.

Andrews, Jonathan. "A respectable mad-doctor? Dr Richard Hale, FRS (1670-1728)."

Notes and records of the Royal Society of London. 44, 2, 1990, ss. 169-204

Andrews, Jonathan. "Bethlem revisited: A history of Bethlem hospital 1634-1770" **PhD**

Dissertation: Queen Mary and Westfield College London University, 1991.

Allderidge, Patricia. "Historical notes on the Bethlem Royal Hospital and the Maudsley

Hospital." **Bulletin of the New York Academy of Medicine.** vol.47, no.12, 1917.

Artvinli, Fatih. "Psikiyatri Etiği ve Akıl Hastalarına Davranışa Tarihsel Bir Yaklaşım:

Ondokuzuncu Yüzyıldan Bir Vaka Analizi." **Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History.** 20, no. 1, 2012, ss. 1-9.

Artvinli, Fatih. "Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927): Delilik, siyaset ve toplum" Yıldız

Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı **Doktora Tezi**, İstanbul, 2011.

Ataseven, Asaf. "Tarihimizde Vakfedilmiş Sağlık Müesseseleri Darü's-şifalar." 1985. s.

157-162.

Aydüz, Sâlim. "Medrese ve tekke dışındaki eğitim müesseseleri tarihi literatürü" **Türkiye**

Araştırmaları Literatür Dergisi. 12, 2008. s. 139-180.

Bilhartz, Jessica Lee. "Madness and the financial institution: Bethlem in the age of

revolution and republic". **Dissertation.** Texas A&M University, 2006

Brecht, Philip. "Return to Bedlam: Philip Brecht reviews a play that draws parallels between society today and life in Bethlem Hospital in the 18th century."

Mental Health Practice. vol.14, no. 3, 2010. ss. 8-9.

Busfield, Joan. "The female malady? Men, women and madness in nineteenth century Britain." **Sociology.** vol. 28, no.1, 1994, ss. 259-277

Cormack and Semple. "The Hospitals of London. No. III". **London Journal of Medicine.** vol. 3, no. 27 Mart 1851, ss. 271-278

Cross, Simon. "Bedlam in mind: Seeing and reading historical images of madness." **European Journal of Cultural Studies.** 15, 1, 2012, ss. 1-32.

Çağmlar, Zekiye. "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Yer Alan Tedavi Yöntemlerinin Halk Kültürü Açısından İncelenmesi" **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi.** c.10, s. 20, 2017. ss.303-318

Çopuroğlu, Cem. "Sultan II. Bayezid Külliyesi ve Şerefeddin Sabuncuoğlu" **The Journal of Turkish Spinal Surgery.** 2010; 21 (2). s.200

Denny, Lionel. "The royal hospitals of the City of London." **Annals of The Royal College of Surgeons of England.** 52.2 (1973), s.86-101.

Digby, Anne. "Changes in the asylum: The case of York, 1777-1815." **Economic History Review,** 1983, ss. 218-239.

Ergin, Nina. “Healing by Design? An Experiential Approach to Early Modern Ottoman Hospital Architecture.” **Turkish Historical Review**. 6, no. 1, 2015. ss. 1-37.

Ergüven, Mehmet Han ve Aysel Yılmaz. “Türk Wellness Felsefesinin Oluşturulması ve Darüşşifa Konseptinin Yeniden Değerlendirilmesi: II. Bayezid Darüşşifası Örneği.” **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi**. 7, no. 1, ss. 27-37.

Ertaş, Mehmet Yaşar ve Kağan Eğnim. “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Hastalıklar.” **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. sayı 10, 2011, ss. 83-108.

Gökçe, Nilüfer. “19. Yüz Yılın Sonlarında, Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası’nın Durumu.” **Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History**.10, 1, 2002.

Güvenç, Emine Begüm Kanikey. “Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemindeki Şifahaneler ve Bu Şifahanelerde Uygulanan Tedavi Metodları.” Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Politikaları ve İşletmeciliği Anabilim Dalı. **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul: 2016.

Hatunoğlu, Aşkın. “Türk İslam hekimlerinin psikoloji biliminin gelişimine katkıları ve psikolojik hastalıklara tedavi yöntemleri.” **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**. yıl: 2, sayı: 5, Eylül 2014, ss. 255-263.

Heybeli, Nurettin. "Sultan Bayezid II Külliyesi: One of the Earliest Medical Schools—Founded in 1488." **Clinical Orthopaedics and Related Research**. 467, no. 9 (2009): 2457-2463.

Jackson, Ken. "I know not/Where I did lodge last night?": King Lear and the Search for Bethlem (Bedlam) Hospital." **English Literary Renaissance**. 30, 2, 2000, ss 213-240.

Janes, Dominic. "Oscar Wilde, Sodomy, and Mental Illness in Late Victorian England." **Journal of the History of Sexuality**. 23, 1, 2014, ss. 79-95.

Kayalık Fatma "Anadolu Kültüründe Şifahaneler". Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yüksek Lisans Tezi**. Ankara, 2018.

Kazancıgil Ratip. Edirne Sultan II. Bayezid Külliyesi. y.y, t.y.

Kazancıgil, Ratip. "Edirne'nin İlk Tıp Fakültesi Sultan II. Bayezid Külliyesi." **Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, 11, 1994.

Kazancıgil, Ratip ve Nilüfer Gökçe. "Edirne Darüşşifasının Son Dönemleri ve Avrupa Devletleri Duyarsa Korkusu." **Tıp Tarihi Araştırmaları**: 15. İstanbul: 2007. ss:107-111.

Koç, Emrah. "Türk-İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi" Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı **Yüksek Lisans Tezi**. Kırıkkale: 2019

Kromm, Jane. "Studies In The Iconography of Madness, 1600-1900". **PhD Dissertation**, Emory University, 1985.

Kurtuluş, Meriç. "Osmanlı'nın Meczûbları ve Mecnûnları: Erken Modern Dönemde Hastaneler ve Deliliğe Bakış" **Millî Folklor**. 112 (2016). s. 100-113.

Leigh, Denis. "John Haslam, MD—1764-1844: Apothecary to Bethlem." **Journal of the history of medicine and allied sciences**. 1955, ss. 17-44.

McMillan, Ian. "Insight into Bedlam: one hospital's history." **Journal of psychosocial nursing and mental health services**. 35, 6, 1997, ss. 28-34

Müderrişoğlu, Fatih, "Edirne 2. Bayezid Külliyesi" **Vakıflar Dergisi**, Sayı 22, Ankara 1991, ss. 151-198.

Neely, Carol Thomas. "Documents in Madness: Reading Madness and Gender in Shakespeare's Tragedies and Early Modern Culture." **Shakespeare Quarterly**. 42, 3, 1991, ss. 315-338

Nişikli, Nalan. "Yerli Turistlerin Geleneksel Tıp Uygulamalarına Yönelik Algıları: Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası." Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı **Yüksek Lisans Tezi**. Haziran 2019.

Özkaya, Şule Yüksel. "Osmanlı'nın Tıp Anlayışını ve Akıl Hastalarına Yaklaşımını Belirleyen Faktörler ile Bu Anlayışın "Mâ-Hazar"da Tezâhürü" **V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – II. 12-15 Mayıs 2016, Isparta**. ss. 305-322

Paly, David. "Portrait of William Norris." **Journal of The History of Medicine and Allied Sciences**. Vol. 37, no.1, 1982. s.65

Porter, Roy. "Bethlem/Bedlam: methods of madness?" **History Today**. October 1997, s.41-47.

Porter, Roy. "Love, Sex, and Madness in Eighteenth-Century England." **Social research**. 53, 2, 1986, ss. 211-242.

Ramazanoğlu, M. Gözde. "16. Yüzyılda Osmanlı Külliyesi" **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c.17, s.3, 2008, s. 333-344.

Rawcliffe, Carole. "The hospitals of later medieval London." **Medical History**. 28,1, 1984, ss. 1-21.

"Reviewed Work(s): Statistics Of Insanity; Embracing A Report Of Bethlem Hospital From 1846 To 1860 Inclusive by W. Charles Hood" **The British Medical Journal**, vol. 1, No. 115, 1863, ss. 269-270.

Sarı, Nil "Halk hekimliğinde ve Osmanlı Tıp Yazmalarında Akıl ve Sinir Hastalıklarının Tedavisi" **II. Milletlerarası Turk Folklor Kongresi Bildirileri**, Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları 40, Seminer- Kongre Bildirileri Dizisi II, 1982. ss.429-443.

Sarı, Nil. “Osmanlı Darüşşifalarına tayin edilecek görevlilerde aranan nitelikler” **Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları**, 1. İstanbul 1995. ss. 11-54

Sarı, Nil ve Burhan Akgün. “Türk tarihinde psikiyatriye bakış.” **İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi**. 62, 2008, ss. 124.

Scull, Andrew. “Bethlem Demystified?-Jonathan Andrews, Asa Briggs, Roy Porter, Penny Tucker and Keir Waddington, The history of Bethlem, London and New York, Routledge, 1997.” **Medical History**. 43, 2, 1999, ss. 248-255

Serdar, Murat. “Geç Ortaçağlarda Batı Avrupa’da Hastaneler ve Tıp Eğitimi” **Doktora Tezi**. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, 2015.

Songur, Haluk ve Tuba Saygın. “Şifahaneden Hastaneye: Sağlık Kuruluşlarının Değişimine Genel Bir Bakış” **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. 19 (2014): 199-212.

Stevenson, Christine. “Robert Hooke’s Bethlem.” **Journal of the Society of Architectural Historians**. 55, 3, 1996, ss. 254-275.

Swartz, Sally. “Colonial lunatic asylum archives: Challenges to historiography.” **Kronos**. vol. 34,1, 2008, ss. 285-302.

Şengül, Enver. “Edirne Sultan Bayezid II Hospital” **Türk Neurosurg.** 25, 1, 2015, ss. 1-8.

Şengül, Enver. “Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası.” Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Yüksek Lisans Tezi**, Edirne: 2008.

Şengül, Enver ve Nehir Ağırseven. “Sultan II. Bayezid Külliyesi Tıp Medresesi ve Burada Okutulan Hekimliğe Ait Kitaplar.” **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, 2, no. 1, 2012, s. 15-20.

Terzioğlu, Arslan. “Orta çağ İslam-Türk Hastaneleri ve Avrupa’ya Tesirleri.” **Belleten**. c. XXXIV. s. 33, Ocak 1970, ss. 121-149.

“The New Bethlem Hospital. Opening by Her Majesty The Queen” **The British Medical Journal**, vol. 2, No. 3627, (Jul. 12, 1930), ss. 74-75.

“The Old "Bethlem" And the New: Seven Hundredth Anniversary of Foundation”. **The British Medical Journal**, vol. 1, No. 4512, 1947, ss. 935-936

Tunaboylu-İkiz, Tevfika. “Türk psikiyatri tarihi ve psikanalizin yeri” **Psikoloji Çalışmaları/Studies in Psychology**. 21, 1999. ss. 159-168.

Tunca Ece. “Three Capitals, Five Hospitals: A Comparative Study of Early Ottoman and Late Byzantine Hospitals.” Koç Üniversitesi, **Yüksek Lisans Tezi**. 2015.

- Turner, Trevor. "Presumed Curable: An Illustrated Casebook of Victorian Psychiatric Patients in Bethlem Hospital". **International Journal of Psychiatry in Clinical Practice**, 8, 1, 2004, ss.66-67
- Walke Jennifer. "Repute and Remedy: Psychiatric Patients and their Treatment at Bethlem Royal Hospital, 1930-1983." **PhD Dissertation**. London School of Hygiene & Tropical Medicine, London, 2015.
- Webster, John. "Statistics of Bethlem Hospital, with remarks on Insanity." **Medico-Chirurgical transactions**. 26 (1843), ss. 374-416
- Yıldırım, Nuran. Sultan II. Bayezid Edirne Dârüşşifası: Trakya Üniversitesi Sultan II. Bayezid Külliyesi Sağlık Müzesi Dârüşşifa (Hastane) Bölümü Osmanlı Tıbbı, 15-18. Yüzyıllar Yenileme Projesi. **Abdi İbrahim**.
- Yıldız, Abdullah. "Batı Ortaçağından Günümüze Uzanan Bir Kurum: Bethlem/Bedlam Akıl Hastanesi." **Klinik Psikiyatri Dergisi**. vol. 21, 1, ss. 89-97.
- Yılmaz, Coşkun ve Necdet Yılmaz. "Osmanlı Hastahane Yönetmelikleri: Vakfiyelerde Osmanlı Darüşşifaları" **Osmanlılarda Sağlık- 1**. İstanbul: Biofarma. 2006. ss. 41-63
- Yılmaz, Nazende. "Therapeutic Place in Ottoman Architecture: The Darüşşifa of Sultan Bayezid II." **The Most recent Studies in Science and Art**. vol.2., 2018, ss.1259-1264.

Diğer Kaynaklar

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kisiye-ozgu-tedavinin-ilk-ornekleri-osmanlida-uygulandi/1220489> (erişim tarihi: 14.4.2020)

<http://www.bbc.com/culture/story/20161213-how-bedlam-became-a-palace-for-lunatics> (erişim tarihi: 09.05.2019)

<http://www.bbc.com/culture/story/20161213-how-bedlam-became-a-palace-for-lunatics> (erişim tarihi 28.02.2020)

<https://blog.findmypast.com/the-masters-of-madness-how-the-monro-family-ruled-bedlam-1406117236.html> (erişim tarihi: 11.06.19)

<https://blog.findmypast.com/secrets-of-the-infamous-bedlam-mental-hospital-revealed-1406117178.html> (erişim tarihi: 11.06.19)

<https://www.building.co.uk/focus/bethlem-hospital-altered-states/5074153.article> (erişim tarihi: 13.02.2020)

<https://edirne.ktb.gov.tr/TR-90111/sultan-ii-bayezid-kuliyesi-saglik-muzesi.html> (erişim tarihi: 18.04.2020)

https://en.wikipedia.org/wiki/Bethlem_Royal_Hospital# (erişim tarihi: 12.02.2020)

<https://museumofthemind.org.uk/blog/just-visiting-queen-mary> (erişim tarihi 12.02.2020)

<https://museumofthemind.org.uk/blog/a-rake-s-progress-viii> (erişim tarihi: 10.03.2020)

<https://saglikmuzesi.trakya.edu.tr/>

<https://search.findmypast.co.uk/search-world-Records/london-bethlem-hospital-patient-admission-registers-and-casebooks-1683-1932> (erişim tarihi: 11.06.2019)

<http://the-chair-of-moros.blogspot.com/2011/06/> (erişim tarihi:25.02.2020)

<https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/kisiye-ozgu-tedavinin-ilk-yontemleri-edirne-darussifasinda-uygulandi-378227.html> (erişim tarihi: 23.03.2020)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Sultan_II._Bayezid_K%C3%BCllyesi_Sa%C4%9Fl%C4%B1k_M%C3%BCzesi (erişim tarihi:23.03.2020)